

הגדה של פסח

ליקוט מרבותינו
בעלי המוסר

תשפ"ה

אהרן קופמן

הלל 34 אלעד

052-7624467

7624467@gmail.com

אשמח להערות והארות

מעלת ליל הסדר

בזמן מלחמת העולם השנייה שהה המשגיח הגרא"א דסלר זצ"ל באנגליה בגפו ללא בני ביתו, ואחד ממכריו הזמינו להשתתף עמו בליל הסדר.

וכך כתב לו המשגיח:

קבלתי את מכתבך היקר עם הזמנתך לבוא לבקרך ולהשתתף עמך בסדר חג הפסח. תודה רבה עבור הזמנתך. אמנם אי אפשר לי לקבלה. הנני חוגג בע"ה את החג המקודש, וגם הסדר מסודר הוא לי, במקום שאני גר בו.

לכאורה, כשם שי אפשר להזמין לבן תורה לבקר את ידידו לתפילת נעילה ביוה"כ, כך נדמה לי, שא"א לעשות ענין "ביקור" מהסדר המקודש. אשרי למתרכז ומסדר הסדר בפנים לבבו. יציאת מצרים - עושה את היהדות בנו. הסדר צריך שיגייר את פנימיותנו - שיצאה לרשות אחרת לרשות הבהמות (חשוכי השכל ונטולי הלב) ונתבהמה - נתחמרה, ויותר מזה נתגויתה (נהיינו גויים בפנימיותנו) אוי אם נטמע את לבבנו בין לבביהם.

ד' כוסות

במצות ד' כוסות נאמר דין שאף עני שכל השנה כולה עושה שבתו חול ולא נצרך לבריות, בשביל ד' כוסות חייב לחזר על הפתחים וכמבואר בפסחים (ק"ב, א), כיון שמצוה זו חשובה שהיא מורה על חירות.

וכן נצטוינו לאכול את קרבן הפסח דוקא צלי ולא מבושל, וכמו שביאר החינוך בטעם הדבר, שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי, לפי שהוא מאכל טוב ומוטעם, אבל שאר העם אינם יכולים לאכול מעט בשר שתשיג ידם כי אם מבושל, כדי למלא בטנם. ואנו שאוכלים הפסח לזכרון שיצאנו לחירות להיות ממלכת כהנים ועם קדוש ודאי ראוי לנו להתנהג באכילתו דרך חירות ושרות.

והיאך יכול העני שנזהר כל השנה שלא ליהנות מהזולת, ובערב הפסח הוא מתגבר על הבושה ומחזר על הפתחים ואוסף פרוטה לפרוטה עד שיש לו מעט כסף לקנות בהם יין לד' כוסות, ובשתיית היין הזה דורשת ממנו התורה שירגיש בזה דרך חירות ושררה.

הגדה של פסח

מבאר המשגיח ר' משה שוואב זצ"ל, "בן חורין" הגדרתו הוא מי שהוא חפשי מיצר הרע. יתכן שאדם יהיה עשיר גדול והוא בדרגת עבד, ואילו עני שמחזר על הפתחים הוא בן חורין. כי הגדרת בן חורין היא אדם שיכול לעשות דברים נגד רצונותיו, וכל כמה שהוא יותר משועבד לרצונותיו הרי הוא עבד גדול יותר. ולכן אף מי שהוא עני ומוכן לבזות את עצמו ולחזר על הפתחים רק משום שכך צוה אותו ה' וזה רצונו שיעבדנו בדרך כזו, הוא הבן חורין האמיתי.

זו עבודתנו בלילה זה להגיע למדרגת "בן חורין" בנפשנו, וכמה שפחות נהיה משועבדים לרצונותינו נוכל לצאת משעבוד לחירות.

אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון (קידוש)

בקלם ביארו את המילים "ורוממנו מכל לשון", שהקב"ה העניק לנו רוממות כזו שהיא יותר מכל מה שמסוגלים לבטא בלשון בני אדם, ואין בכלל ביטוי בשפת אנוש להביע רוממות זו.

זכר ליציאת מצרים (קידוש)

כתב הסבא מקלם זצ"ל, כל מה שהוא מעט המציאות הוא יקר מאוד, ואף כסף וזהב שהם יקרים מאוד אבל אינם יוקר עצמי, כי אפשר לחיות בלעדיהם, וכן יין אף שהוא חשוב ויקר אבל אפשר לחיות גם מבלעדי יין.

אולם מים ולחם אם ירעב אדם או יצמא יסכים לשלם כל הון בעד נפשו, ולכן הם נחשבים ליקרים מצד עצמם. וכל דבר שאי אפשר לחיות בליתו, הקב"ה ברא יותר, ולכן יש הרבה מהמים והלחם וכן האויר מצוי בכל מקום.

והנה התחייבנו לזכור את יציאת מצרים פעמיים בכל יום, וכן הרבה מן המצוות הם זכר ליציאת מצרים. ונוכל להבין מכל זה כי בודאי יש לה יוקר עצמי ואי אפשר לחיות בלי זה, כי צריך כל הזמן להתבונן כי ה' יתברך שמו מושל ומשגיח בעולם.

מה נשתנה

כתב הגאון ר' משה שוואב זצ"ל, הנה יש חיוב של סיפור יציאת מצרים בדרך שאלה ותשובה, ובודאי שדרך זו אינה מוסיפה בעצם מעשה הסיפור, אלא רק שהמספר

הגדה של פסח

מתעורר ע"י הסיפור, ומכאן מוכח שהחיוב בסיפור יציאת מצרים עיקרו הוא בהתבוננות בסיפור ובהרגשת הדברים.

וכבר כתב המהר"ל (גבורות ה', סב) לבאר מדוע אין מברכין על מצות סיפור יציאת מצרים, כי עיקר המצוה היא מחשבת הלב וצריך להבין מה שאומר, וברכה שייכת רק במצוה שעיקרה במעשה, ובסיפור יציאת מצרים עיקר המצוה היא מה שמבין בלבו.

בהספד שנשא הגרי"ל בלון זצ"ל (שיעורי דעת ב, ה) על הגר"ש שקופ זצ"ל הזכיר את ענין שאלת "מה נשתנה" שבעל ההגדה מלמדנו שהשאלה היא אחד מעקרי החכמה, והיא הדרך המובילה לידי ברור ההלכה וליבונה, ורק על ידי תשובה הבאה על שאלה נכונה, ויישוב של קושיא, יורדים לידי עומקה של הלכה והישג הענין, ועיקרי החידושים נולדים בעיקר על ידי ההתעכבות על כל דבר ולא לעבור על שום ענין בלי התבוננות.

והחוקר דבר לאמתו יעמוד גם על הפשוט, וימצא בו טעמים אשר לא נשערו ודרכים חדשות נסללות לפניו. שימת הלב אל הקטנות כמו אל הגדולות אינה דרישת המוסר לבד, כי אם יש לחשבה לראש ויסוד גם בהישג החכמה. ואת הכלל הזה הורו לנו חז"ל בחיוב סיפור של יציאת מצרים שהיא באה בתור שאלה, ואפי' שני תלמידי חכמים שיודעים בהלכות פסח שואלים זה לזה, ואם לאו הוא שואל את עצמו, ולמדונו בזה חז"ל, כי למען ראות נכוחה צריך לשאול שאלה ועל ידי כך לבוא לידי הבנת הענין ולהרגשת הענין שיש בו.

ושאלת חכם היא חצי תשובה, מפני שהשאלה מבררת בין העיקר והטפל, בין הידוע ובין שאינו ידוע, במה תלוי הפתרון ובמה אינו תלוי. שאלה כהלכה מחוורת את הענין ומורה את הדרך אל תכנו, והיא היא המפתח להבנתו השלמה.

והוסיף שזה היה כוחו של הגר"ש זצ"ל, שלא הניח שום כלל אף מן המקובלים מבלי חקור אחריו לדרשו ולעמוד על תכנו. ובימי בחרותו, כאשר היה בוולאז'ין, היו אומרים עליו שהוא פורץ לדלתות פתוחות, וזו היתה גדלותו.

שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה

כתב הגר"י ניימן זצ"ל, החמץ שונה משאר איסורים, שהחמץ אסור אפילו במשהו, ואילו שאר איסורים בטלים בשישים או במאתים, וזה משום שהחמץ מרמז ליצר הרע שצריך לעקרו מן הלב לחלוטין, וכמאמר דוד המלך "ולבי חלל בקרבי" וביארו חז"ל (ב"ב יז, א) שדוד הרג את יצרו ונעשה היצר חלל (מת) בקרבו. והמצה מרמזת את היצר הטוב.

והוסיף מהמשגיח הגאון ר' משה רוזנשטיין זצ"ל, שתכונתו של החמץ לתפוח גבוה גבוה אבל לאחר כמה ימים הוא מתחיל להתעפש, וכן הוא היצר הרע שהוא מתרומם ותופח, אבל לאחר זמן הוא מוציא את האדם מן העולם מפני תאוותיו, ולולא ריסון הרצונות עלול האדם חלילה להתעפש ולהירקב.

אבל המצה מסמלת את מהותו של היצר הטוב, אינו תופח ואינו מגביה מדתו אל על, בעונה בהצנע ובהשקט ללא התנשאות, ומשום כך שומרת המצה על טיבה וטעמה זמן ממושך יותר.

כתב המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל (דעת חכמה ומוסר ג, סא), הנה חז"ל (ברכות יז, א) קראו ליצר הרע "שאור שבעיסה", ובזה גילו לנו חז"ל את דרכי היצר הרע ודרך המלחמה נגדו, כי כמו שטבע השאור שאם נכנס לתוך העיסה הוא תופח מבלי שהאדם יפעל כלום, אלא השאור עצמו מתפיח את העיסה, כך הוא היצר הרע שאם נכנס הוא בלב האדם, ואף מעט ממנו, הוא גדל גבוה מעל גבוה.

ולכן על האדם לשמור את עצמו שלא יכנס אצלו היצר הרע כלל, וזה מה שאמרו "הוי בורח מן העבירה" כי אין דרך להימלט מהחטא אלא אם בורח ממקום החטא.

וסיים המשגיח, שכן הוא בחלק הטוב, והוא מהטובות אשר היטיב השי"ת עמנו כי גוף האדם הוא כעיסה ממש, ואשרי האיש שיניח בגופו דברים טובים, והגוף יתפטם ממילא, ויתגבה עד למעלה ראש, ולכן אין לנו כי אם לחזק את הטוב בקרבנו ולהגביהו, וזהו כל עבודתינו.

הלילה הזה כלנו מסובין

אמרו חז"ל על הפסוק "ויסב אלקים את העם דרך המדבר ים סוף", מכאן אמרו רבותינו אפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב שכך עשה להם הקדוש ברוך הוא שנאמר ויסב אלקים.

ויש להבין את הקשר בין חובת ההסיבה בליל הסדר לבין מה שהיסב ה' את דרכם והולכם למדבר, וודאי שלא למדו זאת רק מהלשונות שדומים זה לזה.

ביאר זאת **החתם סופר** בדרשותיו (חלק ב, פסח תקצ"ה), שהנה אומרים בתפילת ערבית "ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחרות עולם", ויש לבאר שההוצאה היתה לחרות מן העולם, כי אפילו המושלים על מדינות גדולות אין הם בני חורין, אלא משועבדים הם לתאוותיהם, והקב"ה כשהוציא את ישראל ממצרים הוציאם מן שעבוד הגוף מהבלי העולם הזה, ולכן לקחם למדבר כדי שיהיו מנותקים מכל גשמיות, ולא יצטרכו לדאוג ולא לחשוב כלל על עניני עולם הזה, ועל ידי כן יגיעו לדרגת חירות.

וזה החיוב בליל הסדר של ההסיבה, שאפילו עני בישראל צריך להסב, כדי להראות שהוא מושל על העולם ואין העולם מושל עליו, ולכן אף עני שאין לו כלום בגשמיות העולם הזה יכול להסב כבן חורין, כי באמת הוא בן חורין האמיתי שהוא מנותק מכל הבלי העולם.

ויוציאנו ה' אלקינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה

ידועה התמיהה מדוע הקב"ה הקשה את לב פרעה שלא ישלח את בני ישראל, ומדוע ניטל ממנו כח הבחירה.

הרמב"ם (תשובה ו, ג) למד מכאן יסוד גדול בענין התשובה, וז"ל: "ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים, עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה, הוא שהקב"ה אמר על ידי ישעיהו השמן לב העם הזה וגו', וכן הוא אומר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובזוים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא, כלומר חטאו ברצונום והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא, לפיכך כתוב

הגדה של פסח

בתורה ואני אחזק את לב פרעה, לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל הגרים בארצו שנאמר הבה נתחכמה לו, נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו, לפיכך חזק הקדוש ברוך הוא את לבו, ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר שלח ועשה תשובה וכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא אין אתה משלח שנאמר ואתה ועבדיך ידעתי וגו' ואולם בעבור זאת העמדתיך, כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקדוש ברוך הוא התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו".

באופן נוסף ביאר **הבית הלוי**, שפרעה בעצם רצונו היה חפץ שלא לשלחם, ורק המכה הכריחתו לעשות נגד רצונו, ולכן חיזק ה' את לבו, ולא שנתן בלבו שלא ירצה לשלח, רק חיזק לבו עד כדי שיסור ממנו יראת המכה ונשאר כמקודם על רצונו העצמי ושוב לא רצה לשלח מדעת עצמו.

והוסיף לבאר שאצל ישראל אינו כך, אלא גם אם חוזרים בתשובה על ידי יסורים תשובתם מתקבלת, כיון שבפנימיות ורצון נפשם הם רוצים להיות טובים, אלא שיש סיבות חיצוניות ופיתוי היצר הרע שעל ידם הם חוטאים, והיסורים רק באים לעורר את האדם מתרדמת הסכלות ואז הוא מבין בשכלו את אשר עשה ומתחרט על מעשיו, אבל אצל גוי אין בלבו לעשות טוב, אלא רק מחמת היסורים הוא מפחד ועושה אחרת מרצונו.

וזה מה שאמרו חז"ל (מנחות נג, ב) למה נמשלו ישראל לזית, לומר לך מה זית אינו מוציא שמנו אלא ע"י כתיתה, אף ישראל אין חוזרין למוטב אלא ע"י יסורין. והיינו שהמכתשת אינו מוסיף בו שמן כלל רק מוציאה שמן של הזית בעצמו, שמקודם היה השמן בלוע תוך הזית ולא נראה החוצה, והכתישה הוציאתו החוצה, וכך ישראל על ידי היסורין נגלה רצונם הפנימי שהיה בלוע בהם.

והגרי"ל חסמן זצ"ל כתב, הנה כל עניני המשא ומתן עם פרעה, שהשי"ת נושא ונותן עם אדם נברא, כמה וכמה פעמים, והאדם הלזה עומד נגדו ומחליף דבורו עשרת מונים, מלקין אותו ונכנע, ומתפללין בעדו וחוזר ושב על קיאו.

הגדה של פסח

בריה חלושה מעיזה, ומצח נחושה לה לעמוד בחוצפה כזו נגד אדון כל המעשים, ומתאזר זה בכח לרדוף, נגד דברי השי"ת, ושוכח וכופר כאילו הוא הבעלים.

ואנחנו העומדים מבחוץ ושומעים ספור כזה, שהשי"ת נתגלה בזרוע נטויה ובגבורתו, לצוות על פרעה והוא עומד נגד השי"ת בכל תעלוליו, כמה היינו משתוקקים להתבונן במראה הנורא, לבקוע בתוך תוכו של פרעה ולראות את לבו, איך יתכן?

אבל - זועק הגרי"ל חסמן זצ"ל - איך לא ידע האדם כי מראה כזה ממש הוא נושא בתוכו, בתוך לבו, ומבשרו יחזה כל החזיון הלזה.

וכאן חובה על האדם להבין שכל מה שמדברים לרבים, ושגם הוא אחד מהם, הרי זה כאילו מדברים אליו ביחוד, וכמה היה נרעש אילו צוה לו השי"ת דבר מה ביחוד, וכמה היה משתדל למלאותו, והלא אינו מתמעט כלל זה הפחד שעוד אנשים נצטוו כמוהו.

ולכן אם היה האדם מצייר בנפשו על כל מצוה בפני עצמה כאילו הוא נצטוה ביחוד, הוא בלבדו, אליו נשלח ציווי ה' לעשות כך וכך, כמה היה נותן כל נפשו ודעתו לקיים דבר ה'!

ומה גדולים דברי חז"ל "לפיכך נברא האדם יחידי" והוא כדי שיצייר בלבו כאילו אליו בלבד היה הדיבור.

כתב המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל, עומדים אנו משתוממים, ולא משיגים ממש איך זה לא נכנע פרעה מפני ה', אחרי המכות האותות והמופתים שראה בעצמו במו עיניו, איך לא הבין כי אין מנוס ומפלט מפני ה'.

וביאור הדבר גילתה לנו התורה בפסוק זה "ולא שת לבו גם לזאת", הוא לא עשה כלום, אלא שלא שת לבו, ולא השיב את הדברים אל לבו. הוא לא היה צריך לעשות תעמולה או מאמץ כדי לחזק את עצמו, אלא רק לא להתייחס לכל מה שקורה מסביבו, ולהמשיך בדרכו, ולכן אף שרואה את כל המופתים אבל אין זה נוגע כלל אליו.

הגדה של פסח

והוא יסוד גדול בכוחות הנפש, ולכן כמה מוטל על האדם ללמוד מוסר, כי עיקר המוסר בראשיתו הוא ההתבוננות, ושימת הדברים על לב, וכמו שהזהירה התורה "שימו לבבכם לכל הדברים וגו' כי לא דבר ריק הוא מכם כי הוא חייכם" (דברים לב, מו-מז), כי יסוד ועיקר הכל הוא "שימו לבבכם", התבוננות!

על אותו דרך דייק הגאון ר' שלמה הרכבי זצ"ל (משגיח ישיבת גרודנא) מה שכתוב במכת ברד "הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים, ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשדה" (ט, כ-כא), ולכאורה ההיפך מהירא את ה' היה צריך להיות שאינו ירא, והתורה כתבה רק שאינו שם לבו, כי זה באמת ההיפך מיראת ה', מה שאינו מתבונן ואינו שם אל לבו את דבר ה'. ולפעמים העולם יכול לעבור טלטלות ואין האדם שם על לבו כלל לחשוב מדוע זה קרה, ומה רצון ה' במעשה זה, אלא הולך בתומו וחושב שאין הדבר נוגע אליו, והעיקר שהוא לא מפסיד מכך כלום, וזה ההיפך מיראת ה' ח"ו.

והגאון ר' חיים שמואלביץ זצ"ל האריך ביסוד דבר זה, וביאר את דברי שלמה המלך מה שאמר בגנות העצלות, "על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב, והנה עלה כלו קמשנים כסו פניו חרלים וגדר אבניו נהרסה, ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר" (משלי כד, ל-לב), שכל ענין העצלות נובעת מחוסר שימת לב, ושבירת מדת העצלות היא על ידי זה שכל מה שידוע בהכרתו ומבין בשכלו, כל זאת ישיב אל לבו, ואז יחוש בקרבו כי הדברים שייכים אליו ומחייבים אותו.

ולכן אמר שלמה המלך "על שדה איש עצל עברתי", והיינו "עברתי" בעצמי דוקא, שצריך לראות במו עיניו את תוצאת העצלות, "ואחזה אנכי", ראייה שיש בה חזון והתבוננות, ואח"כ "אשית לבי", שימת לב, והיא ההשבה מן הדעת אל לב, להבין ולהשכיל מה הדבר מחייב אותו, ומה הוא צריך ללמוד מן הדברים, וזה "ראיתי לקחתי מוסר".

בערבי שבתות היו תלמידי ישיבת לומז'ה נכנסים אל הגאון ר' אהרן יוסף באקשט זצ"ל (מתלמידי קלם) לשמוע שיחה מוסרית. בהיכנסם אליו פעם בפרשת בא ראוהו מתהלך בבית הלוך וחזור ומדבר אל עצמו: מה חשב פרעה על הניסים שראה בעיניו?

הגדה של פסח

פתאום עמד, פנה אל תלמידי הישיבה ואמר: "הוא לא חשב כלום!" בהיעדר מחשבה יכול כל אחד לעבור על ניסים גלויים מבלי שישפיעו עליו אף משהו!

הרמב"ם כתב לבנו, "דע אברהם בני שפרעה הוא היצר הרע".

ביאר המשגיח ר' משה רוזנשטיין זצ"ל (משגיח ישיבת לומז'א), שכוונת הרמב"ם לומר שפרעה הוא דמות וסמל של יצר הרע הנמצא בכל אדם, אלא שאצל פרעה היה זה בגלוי ואצל כל אדם הוא בסתר, אבל מי שמכיר את נפשו ומדותיו, יודע שלא עשר פעמים לבד כל אחד מקשה את ערפו ומכביד את לבו, כי אם פעמים למאות ולאלפים מקשה את ערפו בדברי חטא ועון אשר הורגל בהם ונעשו לו כהיתר.

ויתכן שכל ימי חייו יוסר ביסורים ומכאובים רבים על חטאיו ופשעיו, ולבו יודע מאוד מרת נפשו שיסוריו ומכאוביו המה מפאת חטאיו הידועים לו, ובכל זאת הוא שב מהם בעת רעתו ואחר שירווח לו שב אל קיאו כמו שהיה.

וזה מה שאמרו חז"ל "יצרו של אדם מתגבר ומתחדש עליו בכל יום", וענין מתחדש הוא שהיום יחטא ויטייסר על זה, וראה והבין כי רע ומר מעשהו, ולמחר אותו היצר הרע ואותו דבר רע אשר נכשל בו וראה גנותו והתחרט עליו נדמה לו לדבר חדש וליצר רע חדש אשר עוד לא טעם טעמו מעולם.

ולכן היודע והמכיר את מומי עצמו, יודע ומכיר אמיתת דברי הרמב"ם שפרעה הוא היצר הרע, שמדתו של פרעה נמצאת בלב כל אחד, ובמדה היותר גדולה ומרובה. והנה אנחנו עומדים ותמהים על חזיונו של פרעה אשר הציגה תורתנו הקדושה, ומתענגים ומשתוממים לראות המחזה הנפלא הזה אשר לא ראינו כמוהו בכל העולם, ונדמה לנו לדבר היוצא מטבעו של עולם, ולא ידענו שאנחנו כלנו המה הפרעה הנפלא הזה.

הנה זאת היא עטרת תפארת אמיתת תורתנו הקדושה, שידעה לספר לנו ספור נפלא בזה אשר לא עלה בדמיונו של אדם אפשרותו, ובזה גלתה סודות ממסתרי נפשנו אשר לא ידענום בלעדה.

מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים

הקשה מן הגרא"מ שך זצ"ל, מדוע ציוותה התורה מעשים כה רבים להזכיר את יציאת מצרים, הזכרתה בוקר וערב, וייחוד ליל הסדר לסיפורה, ובקידוש שבת, ובהמון מצוות.

ותירץ, הנה מצינו שבן סורר ומורה נהרג על שם סופו כי עמדה תורה על סוף דעתו שיתדרדר עד שילסטם את הבריות וירצחם נפש, ויש להבין הלא אין אנו הורגים את הנפש על סמך אומדנא, ואף אם ראינו שאחד רודף אחר חבירו לחורבה ונכנסו אחריו ומצאו את ההרוג מפרפר וביד הרודף חרב נוטפת דם אין הורגים אותו, וא"כ איך דנים בן סורר ומורה למות על שם סופו. ועל כרחנו ש"ירדה תורה לסוף דעתו של אדם" אין זו אומדנא אלא בירור מוחלט.

ומעתה נבין שאותה תורה עמדה על סוף דעתו של אדם, שאם לא ניחד את ליל הסדר לסיפור יציאת מצרים ולא נזכירה בוקר וערב תשלט בנו השכחה והשיגרה ותשכיחנו את יציאת מצרים, ואף זו אינה אומדנא וסברא אלא ידיעה מוחלטת וברורה.

נורא למתבונן!

וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח

המשיל על כך החתם סופר, משל לבן מלך שנשבה ולקחו אותו שוביו אל ארץ רחוקה והעבידוהו שם בעבודה קשה ובעינויים אכזריים, וכעבור כמה שנים מצא מקום לברוח משם ולהימלט על נפשו, והנה הוא הולך ממדינה למדינה כדי לשוב אל ארצו. בדרכו פגש איש כפרי אשר אף הוא נמלט מידי אדונו והלכו יחדיו כמה חדשים. ולב בן המלך היה מלא רגשות שונות מהעבר ומן העתיד, ולא יכול היה להתאפק וסיפר לכפרי את כל קורותיו ועניני משפחתו ואיך נפל בידי זרים.

כשמוע הכפרי את הדברים ויאמר בלבו, הן בן המלך הגולה מארצו היה נער ועכשיו הוא כבר נהיה לאיש וזקנו מגודל, תואר פניו הושחר מרוב עבודה בשמש, ועתה בבואו לארצו הלוא לא יכירנו איש, ורק לפי אותות וסימנים מהעבר שלו בבית המלך יזהו אותו. ואם כן אלך אני גם לעיר שמה ואומר שאני הוא בן המלך ואספר את כל מה שסיפר לי בן המלך על ילדותו בחיק המלכות.

הגדה של פסח

ויהי בבואם למחוז חפצם, ומיד רץ הכפרי לבית המלכות ואמר שהוא בן המלך האובד, והכירוהו לפי הסימנים אשר נתן להבם, ותהום כל העיר והשמחה גדלה מאוד. אך מיד ערבה שמחתם כאשר בא בן המלך ויתן גם כן אותות וסימנים שהוא בן המלך האובד, ויתעצב המלך והעיר נבוכה כי לא ידעו להכיר מיהו בן המלך האמיתי ומיהו המשקר.

ויען אחד השרים ירשני נא מלכי לחקרם ומיד אבדיל בין האמת והשקר.

הכנים את הראשון וצוהו לספר את כל התלאות והצרות אשר עבר בארץ השביה. ויספר לו איך העבידהו בעבודה קשה והיכוהו מכוות אכזריות, ואף לחם לא נתנו לו די רעבוננו. וישאלהו השר ומה לך לספר עוד. ענה ואמר היש עוד לספר על כזה רוע ומד.

וירא גם את השני ויאמר לו ספר את תלאותיך, פתח ואמר, תלא לשוני לספר אף המעט של רבבות הצרות אשר הגיעוני בימי שביי בעבודת הפרך ובמכות החזקות אשר היכוני, ועדיין יסורי הגוף כלא נחשבו לעומת יסורי הנפש אשר סבבוני כל היום, איך הגישו לי את האוכל בלי שלחן ובלי מפה, הניחו על הקרקע כמו לבהמה.

ואז חשבתי הלעולם לא אשוב לראות באור פני מלך, האם לנצח אהיה בין חבורת אנשים פראיים, ואשא עיני למרחוק ואראה את אבותי השכולים ומתאבלים על גורל בנם ויבקע לבי בקרבי.

כהנה וכהנה הרבה לספר עד כי נמס לב השומע. ובסוף דבריו לקחו השר לפני המלך ויאמר לו זה בנך האמיתי. הן את הראשון שאלתי לקורותיו והתאונן רק על עבודתו הקשה מתוך חסרון לחם לשובע, וזה מפני שגם בביתו לא היו לו מעלות גדולות ולכן גם בגלותו לא הרגיש חסרונות רבות. אולם השני הרבה לספר מאשר חסר לו בשבי, ומתוך רבוי סיפורו אתה מוצא שבחו כי רך וענוג הוא מעודו ונפשו עדינה וטובה ועל כן הרגיש יותר צער ומכאובים.

והנמשל הוא, האנשים הפחותים להם לא חסר כי אם חירות הגוף, ולכן לא ירבו לספר כי אם שאשתקד היינו עבדים ועכשיו אנו בני חורין. לא כן הנפשות העדינות ורמי המעלה, המה יבינו מה רע ומר היה גורלנו במצרים, כי לולי הוציאנו ה' ממצרים היינו

הגדה של פסח

אבדים לנצח בין אנשים פראיים, ועל כן הם ירבו לספר חסדי ה' שגאלנו משם ונתן לנו את התורה.

נמצא שריבוי הסיפור הוא אות וסימן על גודל מעלת המספר. וזה מה שאמר בעל ההגדה "הרי זה משובח" - שעל ידי הספור יודע לנו מהות המספר שהוא איש משובח ורם המעלה.

כעין זה המשיל המגיד מדובנא, משל לחבורה של סוחרים שנסעה בספינה, זה הביא איתו זהב, זה הביא יהלומים, זה כלים יקרי ערך, וזה בדים נדירים. והנה קמה רוח סערה והאניה חישה להישבר. באותו הזמן לא חשב איש על הסחורה שאתו, וכל אחד רק התפלל שהספינה עם הנוסעים שבה תינצל. שמע הקב"ה את תפלתם, הקים סערה לדממה, הגשם פסק, העבים התפזרו, והים שקט כמקודם. בהגיעם לחוף מבטחים סיפרו הסוחרים את הניסים והנפלאות שארעו אותם והודו לה' על חסדו. והנה מתוך דברי ההודיה של הסוחרים ניכר היה מי מהם הביא איתו מטען יקר יותר. ככל שהיה רב יותר ערכה של הסחורה, כן הרבו בעליה לשב"ח להקב"ה על הצלתם.

והנמשל, כשהיינו במצרים בתוך המים הזידונים אשר רצו להטביענו ולהאבידנו, אולם ה' הצילנו ונתן לנו אף נכסים בעלי ערך, תורה ומצוות, הכרת הבורא ומידות טובות. וככל שיהיו לאדם יותר נכסים רוחניים כן ירבה לשבח את הקב"ה על שנתן לו נכסים אלו.

כנגד ארבעה בנים דברה תורה אחר חכם ואחר רשע

כתב הגאון ר' יצחק וינשטיין זצ"ל (מתלמידי נובהרדוק), שכדי לקיים את המצוות כתיקונם, אף שיודע את הדין צריך הוא לשים לב ולהכיר את חפצי המצוה, וכגון במצות תפילין יש עליו להתבונן בעור הבתים האם הם עור בהמה והאם הם מבהמה טהורה, ורק אחר כך יש עליו לדון על דיני האותיות וכו'.

ואם במצוות ודינים יש עליו להתבונן בצורה זו, ק"ו שבעניני מדות ודעות שהם עמוקים בלב האדם, זקוק הוא האדם לחכמת חיים ולחכמת הנפש להבין ולהשכיל בכוחות הנפש של הזולת וכל שכן בכוחותיו שלו.

הגדה של פסח

והוסיף ששמע בשם **החפץ חיים זצ"ל** שבהגדה בפירוט הארבעה בנים מצינו שההיפך מרשע הוא חכם ולא צדיק, כי כדי להיות צדיק צריך חכמה רבה ועמוקה כדי לרדת לחקר הדברים.

וכן **המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל** היה אומר משמו של החפץ חיים, וכי דורשים מהאדם גדולות ונצורות, הלא מבקשים ממנו רק שלא יהיה סכל!

חכם מה הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים

אמרו חז"ל (שמות רבה ל, יט) כל התורה תלויה במשפט, לכך נתן הקדוש ברוך הוא דינין אחר עשרת הדברות. וכן אמרו חז"ל (שם, א) העוז של ממ"ה הקדוש ברוך הוא והוא אוהב את המשפט ונתנו לישראל שהם אוהביו.

הרי שהתורה מחשיבה כל כך את המשפטים, ולפי המובן הפשוט שלנו תוכן המשפטים ונושאייהם המה סכסוכי בני אדם, מריבות שבין איש לרעהו, מזיק וכו'. ולכאורה מהי החשיבות הגדולה בלימוד דינים אלו, ומדוע רוממתם התורה עד שתלתה הכל במשפט.

ביאר זאת **הגאון ר' שלמה הרכבי זצ"ל** (משגיח ישיבת גרודנא) בעמקות גדולה. שהנה התורה תלתה את המשפטים אצל כלל ישראל, אבל אצל אומות העולם נאמר "ומשפטים בל ידעום". וביאור הדבר הוא, שמשפטי כל האומות נוצרו בשביל תיקון המדינה, בשביל סידור היחס בין איש לחבירו, לראות ולדאוג שלא יבלע איש את רעהו, ולהחזיק שיהיה שלום בין האנשים, ולמטרה זו נעשו ונוצרו משפטיהם, ועל ידי שידע האדם שאם יזיק לחבירו יקבל עונש מסוים על כך, זה ירתיע אותו מלפעול נגדו.

אבל משפטי התורה שונים לגמרי, ואין מטרתם להפחיד את האדם על ידי העונשים שלא יעשה נזק לחבירו, אלא העונשים באים רק לתאר ולברר לאדם את גודל הפגם והחסרון וכי ראוי לבוא על המעשה עונש גדול, אבל המניעה מן העבירה והחטא צריכה לבוא מתוך הכרה פנימית שמתעלה נפש האדם, על ידי שלומד את המשפטים, ומהכרתו הפנימית במעלת חברו. ואין הסיבה לשמירה מפני פחד העונש, או מפני האנדרלמוסיה שתבוא לעולם אם כל אחד ירצח את חבירו, אלא

הגדה של פסח

צריך שיהיה בלבו קול פנימי שמצוהו ומזהירו שלא לפגום בכבוד חברו, שלא לזלזל בממון חברו, לעשות חסד עם חברו.

ואם נכיר בזה הרי משפטים אלו נושאתיהם ברוממות הנפש והכרה בגדלות האדם.

והמתבונן בדיני התורה בדרישה וחקירה ברוצח ושאר מחויבי מיתת ב"ד, שאין ממיתים אותם בלא התראה וכו', עד שאמרו שב"ד שהורגים אחת לשבעים שנה נקראת קטלנית, ולכאורה היכן הוא תיקון המדינה ממשפטים כאלו? אלא ביאור הדבר הוא, שמשפטי ישראל אינם בנויים עבור תיקון המדינה אלא כדי לרומם את האדם למדרגות גבוהות בהשגת מהי גדלות האדם, ולא רק להימנע מסכסוכים ומריבות. [החזו"א (אגרות ג, פב) אף כתב את יסוד הדברים האלו, וביאר שמהקושי ההלכתי להרוג את הרוצח גם יש להתבונן וללמוד את העוול בהריגת אדם, ועיקר הדינים נכתבו כדי לפעול את פעולתם המוסרית יותר מאשר הממשית].

דוגמא נוספת יש להביא מחיוב הגנב בטביחה ומכירה בד' וה', וחלוקים בזה גניבת שור ושה. ואמרו חז"ל (ב"ק עט, ב) בא וראה כמה גדול כבוד הבריות, שור שהלך ברגליו חמשה, שה שהרכיבו על כתיפו ארבעה. והעיר **הסבא מקלם צ"ל**, שהרי מדברים כאן אודות גנב, ולכאורה בעינינו הוא שפל ונבזה, ואם נשאלהו אם הוא מרגיש בזיון בנשיאת השה על כתפו, ישיב לנו שאינו חושב על כך כי בטוח הוא שאף אחד לא רואה את מעשה הגניבה, ואף אם מרגיש כך הרי הוא גרם זאת לעצמו ומדוע יש להתחשב בכך. אלא שמטרת התורה ללמדנו עד כמה גדול כבוד הבריות, ואם התורה למרות הכל התחשבה עם הגנב, יש ללמוד מכאן עד כמה צריך האדם להזהר בכבוד חברו, וודאי שלא לבזותו.

הרי יש כאן ציור לרוממות הנפש המושגת על ידי העיון וההתבוננות במשפטים ועונשי החטאים, וזה נמסר רק לעם ישראל, אבל לאומות העולם המשפטים המה רק תקנות להימנע על ידם ממחלוקות וריבות - "משפטים בל ידעום".

רשע מה הוא אומר

רבים כבר תמהו מה ההבדל בין שאלת הרשע לשאלת הצדיק, והלא שניהם שואלים באותו הסגנון "מה העבודה הזאת לכם", ומה יתרון בשאלת החכם שאמר "אתכם".

הגדה של פסח

תירץ זאת המגיד מדובנא, שאם יראה אדם בבית רעהו שעושה המשרת דבר מוזר שהוא נוקב את כתלי הבית וכדו', הנה אם יש לו לב חכם ישאל את המשרת בזה הלשון, אמור נא ידידי למה ציוה עליך אדוניך המלאכה הזאת? כי החליט תחילה בלבו אשר אין ספק שלא היה עושה המשרת דבר זה מלבו, וודאי שעושה כן עפ"י מצות אדונו, ולכן שואל את פיו להגיד לו הטעם והסיבה שכיוון בזה אדונו. אמנם האוויל יאמר אל המשרת, למה אתה עושה כן ומדוע תעמול בזה? והוא כי טיפש לבו מלהבין, כי אין המשרת עושה כן אלא על דעת מושלו.

וזה ההבדל בין שאלת הרשע לשאלת החכם. שהחכם שואל "מה העדות אשר צוה ה' אלקינו אתכם" והוא מורה בלשונו כי הוא שואל לאביו, אולי אתה יודע מה היתה הסיבה אל אדונך שציוה עליך כן? ולכן קבע הכתוב להשיבו תשובה ולהעירו על טעם המצוה.

לא כן הרשע ששואל "מה העבודה הזאת לכם", כי אינו מעלה על לבו כי עלינו עול מצוות אדון כל הארץ, ולכן עונים לו "אילו היה שם לא היה נגאל" כי אינו מאמין כלל.

מה העבודה הזאת לכם

ביאר המשגיח ר' אייזיק שר זצ"ל, שהנה אמרו חז"ל (קידושין לא, א) "גדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה", ופירשו התוס', "נראה דהיינו טעמא, דמי שמצווה ועושה עדיף לפי שדואג ומצטער יותר פן יעבור ממי שאין מצווה שיש לו פת בסלו שאם ירצה יניח". ויש ללמוד מדבריהם, שקיום המצוות אינו רק "קיום" המצוה, אלא הוא מחייב גם את חלק העבודה של "מעשה" המצוה, שהוא טורח ודואג על קיומה שתיעשה כתיקונה ובאופן הרצוי, ולכן גדול המצווה ועושה, כי הוא משקיע ועמל בדאגה בגופו כדי לקיים את המצוה בשלימותה מיראתו פן יכשל חלילה ויעבור את פי ה'.

ובכל המצוות שייך ענין זה, אבל בפסח כתבה התורה "ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה" (שמות יג, ב), וכאן הורתה התורה שבפסח החיוב הוא "עבודה" שיעמול ויטרח בשביל קיום המצוה. וזו שאלת הבן הרשע "מה העבודה הזאת לכם", שהוא תמה על הדאגה והטורח הגדול בקיום המצוות, ואינו מבין את עומק ענין קיום המצוות, שהשכר הוא על עשייתן ולא רק על קיומן.

ואף אתה הקהה את שניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים

ביאר הבית הלוי, שהרשע שואל, שאף שהיה טעם להקריב קרבן פסח ביציאת מצרים כדי לעקור מלבותינו את העבודה זרה של המצריים, אבל עכשיו העולם השתנה וכבר לא עובדים ע"ז, ויש לעבוד את ה' בצורות אחרות ומתקדמות יותר.

ובתורה (שמות יב, כז) התשובה לבן הרשע היא "ואמרתם זבח פסח הוא לה'", ובאמת אין זה תשובה לרשע, שהרי התשובה לרשע היא כמו שכתב בעל ההגדה "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי מצרים", אלא התורה צייתה לאדם ששומע דברי מינות אלו, שיחזק לבו באמונה כדי שלא יכנסו הדברים בלבו, ולכן מיד צריך לומר "ואמרתם זבח וכו'" ולא כתוב ואמרתם להם, אלא זה יאמר האדם לעצמו, וכדי לחזק את לבו שלא יפעלו דברי הרשע מאומה בלבו.

והתשובה האמיתית לרשע היא "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים", ויש בדברים אלו סתירה לכל דברי האפיקורסות שלו, שאף במצוות שאנו יודעים את הטעם בהם, וכמו במצה שאמרו בה טעם על שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שגאלם, וכן מרור שבא לזכר שמררו המצריים חייהם, ופסח על שפסח על בתי אבותינו, מכל מקום בודאי שאין זה עיקר יסודה של המצוה ולא מטעם זה נתחדשה המצוה, והטעם אינו רק שבשביל זה מוטל עלינו החוב לקיים ולעשות מצוה זו ולא נהיה כפויי טובה.

וכן דקדקו רבותינו ואמרו מצה זו שאנו אוכלים על שום שלא הספיק בצקם, והוא רק טעם מדוע אנחנו מקיימים מצוה זו, אבל עיקר יסודה של המצוה, איננו בשביל מפני מה שהיה במצרים, שהרי התורה קדמה לעולם, וגם קודם העולם היתה התורה והיה כתוב בה מצות מצה, וגם אברהם אבינו וכל האבות קיימו התורה כולה עד שלא ניתנה, ובליל ט"ו בניסן אכל אברהם מצה ומרור אף על גב שזה היה קודם גלות מצרים.

ועל כרחק מצוות אלו לא נצמחו מגאולת מצרים, רק הוא להיפך, שמזכות מצות פסח ומצה ומרור שיש בלילה הזאת נצמחה גאולתן ממצרים בלילה זו. וזה התשובה לבן הרשע, "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים" ולא אמר לו בעבור שיצאתי ממצרים אני עושה המצוה, רק להיפך בעבור מצוות אלו נתחדש לנו יציאת מצרים.

הגדה של פסח

וזה כלל בכל טעמי המצוות, שלא בשביל הטעם נעשה המצוה, רק להיפך שבעבור המצוה בא הטעם, ובזה נסתרו כל חקירותיו של הרשע, ואין לו מקום לערער ולומר שאם בטל הטעם בטל המצוה חלילה, כי המצוה בעצמה בעצם יסודה היא חוקה, ולא נודע לנו עיקר טעמה והיא קיימת לעולמים בלא הפסק.

ולכן המשך הפסוקים הוא "ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה", שאע"ג שהם מצוות שכליות, אבל עיקר המצוה היא חוק והיא קיימת לעולם.

ושאינו יודע לשאול

כתב **הסבא מנובהרדוק זצ"ל**, השאינו יודע לשאול הוא הגרוע מכולם, כיון שאינו יודע מאומה מקיום התורה. והביא משל אשר שני אנשים נחלקו בדין של עיטור הכוס בקידוש, האם הדין הוא עם הט"ז שלא צריך שיהא מלא על גדותיו או כהמגן אברהם שצריך (או"ח קפג), וישב שם עוד איש אחד ואמר, ואני אומר שהדין עם מי שסובר אשר העיטור הוא רק בתוכו ולא שיהיה מלא על כל גדותיו. ושאלו אותו מאין תדע? ענה בפשטות גמורה, ודאי כן. כי אם יהיה מלא על גדותיו ישפך ממנו על בגדיו ויעשה עליהם רב.

וזה האדם הוא בגדר שאינו יודע לשאול, ואינו יודע מה היא תורה, מה היא עבודה, מה היא לשמה, אלא חס הוא רק על הרבב בבגדו. לאדם הזה צריך לפתוח ולהסביר לו כי הוציאנו ה' ממצרים ונתן לנו את התורה, ולפתוח מוחו שידע באיזה עולם הוא נמצא ואל מה הוא רודף.

ולא להתנהג כמשל הידוע עם הכלב שהיו לו בערב אחד שתי חתונות, אחת בתוך העיר ואחת מחוץ לעיר, ועשה חשבון לעצמו, החתונה שבתוך העיר היא קרובה ולא אפסיד אותה, והשניה רחוקה ואוכל להפסידה, לכן עדיף שאלך מהר לרחוקה ואחר כך אחזור לקרובה, ולא הבין כי אם ילך ללחוץ העיר תהיה הקרובה לרחוקה והרחוקה לקרובה, וכשהלך מחוץ לעיר כבר איחר את המועד, וכשחזר כבר נגמרה החתונה שבתוך העיר ונמצא קרח מכאן ומכאן. וכך האדם מתנהג בעולמו, רוצה לבלוע את כל הממון והכבוד, ורוצה לרקוד על כל החתונות, ומה שיש לו אינו רוצה ורוצה רק מה שאין לו, ומה שאין לו לא מצליח להשיג וכך מאבד אף מה שיש לו.

הגדה של פסח

וזה מה שצריך להסביר לאינו יודע לשאול, עד שירגיש ויראה בעיניו מה לרחק ומה לקרב.

והגדת לבנך

כתב הרמב"ן (סוף פ' בא) "ובעבור כי הקדוש ברוך הוא לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון".

דברי הרמב"ן הומחשו על ידי **מרן הגרי"ס זצ"ל** (מובא בתנועת המוסר א, 318). פעם כשחזר הגרי"ס מדרכי נסיעותיו לעיר מגורו ממל וסר למלונו, מצא שבעל האכסניה שינה את טעמו ביחס ליהדות והתחיל לזלזל בעיני תורה ומצוה. כשר' ישראל שאלהו לסיבת הדבר, סיפר לו, שלפני ימים אחדים, התאכסן אצלו כופר אחד שהכחיש בפניו בשכר ועונש. ולאות שדבריו כנים, שלח לקנות נקניק של טריפה והכריז, שאם יש השגחה ושכר ועונש - יכנס האיסור לגרונו ויחנק. הכופר אכל את הטריפה לעיניו ולא אירע כלום, והוא הריע בחוצפה כי אין השגחה וכפר בכל. מאז כנסה ערבוביה במוחו וכל אמונתו נתרופפה. ר' ישראל לא השיב כלום ונכנס לחדרו.

אחרי שעות מספר, חזרה בתו של בעל האכסניה מבית הספר ובישרה תוך עליצות ושמחה, שקיבלה תעודת גמר עם שתי הצטיינות בחשבון ובזמרה. ר' ישראל קרא את הילדה לחדרו וביקש אותה לשיר לפניו, כדי להוכיח לו שהיא באמת יודעת לשיר וראויה להצטיינות, אמנם הילדה סירבה. כשהבחין אביה בדבר שאל את בתו בתמהון, כיצד היא ממרה את פי ר' ישראל. השיבה לו בתו, שהיא חושבת לבלתי נימוסי והגיזוני לעמוד פתאום ולשיר לפני בן אדם, לא בזמן המיועד ולא במקום המיועד, כדי להוכיח לו את כשרונה. והאם מתקבל על הדעת, שבפני כל איש שלא יאמין לתעודתה, תהיה נאלצת לעמוד ולהראות לו את כוחה בשיר? הרי לשם כך הגישו לה את תעודת ההצטיינות. התשובה הזאת מצאה חן בעיני אביה והצדיקה.

ר' ישראל שלח את הילדה מהחדר, ופנה לאביה ואמר, שתשובת בתו יכולה לשמש גם תשובה לתמהונו בעיני ההשגחה. הלא ה' כבר הוכיח לעיני כל העמים את השגחתו הפרטית על ידי הנסים הגלויים ביציאת מצרים, ויש לנו תעודה המעידה על זה - היא התורה שניתנה לנו. והאם יש בזה היגיון שבגלל כל שוטה שיבוא פתאום ויגיד שאינו מאמין, שישנה ה' סדרי בראשי והליכות הטבע כדי להוכיח לו שיש דין

הגדה של פסח

ויש דיין? מי שרוצה לדעת את ה' יכול להיווכח מהתעודה הנצחית שלנו שאושרה לעיני כל העולם, ואין צורך בהוכחות נוספות.

ואלו דברי הרמב"ן שאת הדברים אשר ראו אבותינו וספרו לנו אנו מעבירים לבנינו אחרינו, ואין אנו מחפשים הוכחות אלא אנו בעצמנו שמענו איש מפי איש את כל הניסים והמופתים אשר נעשו במצרים, ומכח זה אמונתנו.

ובחיוב הסיפור נאמר "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם וידעתם כי אני ה'".

יש לבאר, שאם המכות באו כדי שיידעו הדורות הבאים מה שה' עולל למצרים, מדוע סיים הפסוק ואמר "וידעתם כי אני ה'", ולכאורה היה צריך לכתוב "וידעו כי אני ה'".

ביאר זאת הגאון ר' ברוך סורוצקין זצ"ל (ראש ישיבת טלז), שהתורה באה ללמדנו שאדם שבא להשפיע על הזולת נעשה בעצמו ג"כ מושפע, כי אפילו ידיעה הידועה לו מקודם, כשבא ללמדה לאחר היא נעשית אצלו יותר ברורה וידועה, כי כשרוצה לספרה לזולת כיון שהוא צריך להסבירה לשני הדבר נעשה אצלו יותר ברור.

ולכן כתוב "וידעתם כי אני ה'", שעל ידי שתספרו לבניכם אז גם אתם תדעו כי אני ה', ויתברר אצלכם יותר דבר זה.

וזה עיקר חיוב סיפור יציאת מצרים, שעל ידי שמספר לאחרים אף הוא מושפע מכך ומתחזק באמונה על ידי כך.

והגאון ר' יחזקאל אברמסקי זצ"ל עורר מכאן, שהתורה באה ללמדנו שאין אחד שאינו צריך חיזוק באמונה, ואף הקב"ה כשמדבר עם משה רבינו אומר לו "וידעתם", והיינו שגם לך יהיה חיזוק באמונה.

בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים

כתב המשך חכמה, יש לפרש על דרך צחות, לאחד שהשיא בתו לעלם בעדי עדיים, בדירה נאה וכל מחסורו עליו. ושמחה אשתו - אם הבת - כי בתה מצאה מנוחה בית אישה. ויאמר לה בעלה, לא כן, כי מה יעשה הבן עתה שיחטא לאשתו?! אימתי אני

הגדה של פסח

רואה כי עמלי היה לתועלת ובתי מצאה אוהב נאמן, כי ידאג לפרנסתה ובנפשו יביא לחמה, אז אבין כי כדאי היה עמלי עליו.

וכן הוא במצוה זו, אף כי נצטוו ישראל תיכף בפסח ומצה, אין זה עיקר התכלית אשר ישמרו את מצוות השם יתברך בעוד המה נשואים על כנפי נשרים ומסובבים בעמוד ענן, ואוכלים מן ושותים מי באר. רק כאשר יבואו אל הארץ, ו"בחודש הזה", עת הקציר, תשמור את החג הזה, אז תראה כי כדאי היו הנסים והנפלאות אשר עשיתי בעת הוציאי אותך ממצרים. וזה, "בעבור זה" - שאתה עמל וזורע וקוצר ושומר מצוות ה' - "עשה לי ה' בצאתי ממצרים".

והשכילו רבותינו לבאר יותר הפקת רצון השם יתברך, אשר בעת הגלות, עת העם יוכו עבור התורה, ואין לפנייהם פסח, רק מצה ומרור לבד, והם שומרים משמרת השם יתברך, "בעבור זה" - לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך", ולא פסח, כי הם בגלות בזמן שאין פסח, ובכל זאת הם מקיימים כל חוקות החג כהלכתו - "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים".

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו

צריך להבין מדוע צריך להזכיר שאבותינו היו בתחילתם עובדי עבודה זרה.

ביאר זאת המשגיח הגרא"א דסלר זצ"ל, בעל ההגדה רוצה לתאר את אמיצות דעתו של אברהם אבינו, שקם ועמד כנגד אביו וביתו וכל משפחתו ונגד כל העולם כולו, ונלחם למען אמיתת יחודו יתברך. הרי כל אחד מאתנו יודע כמה קשה הדבר לשחות כנגד זרם הכלל, אפי' בסביבה שמתנגדת רק מעט לדעותינו על אחת כמה וכמה למי שהוא יחיד ובודד מתוך הסביבה שהיא כולה מנוגדת בהחלט.

ומידה כזו של אמיצות לעמוד כנגד דורות של עובדי עבודה זרה צריכה לקשיות עורף ממש לצד הטוב. ואי אפשר להגיע לזאת אלא על ידי החלטה מוצקת כברזל שלא להכנע בשום פנים ואופן, ולא לחשוב כלל על הצד שכנגד. וכמו שאמר הסבא מקלם זצ"ל שמי שמתחיל לחשוב שהניסון קשה כבר הגביר על עצמו את היצר הרע.

והוסיף המשגיח לבאר שאין אנו חוגגים את המועדים למזכרת, אלא חוזרים אנו בהם לתוכנם המקורי. כל שנה ושנה חוזר האדם אל "גאולת מצרים" ויכול להשיג את

הגדה של פסח

השפע והגילוי שהיה אז ממש, ולכן אומרים בתפילה "זמן חרותנו" שבאמת זה הזמן עצמו שאפשר להשיג בו את אותם המעלות.

ולכן צריך בלילה הזה לדעת את יסוד מדת האמיצות ועל ידי כך נזכה לחירות אמיתית.

כמו כן ביאר **החתם סופר**, שכמו שצריך להרגיש כאילו הוא יצא ממצרים צריך אף להרגיש בלילה הזה כאילו היה עד עכשיו עובד עבודה זרה ורק עכשיו קירבו הקב"ה לעבודתו, והמצוות של הלילה הזה הם המצוות הראשונות בחייו.

ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר

אמרו חז"ל (בראשית רבה מב, ח) רבי יהודה אומר כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד.

ושורש אמונתו היא כפי דברי חז"ל (בראשית רבה לט, א), אמר רבי יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום, וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה זו בלא מנהיג, הציץ עליו בעל הבירה, אמר לו אני הוא בעל הבירה, כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג, הציץ עליו הקדוש ברוך הוא ואמר לו אני הוא בעל העולם.

הקשה **מרן בעל ה"אבי עזרי" צ"ל** (תשובה ה, ה), שלכאורה אין המשל דומה לנמשל, שבמשל כשראה את הבירה כבר הבין שיש מנהיג לבירה, וכשהציץ עליו בעל הבירה נוסף לו ידיעה חושית שראהו ויכול לחושו ממש, אבל בנמשל כשהציץ עליו הקב"ה, מה נוסף לו על הבנתו, והלא עדיין זה בגדר של הבנה שהרי אי אפשר לראותו.

וביאר באופן נפלא, שזה המדרש מלמדנו, שההבנה שאי אפשר שהעולם שמתנהג בסדר ובמשטר באופן מופתי יהיה בלא מנהיג, היא ידיעה וראיה חושית שיש בעל הבירה.

וכתב שמאז ומתמיד היה מתפלא על מצות אמונה, מדוע מכנים זאת בלשון של אמונה, והרי זה מהמושכלות הראשונות, שאי אפשר לעולם בלי מנהיג, ועוד שמבשרי אחזה אלו-ה, והחכמה הנפלאה שבכל יצור קטן אין להעריך, וכל שכן החכמה ביצירת האדם, ואיך אפשר שכל זה הוא בלא מנהיג.

הגדה של פסח

ושאל זאת את **מרן הגרי"ז זצ"ל**, והשיב לו שאף הוא הקשה כן ושאל זאת את אביו **מרן הגר"ח זצ"ל**, ואמר לו, שודאי עד כמה ששכל האדם מגיע אין זו אמונה, אלא ידיעה, אבל חיוב האמונה מתחיל ממקום שכלה שכל האדם, שהרי שכל האדם מוגבל בזמן ובמקום, ומה שהוא למעלה מן הזמן והמקום כבר אין לו מושג, ועצמותו של הקב"ה הוא למעלה מן הזמן והמקום, ובמקום זה חלה עליו חובת האמונה.

מסופר על אחד **האדמו"רים** שהיסב לשולחן עם חסידיו ושאלם לפתע, מאמינים אתם בבורא עולם? ענו כולם פה אחד, איזו שאלה היא זו? ודאי שאנו מאמינים. אמר להם האדמו"ר, תדעו שאני איני מאמין. שאלו כולם בתמהון, רבי, איך זה אפשר שהרבי לא יאמין ח"ו? שאלם האדמו"ר, האם אתם מאמינים שדבר זה שאנחנו מסובים על ידו זהו שולחן? ענו החסידים, האם להאמין אנו צריכים שזהו שולחן, הלא אנו רואים בעינינו שזהו שולחן. השיב להם האדמו"ר, זו היתה כוונתי שאינני מאמין, כי האם אנו נזקקים להאמין שיש ה' בעולם, הלא רואים אנו זאת בחוש בעינינו שיש מנהיג לבירה.

ידועה השאלה ששאל אחד מחכמי הגויים את ה"**תומים**", שהרי כתוב בתורה "אחרי רבים להטות" ואתם המעט מכל העמים, ואם כן למה שלא תקבלו את אמנותנו.

והשיב לו ה"**תומים**", כי דין רוב לא נאמר אלא בספק ולא בודאי, וכגון בתשע חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבילה, ונמצא בשר ואינו ניכר, אז הולכים אחר הרוב. אבל אם החתיכה ניכרת שהוא מהמיעוט לא יועיל רוב. וכן אנחנו, אין לנו ספק באמיתת אמנותנו, ולא יוכל הרוב להעבירנו מדעתנו.

וכן כתב ליישב ה**חתם סופר**. והוסיף עוד תירוץ, כי אין כל האומות מאמינים בדבר אחד, רק לכל אחד לבדה אמונה בפני עצמה, ונגד כל אומה באמונתה, האומות האחרות המה רוב כנגדה ואין כאן רוב.

הגדה של פסח

והגאון ר' אלחנן וסרמן זצ"ל כתב ליישב באופן נוסף, שהאמונה בה' היא דבר פשוט ואף קטן יכול להבין זאת, אלא כשאדם משוחד בתאוות לבו, לא יכול להסכים ולקבל את האמונה, כי חושיו מתנגדים לזאת המחשבה.

ופסוק זה "אחרי רבים להטות" כתבתו התורה אצל דיינים כשרים לדון, אבל אם יהיה רוב דיינים שהם משוחדים, ומיעוט שאינם משוחדים, ודאי שישמעו למיעוט.

וכיון שבעניני אמונה אי אפשר להכיר את האמת רק מי שאינו משוחד, והוא חפשי מתאוות עולם הזה, ואין בנמצאים בעולם כאלו אנשים רק אצל חכמי ישראל הקדושים כמלאכי אלקים, ואף אם היו באיזה זמן אנשים הנקיים מתאוות עוה"ז אצל חכמי האומות, הם מיעוט שבמיעוט מול חכמי ישראל שהיו אלפים ורבבות, וכמו שאמרו חז"ל (מגילה יד, א) שהרבה נביאים עמדו להם לישראל, כפלים כיוצאי מצרים.

והשאלה הזאת דומה למי שעובר על בית משתה י"ש, ונמצאים שם מאה שיכורים המתגוללים באשפה, והם ישאלוהו הלא אנחנו מאה אנשים ואתה איש אחד, למה לא תעשה כמונו, וכן הדבר הזה, זולת חכמי ישראל כל העולם המה כשיכורים מתאוותיהם, וכמו שאמרו (אבות ו, ב) "אין לך בן חורין אל מי שעוסק בתורה", כי בלי עסק התורה אי אפשר לשום אדם להשתחרר מיצרו הרע המטה את שכלו לרצונותיו.

ואם כן מן הדין הזה בעצמו של אחרי רבים להטות, נלמד שאנו חייבים לשמוע לקבלתנו מחז"ל, אשר רק הם כשרים לדון בעניני אמונה, בהיות שכלם חפשי משום נטית רצון כל שהוא.

ואקח את אביכם... ואולך אותו בכל ארץ כנען

וכן כתוב "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה" (בראשית יג, יז).

ולכאורה אם הקב"ה הבטיח לו שיתן לו הארץ, מדוע הוצרך אברהם לילך בארץ לארכה ולרחבה.

למדו מכאן בעלי המוסר יסוד גדול בעבודת ה', שאף שהקב"ה נותן כוחות באדם, האדם צריך ליצור בעצמו, כי "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב", ואם אדם עושה כל

הגדה של פסח

מה שבכוחו ועמל ויגע על הדבר, אז זוכה לסייעתא דשמיא, ולכן אף שהובטח לאברהם את ארץ כנען, הוצרך בעצמו ללכת בה.

ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו

והנה על עשו אמרה התורה "ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים". ופירש רש"י, לצוד ולרמות את אביו בפיו, ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן, כסבור אביו שהוא מדקדק במצוות.

הגאון ר' חיים מרדכי קטץ זצ"ל (חתנו של הגר"י"ל בלוח זצ"ל) עמד על מהותו של עשו, וביאר, שיש אנשים שהחכמה נהיית חלק מהם וחודרת לעצמיותם, אולם יש אנשים שהחכמה איננה חודרת לקרבם ואינה נהיית חלק מקרבם.

והביא את דברי **הבעל שם טוב**, שעשו הרשע בשאלו את אביו איך מעשרין את המלח, באמת לא היה מרמהו, אלא היו לו רגעים של התעוררות, וברגעים אלו אמנם היה במצב של עליה והרגיש שהוא בדרגת יעקב, אלא שרגשותיו לא החזיקו זמן מרובה, ואף שהיה דבק בה', לא היה זה אלא לרגעים מועטים, ולא הצליח שיהא זאת חלק ממנו ממש.

וכמו שאמרו חז"ל (ירושלמי נדרים ג, ח) עתיד עשו הרשע לעטוף טליתו ולישב עם הצדיקים בגן עדן לעתיד לבוא והקב"ה גוררו ומוציאו משם. ויש לבאר שרצונו לישב עם הצדיקים הוא מפני שהרגיש שיש לו רגעים שהוא ממש כמותם וראוי לישב בגן עדן.

וכן אמרו חז"ל (חולין צא, א) שיעקב נאבק עם מלאכו של עשו שבא לפניו בדמות תלמיד חכם. וזה מפני שבאמת היו לו רגעים של התעלות ורוממות של תלמיד חכם.

וזה היה ההבדל בין עשו ליעקב, שיעקב עלה ונתעלה עד שהחכמה שכנה בקרבו ממש, וכמש"כ "ותורתך בתוך מעי" (תהלים מ, ט), ואילו אצל עשו היה לו רק רגעי קדושה, אבל לא היה זה חלק מחייו ומפנימיותו.

הגדה של פסח

עורך המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל, כשהתורה מציינת לנו את מהותם של יעקב ועשו, אין היא מספרת על המעשים הגדולים של יעקב, לא על התמדתו ולימודיו, אלא רק שהוא "ישב אהלים" וכמו שתירגם יונתן בן עוזיאל "תבע אולפן מן קדם ה'".

וכן בעשו מציינת אותו התורה שהיה "איש שדה", ופירש רש"י שהוא איש בטל. ולא הזכירה התורה את מעשיו הרעים ושקריו.

וזה משום שלכל המעשים יש שורש וסיבה, וכל מהות האדם תלויה בסיבה, וכיש לאדם את הסיבה להיות טוב, כבר כל העתיד קיים, ואין צריך לציינו במיוחד. ועיקר ההשקעה והעבודה צריכה להיות בשורש ולא במעשים, שאין החטא תלוי במעשים אלא בשורש והסיבה למעשים.

ואתן לעשו את הר שער לרשת אתו

וכשהלך עשו לשעיר כתוב "ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו' וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו" (בראשית לו, ו-ז). ופירש רש"י, מפני יעקב אחיו - מפני שטר חוב של גזירת "כי גר יהיה זרעך", המוטל על זרעו של יצחק, אמר אלך לי מכאן, אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת, ולא בפרעון השטר. ומפני הבושה, שמכר בכורתו.

ולכאורה הם ב' טעמים שונים (וכ"כ השפתי חכמים), שלא רצה את הארץ מפני שהגזירה של הגלות, ועוד שהתבייש במכירת הבכורה ולא רצה לישב עמו יחד באותו ארץ.

אמנם הגאון ר' שלום שבדרון זצ"ל ביאר שבאמת ב' הטעמים הם טעם אחד, והקדים, שלכאורה יש להתבונן מדוע נזכר רק עכשיו להתבייש במכירת הבכורה שקרתה לפני שנים רבות. ובטעם הראשון יש להתבונן, שאם עשה עשו חשבון של רווח והפסד והגיע למסקנה שעדיף לוותר על הארץ המובטחת מפני גזירת הגלות, א"כ מדוע הסכים יעקב לזה, אלא ודאי ששווה לסבול את הגלות כדי לקבל את ארץ ישראל, וא"כ צריך להבין מדוע סירב עשו לזה.

אלא ששני הטעמים טעם אחד הם, והוא שעיקר הטעם היה מפני הבושה שנתבייש במכירת הבכורה, ודבר זה גרם לו לוותר על הארץ, שכל זמן שיעקב לא היה עמו יחד לא התבייש כ"כ, אבל עכשיו שיעקב חזר לארץ ואז גברה בושתו, כאן מצא טעם

הגדה של פסח

”צודק” של גזירת הגלות כדי לברוח, ולא היה מסוגל להודות על טעותו ולהכיר בכשלונו, ומפני בושתו ברח מהכל.

ברית בין הבתרים

בברית בין הבתרים ציוה הקב”ה את אברהם ”קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגוזל. ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בתר”.

וכתב רש”י, לפי שהאומות נמשלו לפרים ואילים ושעירים וכו’ וישראל נמשלו לבני יונה, לפיכך בתר הבהמות רמז על האומות שיהיו כלין והולכין, ואת הצפור לא בתר רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם.

הוסיף על כך בעל ה”ערוך השולחן” (הגש”פ ליל שמורים), שאת החצאים נתן ”איש בתרו לקראת רעהו”, והיינו שחתך את העגלה והעז והאיל לשנים ונעשו ששה חצאים, ונתן חצי העגלה כנגד חצי העז, וחצי העז כנגד חצי האיל, וחצי האיל כנגד חצי העגלה. ובזה הראה לו ענין נפלא מה שכל החכמים מתפלאים ורואים בזה כח אלוקי, שאף שאחת האומות כובשת ומושלת באומה השניה, במשך השנים הם מתערבים ומתדבקים זה בזה ונעשים אומה אחת, ולכן אין זכרון לאומות הראשונות, וכמו עמון ומואב וכיוצא בהם, לפי שנתערבו באומות ושכחום.

אבל עם ישראל לא נתערבו ועדיין האומה קיימת כבשעה ראשונה. וזהו שהראה לו בברית בין הבתרים, שכל האומות אף כשתחתכם אבל עם הזמן הם יהיו לאומה אחת, אבל את הצפור שהוא רמז לישראל לא בתר, כי הם יעמדו לעולם בפני עצמם.

ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם

אמרו חז”ל (נדרים לב, א) מפני מה נענש אברהם אבינו שנשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים, מפני שהפריז על מדותיו של הקדוש ברוך הוא שאמר במה אדע.

ביאר הגאון ר’ דוד בלייכר זצ”ל (מתלמידי נובהרדוק), שודאי אברהם האמין וכמו שכתוב ”והאמין בה””, אלא שביקש לחזק את אמונתו, שהרי הוא ושרה היו עקרים

הגדה של פסח

בטבע וכבר היו זקנים, ולכן ביקש לדעת איך תהיה השתלשלות הדברים ואיך יירש אותו יצחק.

ויש נטיה באדם להתעניין לדעת אופני תהלוכות ההבטחה והוצאתה לפועל, אף בשעה שהוא מאמין בהם, אבל רוצה לדעת את הדרך אשר היא תתקיים, וזו העבודה להאמין אף שאינו יודע ע"פ דרכי הטבע את דרכי קיום הדבר.

ועבדים וענו אותם

מין הגר"ח מברסק זצ"ל הקשה על נוסח התפילה "ממצרים גאלתנו ומבית עבדים פדיתנו", שלכאורה הוא כפל הדברים. וביאר, שבעבדות יש ב' חלקים, מה שעובד בפועל ואף שאין עליו תורת עבד, ושנית דין עבדות שהוא עבד בעצם ואף שאינו עובד בפועל, מ"מ חל על גופו חלות דין עבד.

והנה בגזירת "ועבדים וענו אותם ארבע מאות שנה" נכללו בה שני החלקים, ומלבד שהיו משועבדים לפרעה בפועל, עוד נמסרו לפרעה להיות עבדיו וחל עליהם תורת עבד. וכן ביציאת מצרים נגאלו מב' הדברים, שנגאלו מהשעבוד בפועל והפסיקו לעבוד בחומר ולבנים, ואף נשתחררו מהחלות דין עבד שעל גופם.

והנה היציאה בפועל מהשעבוד לא היה עד אור הבוקר, ומ"מ כבר באמצע הלילה בשעת מכת בכורות נפקע מעליהם חלות דין עבד, וכמו שאמרו חז"ל (ילקוט שמעוני בא, רח), אמרו לו וכי גנבים אנחנו בבקר אנו יוצאין, אמר הרי מתנו כל מצרים שנאמר כי אמרו כלנו מתים, אמרו לו ומבקש אתה לכלות את המכה הזו ממך אמור הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדיו של הקדוש ברוך הוא, התחיל פרעה צוח לשעבר הייתם עבדי אבל עכשיו הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם. ומבואר, שפרעה היה צריך שישחררם בלשון שחרור.

וזה מה שאנו אומרים "ממצרים גאלתנו" - והיינו שאין אנו עובדים עוד לפרעה, כי לשון גאולה הוא בשינוי רשויות, וכגון גאולת שדה מרשות זו לרשות אחרת. "ומבית עבדים פדיתנו" - היינו שחל עלינו שם בני חורין בחפצא, כי לשון פדייה מצינו כנשעשה חלות בחפצא שבעצמותה נשתנית, וכמו פדיון הקדשות שמקודם היתה של הקדש ועכשיו נעשה חולין.

וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי

הכלי יקר (ויקרא יט, יח) כתב יסוד גדול בענין הנקמה בגוים, "לא תקום ולא תטור את בני עמך. לא אמר עמיתך, לפי שהנקימה והנטירה תכונה רעה בגוף האדם ואין מן הראוי לבקש נקמה על שום אדם שהוא מבני עמך אם טוב ואם רע, לפי שמסתמא הנקמה היא על מה שעשה לך בגופך או בממונך והדברים ההם אינן ספונין וחשובים כל כך שיהיו ראויין לנקום עליהם.

אמנם מותר לעשות נקמה בגוים כי המה מסתמא רוצים להעבירך מעל מצוות ה' ולהדיחך מעל ה' אלקיך, וזה דבר חשוב וספון וראוי לבקש נקמה על זה, כי היא נקראת נקמת ה', לכך נאמר כאן את בני עמך למעט הגוים שאינן מבני עמך וכו', אבל על כל המאורעות שבגופות, לא רצה ה' שיבקש האדם נקמה עליהם.

משל למה הדבר דומה לתינוק המשחק ועושה מעשה נערות באיזה בנין או איזה דבר אחר ובא איזה אדם וקלקל כל מעשיו אשר בנה ואשר נטע הילד, והילד צועק לפני אביו צעקה גדולה ומרה על זה, ואילו היה אביו משגיח בו ועושה רצונו היה הורג לזה האדם, אמנם אביו אינו משגיח בקולו כלל כי אף אם הקטן כפי מיעוט שכלו הוא חושב שזה הגדיל לעשות לו רעה גדולה, מכל מקום האב רואה בשכלו שאין הדבר כן ושכל מעשה הבן היו הבלים מעשה תעותועים ואינן כדאי שבעבורם יהיה לזה כאויב ומתנקם, כי כפי האמת לא עשה לו זה כלום. כך הוא הענין בין אבינו שבשמים לברואיו, אשר לפי מיעוט השגתם במושכלות הם חושבים כי כל עניני העולם הזה יש בהם צד מעלה ושלימות, והנוגע בכבודם או בגופם או בממונם נראה להם כי הגדיל לעשות עמהם רעה וצועקים לאביהם שבשמים שינקום נקמתם, אבל לפעמים אין הקדוש ברוך הוא משגיח בקול זעקתם כשאין ברעה זו תעורבות דבר הנוגע בנשמתו של אדם, כי בעיני ה' יתברך כל הענינים אשר בני אדם מסגלים בהם בעולם הזה דומין ממש לצחוק ושחוק אשר עשה לו הילד שהזכרנו, על כן אין הקדוש ברוך הוא משגיח בהם זולת בזמן שעל ידי מאורעות שבגופות יגיע לו ביטול תורה ומצוה אז הנקמה נקמת ה'."

ואחרי כן יצאו ברכוש גדול

הרכוש הגדול שהיה לישראל בעת היציאה הגיע מהמצרים שהשאלום, וכמש"כ

הגדה של פסח

"דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב, ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים".

עוררו **בעלי המוסר**, פסוק זה טופח על פניהם של אלו אשר חשבו כי עם קשירת יחסי ידידות עם הגויים, עם ההתקרבות אליהם ועם ההתבוללות בתוכם, יגדל חן העם היהודי בעיני הגויים, ואף שנאת עולם שהיתה להם כלפי העם היהודי מאז, תצטנן ותדעך.

אבל, בתקופה שקדמה ליציאת מצרים נוכחו לדעת כי לא זו בלבד שהנחה זו מופרכת, אלא היא הפוכה ממש. שהרי לפני בוא המכות היו בני ישראל שקועים במ"ט שערי טומאה, התערבו במצרים ולמדו ממעשיהם, ובכל זאת לא הועיל להם הדבר מאומה, אלא ההיפך קבלו מהם מכות, ושעבדו בהם ביד קשה. ודוקא לאחר שלקו המצרים במכות, ודוקא לאחר שהושפלו עד עפר וניטל כבודם, אז ניתן חן העם בעיני מצרים.

ללמדך, שלא בהתנהגות ישראל עם הגויים תלוי יחסם לאומה היהודית, כי אם ברצון ה'.

והנה התורה סיפרה שבשנות הרעב בארץ מצרים אמר יוסף "קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה" (בראשית מז, כג). ויש להבין מדוע הוצרכה התורה לספר לנו זאת.

וביאר **המשך חכמה**, שהנה הקב"ה ציוה את ישראל קודם יציאת מצרים "ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות" (שמות ג, כב), וכבר צעקו אנשי מצרים לפני אלכסנדר מוקדון "תנו לנו כסף וזהב ששאלתם" (סנהדרין צא, א), והשיב להם גביה בן פסיסא תנו לנו שכר עבודה של ששים רבוא שעבדתם עמהם במצרים רד"ו שנה.

ולכאורה מדוע ישראל יכלו ליטול שכר העבודה מהמצרים, והלא הם עבדו בשביל המלכות וכמו שכתוב "ויבן ערי מסכנות לפרעה את פיתום וכו'", וא"כ איך נטלו מאת העם כלי כסף וזהב.

הגדה של פסח

אלא, כיון שפרעה קנה אותם, והמה וכל אשר להם היה שייך למלך מצרים, והכל שלו, לכן יכלו ליטול מהאנשים את דמי עבודתם.

ארמי אובד אבי

כתב הרמב"ם (חמץ ומצה ז, ד) וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח.

המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל האריך לבאר זאת, שהרי עיקר המצוה בלילה זה היא להרגיש את עצמו כאילו הוא עצמו יצא ממצרים, וכמו שבדור ההוא התכלית היתה שיקבלו עול מלכות שמים להיות לו לעבדים, כמו כן מצות עשה של סיפור וזכירת יציאת מצרים אצלנו הוא ג"כ על דרך זה.

ובחובת הלבבות סמך את שער עבודת האלקים לשער הבחינה. וביאר, שאחרי שיבחין האדם ויבין טובו גדלו וחסדו ממילא תצא מזה עבודת והכרת הטוב להבורא ית', כי כל מטיב חייבים אנו להודות לו, ובכל נברא הוטבע בטבעו להודות ולשעבד עצמו לבעל הטובה. וכן היה ביציאת מצרים שהכירו וטובו, ותכלית יציאתם היתה שעל ידי שיכירו טובה יהיו על ידי כך עבדי ה'.

וכיון שנתבאר שתכלית העבודה הוא שיעשה האדם מיוצאי מצרים, ואין זה גאולה לאבותיו אלא יציאה עצמית שלו, משום זה קיום המצוה הוא שיהיה כפי התכלית שהיתה ביציאת מצרים והוא הכרת הטוב, שנכיר טובה לבעל הטובה ונשתעבד לו, ומזה תצא קבלת מלכות שמים.

ולכן "אפי' כולנו חכמים" חייבים לספר ביציאת מצרים, כי אין העבודה כאן ע"י חכמה וידיעה אלא העבודה היא כאן - "מדות", שלא להיות כפוי טובה, וזה תכלית מצות היום שיצא מזה קבלת מלכות שמים.

ולכן סדר ההגדה הוא על פרשת "ארמי אובד אבי" שהוא קריאת ביכורים, שענין קריאת הפרשה של ביכורים הוא לומר שאינו כפוי טובה (וכדברי רש"י כי תבא כו, ג), ומפני כך סמכו בעל ההגדה לכאן, כי תכלית שניהם, יציאת מצרים וענין ביכורים אחד הוא, והוא שלא להיות כפוי טובה ולהכיר טובה לבעל הטובה.

הגדה של פסח

אמר רשב"י, אדם אומר שבחו בקול נמוך, וגנותו בקול רם. שבחו בקול נמוך מן וידוי המעשר, גנותו בקול רם ממקרא ביכורים (סוטה לב, ב). וביאר רש"י, ארמי אובד אבי, היינו גנותו, שמתודין שאביהן לבן הארמי היה רשע.

עורך הגאון ר' חיים זייצ'יק זצ"ל, היסוד הראשון של המוסר הוא "גנות הרע בקול רם", והוא תחילת עבודת ה', שצריך לגעור בנפשו על נטית לבו לחטוא, ורק על ידי שגוער וצווח על עצמו יצליח לחתור חתירה של תשובה.

וזה מה שלמד רשב"י מפרשת ביכורים, שהאדם צריך לומר "ארמי אובד אבי" ולהזכיר את חטאיו, ועל ידי כך יבוא לתקן פגם זה, שלא ישאר בלבו שום שמץ של רשעותו של לבן, ורק על ידי שאומר זאת בקול רם הוא יצליח לעקור את השרשים הרעים האלו.

אמנם בוידוי מעשר שבא לשבח את עצמו שקיים את רצון ה', צריך לאמרו בקול נמוך, להראות שאין הוא מתהדר ומשמיע ברבים את מעלותיו והצלחתו, ולכן אומר זאת בשפה רפה ובנחת.

ויגר שם... ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן

כתב רבינו בחיי, ומה שבחרו השבטים האומנות הזאת והיא אומנות אבותיהם, מפני שני דברים: האחד, שיש בה ריוח גדול בגיזה ובחלב ובולדות וכו'. והשני, לפי שהשבטים היו יודעים שיגלו למצרים הם וזרעם, ומפני שהמצריים היו עובדים לצורת הצאן תפשו להם אומנות זו כדי שיהיו זרעם מורגלים בה, ותהא עבודת הצאן רחוקה בעיניהם.

וכן תמצא רוב הצדיקים והנביאים שהיו רועים וכו', וכן שמואל הנביא, וכן שאול ודוד כולם רועים. והטעם בהם כדי שיתרחקו מן הישוב לפי שהרבה עברות נמשכות בסבת חברת בני אדם, כגון: רכילות ולשון הרע ושבעת שקר וגלוי עריות וגזל וחמס, וכל מה שהאדם פורש מחברת הבריות הוא נמלט מן העברות, וכל מה שהוא מתרחק מן הישוב הוא מתרחק מן העון ומן הגזל והחמס ושאר העברות וכו'.

וכבר ידעת כי מגדולי הנביאים היו מתרחקים ופורשים מן הישוב ומתבודדים במדבר אפילו בלא מרעה, והם: אליהו ואלישע וכו'. וכן היה בלי ספק מנהג בני הנביאים בדור

הגדה של פסח

ההוא ואשר לפניו, להניח עסקי העולם וישובו, ומניחין ההשגחה בעניני הגוף ויוצאים אל המדברות להתבודד שם ולהיות מחשבתם דבקה בה' יתברך.

עוד עורר המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל, שאחי יוסף אמרו לפרעה שהם אנשי מקנה רק כדי שירחיק אותם ויושיבם במקום אחר. וטוב היה להם להתבזות בפני פרעה ומצרים כדי שירחיק אותם ולא ימנה אותם לשרים ולמשרות גבוהות אחרות.

וכך היו ישראל בכל גלותם, שהיה נוח לאבותינו ולאבות אבותינו לסבול את כל הגזירות והרדיפות מן אומות העולם, והעיקר שלא להתקרב אליהם, ואף שבכל הזמנים קראו ליהודים להתאחד עמם, ישראל בחרו בעצמם לקבל עליהם כל עוני ולחץ והעיקר לא להיות חלק מהרשות.

וסיים המשגיח ואמר, שהיום נשתנה המצב, ורוצים להיות דוקא קרובים לכל הנהגת העולם, ויש תירוצים כי המצב הכלכלי והפוליטי השורר בעולם מכריח זאת. אבל יש לדעת עד כמה נשתנינו ונסגנו אחור מדרך הראשונים, שברחו מכל שררה במלכות, ומסרו את נפשם ומאודם כדי להיות דוקא נדחים ומתועבים בעיניהם.

מלמד שהיו ישראל מצוינים שם

אמרו חז"ל (ויקרא רבה) אמר רבי ברכיה, אמר הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור לישראל כשהייתם במצרים הייתם דומין לשושנה בין החוחים, עכשיו שאתם נכנסין לארץ כנען היו דומין לשושנה בין החוחים ותנו דעתכם שלא תעשו לא כמעשה אלו ולא כמעשה אלו.

ביאר זאת הגאון ר' חיים זייצ'יק זצ"ל באופן נפלא, יש תכונה בנפש האדם שהוא מטבעו איש מלחמה, ואם הוא נפגש בהתנגדות למעשיו ודעותיו, הוא הולך ומתחזק בעקשנות בדעתו ובהשקפתו, ואף יכול למסור את נפשו למען דרכו.

והניסיון הוכיח שהרבה מן הגבורים והמנצחים, בשובם מן המלחמה עטורי כבוד והם חוזרים לחיי שלווה, הם מאבדים את כל מעלתם. כי כל גבורתם היתה כשהם היו במצב של מלחמה וזה חיזקם ולאחר שנגמרה המלחמה אינם מצליחים באותה מידה כמקודם.

הגדה של פסח

ואמרו חז"ל (מדרש רבה שיר השירים, ד) אמר הקדוש ברוך הוא בחורבנה העמידה לי צדיקים, ובבנינה העמידה לי רשעים, בחורבנה העמידה לי צדיקים, דניאל וחבורתו, מרדכי וחבורתו, עזרא וחבורתו, בבנינה העמידה לי רשעים, כגון אחז וחבורתו, מנשה וחבורתו, אמון וסייעתו.

וזה משום שהשלוחה גורמת להחלשת ערכי הנפש ולכן היא העמידה רשעים, ואילו הגלות שהיה צער וקושי הצליחה להביא לידי עצות של קדושה והתעלו ועמדו בה צדיקים.

ולכן הזהיר הקב"ה את בני ישראל שיהיו דומים לשובנה בין החוחים, וכמו שהתגלו בכל אומץ וטהרת לבם בשעת השעבוד במצרים, שהיו במצב של גלות וקושי, כן מתחנן לפניו הקב"ה שגם כשיבואו לארץ ישראל אל המנוחה ואל הנחלה, שימשיכו להיות כשובנה בין החוחים, וימשיכו בעזות הקדושה שבהם ויפרשו מכל תועבות.

גדול עצום – כמו שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד

הגאון ר' אליעזר גורדון זצ"ל (ראש ישיבת טלז) הוכיח מהפסוק "ויהי כל בכור זכר במספר שמות מבן חדש ומעלה לפקדיהם שנים ועשרים אלף שלשה ושבעים ומאתים" (במדבר ג, מג) שעל כרחק נולדו להם במצרים ששה בכרס אחת.

שהרי מנין בני ישראל מגיל עשרים עד ששים היה שש מאות אלף, ואם נוסיף עליהם את הזקנים והנשים והטף עולה מנינם מעל שני מיליון איש. ומנין הבכורים היה עשרים ושנים אלף, ואם נחשוב שרק לחצי מהמשפחות נולד בן זכר (ולחצי מהמשפחות נולד בת תחילה), אם כן היו ארבעים וארבע אלף משפחות, ומנין כולם היה מעל שני מיליון איש, נמצא שלכל משפחה היו קרוב לארבעים וחמשה ילדים, ואין אשה יכול להתעבר בחייה כל כך הרבה פעמים, ועל כרחק שנולדו להם ששה בכרס אחת.

הגדה של פסח

והנה במנין הלויים כתוב "כל פקודי הלויים אשר פקד משה ואהרן על פי ה' למשפחתם כל זכר מבן חדש ומעלה שנים ועשרים אלף" (במדבר ג, לט).

וכתב הרמב"ן, "והנה לא היו שבט הלויים כשאר השבטים, כי מבן חדש ומעלה לא היו רק עשרים ושנים אלף, ומבן שלשים שנה כלם שמנת אלפים, והנה לא יגיעו מבן עשרים שנה ומעלה לחצי שבט מישראל הפחות שבכלם, ועדין לא נשאו הארון שתהיה הקדושה מכלה בהם, וזה תמיה איך לא יהיו עבדיו וחסידיו ברוכי ה' כשאר כל העם.

ואני חושב, שזה חזוק למה שאמרו רבותינו כי שבטו של לוי לא היו בשעבוד מלאכת מצרים ובעבודת פרך. והנה ישראל, אשר מררו המצריים את חייהם בעבודה קשה כדי למעטם, היה הקדוש ברוך הוא מרבה אותם כנגד גזרת מצרים כמו שאמר וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ, וכאשר נאמר עוד בגזרת אם בן הוא והמיתן אותו וירב העם ויעצמו מאד, כי היה הקדוש ברוך הוא אומר נראה דבר מי יקום ממני או מהם, אבל שבט לוי היו פרים ורבים כדרך כל הארץ ולא עלו למעלה כשאר השבטים".

עורך המשגיח ר' יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, כי אף אנו לומדים פרשה זו, ואיננו מתעוררים לשאול מדוע שבט לוי קטן מכל השבטים, כי אצלנו הכל פשוט וסבורים שהכל מקרה הוא, ולכן יתכן ששבט אחד מנינו פחות משאר השבטים, אבל המאמין יודע שאין מקרה בעולם, ומבין שהכל תלוי בהשגחת השי"ת, והוא מתעורר לחשוב הסיבה לכל אשר רואות עיניו.

וכמה שהאדם יותר מאמין הוא חושב על כל דבר שקורה לו, מדוע קרה דבר זה וכדו'.

והביא את דברי הסבא מקלם זצ"ל שביאר את יסוד ענין התפילה על דרך זו. שלכאורה קשה להבין את מטרת התפילה, שהרי התפילה היא בקשת צרכי האדם, והרי כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, וכשם שחייב אדם לברך על הטובה כן חייב לברך על הרעה, כי אין דבר רע יוצא מאת הקב"ה, ונמצא שאף הצרות והרעות הפוקדות אותנו נעשות לטובתנו, וא"כ היאך יבקש לשנות את רצון ה'.

וביותר, מדוע צריך לבקש זאת, וכי אין השי"ת יודע מכל אשר קורה עמנו, והלא בכל שעה אין כח כלל בעולם ללא רצון הבורא, ומדוע צריך לבקש ממנו.

הגדה של פסח

אלא למדנו הסבא זצ"ל, שיסוד התפילה הוא כדי לחזק בלבותינו את יסודות האמונה וההשגחה, שהכל מאתו יתברך, ומפני שאין זה מהדברים הקלים להגיע לכך, לכן ניתנה לנו התפילה כעצה להתחזקות באמונה, ומטרת התפילה היא לקבוע בלב האדם יסוד זה שאין שום מקרה בעולם, וכל מה שהאדם מקבל הוא רק מגזירת הבורא.

ולכן קראו חז"ל לעבודת התפילה "עבודה שבלב" כיון שהיא עבודה קשה להשריש בלבו את יסודות האמונה, כי טבע האדם לחשוב שכוחו ועוצם ידו פועל, ועל ידי התפילה הוא משריש בלבו שאין מעשיו פועלים מאומה והכל בגזירת עליון.

וירעו אתנו המצרים

הנה השעבוד התחיל רק לאחר מיתת השבטים. וביאר האור החיים (שמות א, ו), שבמיתת יוסף ירדו מגדולתם שהיו מעולים יותר ממצרים ונעשו שוים להם, ובמיתת האחים ירדו למטה ממדרגתם שהיו בעיניהם נבזים אבל לא היו משתעבדים בהם, ובמיתת כל הדור התחילו להשתעבד באמצעות קנאתם אשר ראו הפלגת ריבויים של ישראל שנתמלאת ארץ מצרים בהם.

למד מכאן **הגאון ר' חיים שמואלביץ זצ"ל** יסוד גדול במעלת הנכבדות, שכל זמן שהיו ישראל מעולים ומכובדים יותר מהם, לא יכלו המצריים להשתעבד בהם, ורק כשנעשו מבוזים בעיניהם יכלו להשתעבד בהם.

וכן הוא דרכו של היצר הרע במלחמתו עם האדם, בתחילה הוא משתדל להשפילו בתחומי ההיתר, וכשהדבר עולה בידו הרי האדם ברשותו להכשילו בכל דבר חטא ועון, והעבודה המוטלת על האדם היא להתעלות עד היותו נכבד וחשוב, ועל ידי כך ישמר מן החטא, שכיון שהוא מכיר את מעלתו הרי הוא נמנע מלחטוא כדי שלא לירד ממדרגתו, שרוב העבירות כרוכות בביזיון לעשותם, ואם תהא מושרשת בקרבו מעלת הנכבדות ימנע מלעבור עבירה.

והמפסיד העיקרי לנכבדות היא החפזון והבהילות, ואף מי שהגיע למעלת הנכבדות אם יש בו בהילות עלול להפסיד את נכבדותו ומעלתו.

וירעו אתנו המצרים - כמו שנאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ

”הפך לבם לשנא עמו להתנכל בעבדיו” (תהלים קה, כה). הקשה הבית הלוי, לכאורה יש להבין שהרי כל המזמור הולך ומספר חסדי ה' שעשה לישראל מאז היותם לגוי, ולמה הזכיר כאן מה שהפך את לב מצרים שישנאו אותם, והרי אין זה בכלל הטובות, ואדרבה הוא מקטין את עיקר טובת הגאולה ממצרים, שלא היו משתעבדים בהם מצד עצמם, אלא הקב"ה הפך לבם שישנאו אותם.

וביאר באופן נפלא, שבני ישראל רצו להידמות בחיצוניותם למצריים כדי שלא יעבידו אותם קשה, ושלא ירגישו שהם מובדלים מהם, אבל הקב"ה הכניס בלב המצריים שנאה גדולה לישראל, עד שקצו ומאסו בהם ממש, ולא היה זה בגדר עונש שהרי לא חטאו, אלא בגדר שמירה שלא יתערבבו עמם, והיה זה רק לטובת ישראל שבזכות זה נגאלו,

ולכן יש להודות על כך, מפני שזה היה עיקר הצלחתן של ישראל שישארו עם קדוש ומובדל בפני עצמן, ומזה צמחה כל הגאולה.

הבה נתחכמה לו

פירש רש"י, נתחכם למושיען של ישראל לדונם במים, שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם (והקב"ה אינו משלם אלא מדה כנגד מדה - שפתי חכמים), והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא, אבל הוא מביא על אומה אחת.

הקשה הגאון ר' ברוך סורוצקין **צ"ל** (ר"י טעלז), לכאורה הדברים מבהילים, שמשמע שהמצרים האמינו ביד ה' לענשם, רק שמצאו להם תחבולה להינצל מזה על ידי שידונם במים והקב"ה משלם מדה כנגד מדה וכבר נשבע שלא יביא מבול, והדבר צריך ביאור, וכי אם אי אפשר לענוש לרשע במדה כנגד מדה כרשעתו לזרוק ילדי ישראל למים, לא יעשו לו מאומה, והרי בידי אדם לא מצינו כן, שהרי אף מי שנתחייב למשל סקילה ואי אפשר לדונו במיתה הכתובה בו רשאים להרגו בכל אופן ומדוע בדיני שמים אינו כן.

הגדה של פסח

ולמד מכאן יסוד גדול בדיני עונשין, שבדיני אדם הוא ענין עונש ולכן אם אי אפשר לענשו בעונש הכתוב בו מענישים אותו בכל אופן שיכולים, משא"כ בדיני שמים אינו בגדר עונשים, כי לעונשים הוכן העולם הבא, והיסורים בעולם הזה הם רק כדי להביאו לידי תשובה, ולכן מענישים במדה כנגד מדה, כדי שהאדם ירגיש שהוא עונש על החטא שעשה, ולכן אם אי אפשר להענישו במדה כנגד מדה אין מענישים אותו כלל, כי אין התכלית העונש עצמו אלא הלימוד ממנו.

ובזה מבואר מדוע צדיק ורע לו רשע וטוב לו, כי אין תועלת להעניש את הרשע במקום שלא יבוא לחזור בתשובה מכך, אבל הצדיק מענישים אותו מיד על כל חטא, כדי שיבין שהוא עונש מן השמים וישפר מעשיו.

אמרו חז"ל (סוטה יא, א) שלשה היו באותה עצה, בלעם ואיוב ויתרו. בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נידון ביסורין, יתרו שברח זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית.

ובגמ' שם אמרו שהעונשין הם במדה כנגד מדה, ולכן בלעם שיעץ להרוג את ישראל נגזר עליו ליהרג, ויתרו שברח מכל המלכות שהיה לו במצרים, ובכל זאת ויתר על הכל, לכן זכה שבניו ישבו בלשכת הגזית. אבל איוב ששתק מדוע נענש ביסורין, ומהו המדה כנגד מדה בכך.

וביאר מרן הגרי"ז זצ"ל, שטעמו של איוב ששתק היה מפני שלא רצה למחות, כי סבר שגם אם ימחה לא יועילו דבריו כלל, ולכן נענש ביסורין, שהרי כל מי שיש לו יסורין צועק אף על פי שידע שהצעקה לא תועיל לו, אבל מ"מ כשכואב צועקים, ולכן נענש ביסורים וצעק, וזה היה מדה כנגד מדה.

ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל האלקים מן העבדה

עוררו בעלי המוסר, שיש כאן הדגש שהתפילה של ישראל היתה "מן העבודה", ויש להבין מה הכח בגדול בתפילה זו.

וביארו, שהנה הכהן גדול כשיוצא ביוהכ"פ מקודש הקדשים היה מתפלל תפילה קצרה, ובתוך תפילתו התפלל שלא תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים. ותפילה זו של

הגדה של פסח

עוברי דרכים היא שלא ירד עליהם גשמים בזמן שהולכים בדרכים. ולכאורה יש כאן תמיהה גדולה, שלכאורה מדוע שתפילת העוברי דרכים צריכה להתקבל עד שהכה"ג צריך להתפלל כנגדם ביום הכי מקודש בשנה, ומשמע שלולי תפילתו היתה תפילתן מתקבלת, ומה הכח הגדול בתפילתן, והרי הגשמים צריכים לעולם כדי שיוכל להתקיים, ומדוע שתתקבל תפלת העוברי דרכים.

אלא יש ללמוד מכאן יסוד גדול בענין התפילה, שתפילה בעת צרה היא גדולה עד מאוד, כשהאדם מתפלל בזמן שהגשם מפריע לו בדרכו, הוא מתפלל מעומק הלב, מפני שעכשיו הוא מרגיש את הצורך לבקש על כך באמת, ולתפילה בזמן צרה יש כח עצום, עדי כדי כך שכדי שהיא לא תתקבל צריך שהכה"ג יתפלל על זאת ביום וברגע הכי מקודש בשנה.

וזה ביאור עומק הענין של "ותעל שועתם מן העבודה", שהצעקה והזעקה מתוך השעבוד עצמו, הוא גרם שהתפילה שלהם תתקבל, כיון שהיתה מעומק הלב.

והוא יסוד גדול בתפילה, שהנה לכל אחד יש על מה להתפלל, הן בענין בריאות והן בענין פרנסה וכדו', ולפעמים אדם מרגיש את המצוקה והוא נלחץ ממנה, וחושב לעצמו הנה אני אסע להתפלל במקומות הקדושים ושם אשפוך שיחי, או שאמתין לזמן התפילה ואז אתפלל כהוגן, אבל מכאן יש ללמוד שאדרבה אין להמתין עם התפילה, אלא צריך לנצל את הרגעים שבהם הוא מרגיש את המצוקה, אז יש כח לתפילה להתקבל כיון שהיא באה מעומק הלב ומתוך המצוקה.

וישמע אלקים את נאקתם

פעם אחת נכנס לחדרו של ה"חתם סופר", אחד מגדולי הסוחרים בעיר וביקש את עזרת הרב.

כפי הידוע לרב - פתח העשיר ואמר - סוחר גדול אני, אולם כעת נקלעו עסקי לצרות, ומבקש אני ממעלת כבוד הרב שיברך אותי ואצא מן המיצר. אכן ידוע לי מצבך הקשה - אמר הרב - אולם יודע עוד אני, שאחיק עני ואביון וצריך הוא עזרה בפרנסתו, ואילו אתה מתעלם מלהושיט לו עזרה. יסלח לי כבוד הרב - מלמל העשיר במבוכה - אבל כרגע עסקי אינם מרשים לי לעזור, אולם אם אצא מן המיצר, בודאי שאעזור לו.

הגדה של פסח

בפרשת השבוע - אמר הרב - אומר הקב"ה "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל", מה הפירוש של המילה "וגם", וכי מי עוד שמע את נאקתם? אלא, בשעה שבני ישראל נאנחו ונאנקו תחת עול מצרים, שמע כל אחד מהם גם את אנחת אחיו, ולמרות השעבוד, השתדל כל אחד להקל מעל סבלו של רעהו בכל יכולתו, ובשכר שמיצה זו שמע גם הקב"ה את אנחתם והושיעם.

עזור אף אתה לאחרים - סיים הרב - ובודאי יושיעך ה' מכל צרותיך!

ואת עמלנו - אלו הבנים כמה שנאמר כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון

וכתב רש"י, שאף על המצריים גזר. יום שנולד משה אמרו לו אצטגנינו היום נולד מושיען, ואין אנו יודעין אם ממצרים אם מישראל, ורואין אנו שסופו ללקות במים, לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים, שנאמר כל הבן הילוד, ולא נאמר הילוד לעברים, והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה.

עורר מן הסטייפלער זצ"ל, הנה כל גזירת פרעה היתה כדי להיפטר מהמושיע של ישראל, ולבסוף היה שבת פרעה עצמו הצילתו ופרעה עצמו גידלו בביתו, ואותה גזרה שגזר היארה תשליכהו, היא היא היתה הסבה שע"י זה מצאתהו בת פרעה ותביאהו לביתה ותגדלהו כבן. וזה בא ללמדנו שכל מעשה אנוש ותחבולותיו לא יועילו להזיז אפילו זיז כל שהוא ממה שנגזר בשמים, ולא עוד אלא שאותן פעולות שעושה כביכול למען השגת רצונו, בסוף הן עצמן סיבה שיהיה כמו שנגזר עליו באמת.

ומה שהאדם בתחבולותיו ובהשתדלותו מצליח כמה פעמים לפעול כרצונו, זה יבא בדבר שכבר נגזר משמים שיהיה כן שגם לולי השתדלותו היה נגמר הדבר לטובתו בצורה זו או כיוצא בה. ויש שלא נגזר עליו דבר זה ומניחים אותו להצליח, רק שלעומתו יפסיד כמות הנאה זו ממש במקום אחר ממה שהיה ראוי לו, כי לא יועיל לו שום השתדלות לשנות משהו מכפי מה שנגזר עליו, וכדברי חז"ל שאין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו אפילו כמלא נימה.

הגדה של פסח

וכן ציוה על שפרה ופועה המילדות העבריות להמית כל בן שיולד והם לא עשו כדבריו.

ופירש רש"י ששפרה זו יוכבד על שם שמשפרת את הולד, ופועה זו מרים שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה.

ולכאורה יש להבין, הרי אלו המיילדות היו יוכבד ומרים שהיו נביאות והיו במדרגות גבוהות ונעלות, ומדוע מבליטה התורה ומשבחת דוקא שהיו משפרות את הולד ומרגיעות אותו כשהוא בוכה.

ענה על כך הגאון ר' שמואל רוזובסקי זצ"ל, שעיקר שלימות האדם שעובד את ה' בכל כוחו, באותם תכונות וטבעים שחונן בהם, ובאמצעים אלו יכול הוא להגיע לשלמות ולדרגות גבוהות.

ואותן שתי נביאות בישראל, למרות מדרגתן הגבוהה, עיקר מעלתן היה באותו חלק המיוחד והעיקרי שבהן - בתורת נשים. ולכן כשבאה התורה לשבחן, שיבחה דוקא את אותן חלק מיוחד שלהן ואת התעסקותן בו במסירות נפש ובנאמנות.

פעם בא אל החפץ חיים זצ"ל אחד מתלמידי ושאלה בפיו, אחת הקהילות בליטא הזמינה אותו לכהן כרב הקהילה, אולם ירא הוא לקבל על עצמו משרה כה חשובה, מחשש שמא ייכשל ויורה שלא כדין, אמנם בני הקהילה אינם מרפים ממנו, וחוזרים ומבקשים ממנו לקבל את המשרה.

ענה לו החפץ חיים, ודאי שעליך לקבל את משרת הרב, והוכיח לו כן מפסוק זה, כי הרי מלך מצרים דרש מהמיילדות העבריות להמית כל בן שיולד, ומעידה התורה שהמיילדות יראו את ה' ולא עשו כדברי פרעה.

ולכאורה קשה, מדוע אחרי שפרעה ביקש מהמיילדות דבר כה נורא, מדוע הן לא פרשו מעבודתן.

אלא, השיב החפץ חיים, דווקא בגלל יראתן את ה' לא עזבו את תפקידן, כי חששו שמא במקומן תבואנה מיילדות אחרות, אשר ישמעו בקול פרעה וימיתו את הילדים, משום כך נשארו בתפקידן והחיו את הילדים.

הגדה של פסח

הוא הדבר גם ברבנות, סיים החפץ חיים, דוקא משום שהנך ירא שמים, ודואג אתה לבני הקהילה שלא ייכשלו בפסק שאינו הגון, עליך לקחת את המשרה לעצמך, כי מי יודע אם לא תקבל את המשרה מי יבוא במקומך.

ובשכר שלא שמעו לקול פרעה נאמר "ויהי כי יראו המילדות את האלקים ויעש להם בתים". ואמרו חז"ל (סוטה יא, ב) רב ושמואל, חד אמר בתי כהונה ולויה וחד אמר בתי מלכות.

ביאר **מרן הגרי"ז זצ"ל** (שם), ששכרם של המיילדות היה מדה כנגד מדה, שהנה אף אחר גזירת פרעה להרוג את הזכרים היה עם ישראל ממשיך להתקיים על ידי הנקבות, כי בנות ישראל היו נישאות למצריים, והוולד הולך אחר האם כמו שאמרו (יבמות מה, א) שנכרי הבא על בת ישראל הולד ישראל, וממילא בניהם היו בכלל ישראל, אמנם יחוסם היה בטל. וממילא כהונה ולויה שהולכין בהן אחר האב, וכן מלוכה שאין משימין מלך אלא מן המיוחסים, היו מתבטלים מישראל, ונמצא ששפרה ופועה ע"י מסירות נפשם להחיות את הזכרים דאגו להמשך הכהונה והמלכות בישראל שהם באים רק ממיוחסים בישראל, ולכך שכרם היה שזכו ונתנו להם מדה כנגד מדה שיצאו מהם בתי כהונה לוייה ומלכות שבאים רק ממיוחסים.

עורך **הסבא מקלם זצ"ל**, כאשר קרא פרעה למיילדות העבריות להמית הבן הילוד, ולא שמעו לו אלא "ותחיין את הילדים", הנה נולד על ידם מושיע ישראל, משה רבינו, והיה לתורה לספר בשבחן כי הצילו את כלל ישראל מלצאת מעבדות לחירות עולם, וגם הצילו כמה נפשות ממות לחיים, ועם כל זה סיפר הכתוב אח"כ "ויהי כי יראו המילדות את האלקים ויעש להם בתים", הרי כי עיקר השבח מה שעשו זאת בשביל יראת אלקים.

ולכאורה הוא תמוה, שאם נספר על אדם שהציל מדינה מפיקוח נפשות, ויאמר עליו אחד שהוא "ירא שמים", ילעגו עליו, שהרי הציל נפשות רבות ממות לחיי עולם, וזהו שבחו שהוא ירא שמים?

הגדה של פסח

אלא גילה לנו המקרא הזה, כי עיקר שבח האדם אינו על המעשים שעושה, אלא על תוצאות המעשה, שאם המעשה הביאו לידי יראת ה' יותר גדולה יש לשבח על המעשה, כי תכלית המעשים טובים הוא כדי להשיג על ידם יראת שמים, ולכן אין התורה משבחת את המיילדות אלא על היראת שמים שלהם.

ואת לחצנו – זו הרחק

כתב **המסילת ישרים** (פרק ב, מדת הזהירות) "אחת מתחבולות היצר הרע וערמתו, להכביד עבודתו בתמידות על לבות בני האדם עד שלא ישאר להם ריוח להתבונן ולהסתכל באיזה דרך הם הולכים, כי יודע הוא שאלולי היו שמים לבם כמעט קט על דרכיהם, ודאי שמיד היו מתחילים להנחם ממעשיהם, והיתה החרטה הולכת ומתגברת בהם עד שהיו עוזבים החטא לגמרי.

והרי זו מעין עצת פרעה הרשע שאמר "תכבד העבודה על האנשים", שהיה מתכוין שלא להניח להם ריוח כלל לבלתי יתנו לב או ישימו עצה נגדו, אלא היה משתדל להפריע לבם מכל התבוננות בכח התמדת העבודה הבלתי מפסקת - כן היא עצת היצר הרע ממש על בני האדם, כי איש מלחמה הוא ומלמד בערמימות, ואי אפשר למלט ממנו אלא בחכמה רבה והשקפה גדולה".

ויוציאנו ה' ממצרים

אמרו בירושלמי (ראש השנה ג, ה) שבשעת יציאת מצרים ציום על פרשת שילוח עבדים. ואף נענשו על שלא שמרו מצוה זו, כמו שהוכיחם ירמיה (פרק לד) "כה אמר ה' אלקי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר. מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי וגו' ולא שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את אזנם וגו' ותשבו ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו אשר שלחתם חפשים לנפשם ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות".

ומבואר כאן שהיתה כריתת ברית מיוחדת ביציאת מצרים על שילוח עבדים, וכל גזירת הגלות היתה על שלא שמרו מצוה זו.

ויש להתבונן מה טעם נצטוו במצוה זו באותה שעה, והרי אין מצות עבד עברי נוהג אלא בזמן היובל, ומה טעם להקדים מצוה זו קודם מתן תורה.

הגדה של פסח

ביאר זאת **הגאון ר' חיים שמואלביץ זצ"ל** בעומק נפלא. קשה מאוד לאדם לשלח את עבדיו לחפשי, ואף שנפשו של העבד כמהה לחירות, אין האדון מרגיש את צערו, כיון שנהנה שמשרתים אותו.

ולכן נצטוו במצוה זו דוקא בעת יציאתם ממצרים, שהרגישו בעצמם את שמחת החירות הגדולה, ובאותה שעה של יציאה מעבדות לחירות היא השעה הכשירה והראויה להרגיש ולהבין את משמעות המצוה של שילוח עבדים, אך לאחר הרגע הגדול של השמחה הולכים הרגשות ומצטננים לאט לאט, ועד מתן תורה תהא המצוה הזאת קשה לקיימה, ולכן נצטוו עליה בעוד שרגש השמחה פעם בלבם בכל עוז, והיה לבם פתוח להבין את המצוה הגדולה הזו.

ולכן אף נתבעו עליה יותר, כי חוב גדול מוטל על האדם להנציח בקרבו את רגעי ההתעוררות אשר מתנוצצים בו, וצריך לעמול שלא יפוגו, וזאת על ידי שיזכור את רגע ההתעוררות, וזה יחזקו שיוכל לשמור מצוה זו.

ויוציאנו ה' ממצרים... ובאתות ובמופתים

ובמופתים אשר עשו לפני פרעה נאמר "כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת" (שמות ז, ט).

ולכאורה היה צריך פרעה לבקש "תנו לנו מופת", ומהו "תנו לכם מופת".

ביאר **הצדיק רבי אלימלך מליזענסק זצ"ל**, ההבדל בין מופת מזויף הנעשה באחיזת עיניים או בכשפים לבין מופת אמיתי הוא, כי המופת המזויף מעורר פליאה אצל הצופים בו, אולם המבצעים אותו אינם מתפעלים כלל ועיקר, שהרי יודעים הם כי אין בו ממש.

לעומת זאת מופת אמיתי, מעורר התפעלות גם בעיני הצדיק אשר על ידו מתרחש המופת.

וזה מה שאמר להם פרעה "תנו לכם מופת", שתעשו מופת אמיתי אשר גם בעיניכם יהיה לפלא.

ויוציאנו ה' ממצרים לא על ידי מלאך וגו' אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו

ביאר המשגיח הגרא"א דסלר זצ"ל, שלפי האמת הקב"ה עושה הכל לבדו ואינו צריך לשליחים, וענין "עשייה על ידי שליח" כגון על ידי מלאכים או כוחות הטבע, היינו רק שלפי ראות עינינו הדבר נעשה על ידי שליח, כי קשה לנו להבין את מה שמעל הטבע, ולכן אמרו "כיון שניתנה רשות למשחית שוב אינו מבחין בין צדיק לרשע", והפירוש הוא, שאין אנו רואים את ההבחנה כי הכל נראה לנו כפי דרך הטבע, ולכן מצד ראייתנו זה נראה שהמשחית אינו מבחין בין טוב לרע.

אבל במכת בכורות הגיעו ישראל למדרגת ההכרה שהכל הוא מעשה השי"ת לבדו, ועל ידי כן ניצלו מהמגיפה, וזה גדרו של "הקב"ה בכבודו ובעצמו", והיינו שראינו בבהירות גדולה ובלי צל של ספק שהדבר הוא מעשה ה' בעצמו, כי לא יתכן בדרך הטבע שימותו אלפי בני אדם ברגע אחד, ומאחר שהגיעו למדרגה זו, זכו להשגחה פרטית ש"לא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף".

נאמר בפסוק "ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף", והקשה הגר"א שאם ה' בעצמו יעבור לנגוף את מצרים מדוע צריך לכתוב שהמשחית לא יבוא אל בתיכם, והלא הקב"ה בעצמו עובר במצרים ולא אחר.

וביאר, שהיו אנשים מבני ישראל שהגיעה שעתם למות בלילה זה, וכדי שהמצרים לא יאמרו שאף אצל ישראל יש מתים, לא נתן הקב"ה למשחית שהוא מלאך המות להרגם באותו לילה, וזה כדי להגדיל את הנס שאצל ישראל לא מת אף אחד.

אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים

יסוד גדול בענין המכות כתב הסבא מקלם זצ"ל. מהידוע כי יש שתי הנהגות, הנהגה טבעית והנהגה נסית, כאשר יתחקה האדם ההפרש ביניהן הוא, כי הנהגה טבעית מתקשרת בדרך סבה ומסובב, משא"כ הנהגה נסיית אינה בדרך סבה ומסובב.

אבל בזה מוטעים כמה בני אדם, שהמה סוברים כי דרך הנסי הוא רק הסכמה בעלמא, כענין שקורין סגולה, וסוברים כי אין בזה דרך חכמה בקשר סבה ומסובב, וחלילה

הגדה של פסח

חלילה לחשוב כן, ומקרא מלא דבר הכתוב "ד' בחכמה יסד ארץ", ומכ"ש כל הסגולות וכל הנסים הכל בחכמה נשגבה מאד. ואדרבה דרכי הטבע נודעו מעט ממנו לאדם דרכי החכמה, ומהלך דרכי החכמה של ההנהגה הנסית, נעלם ונשגב מדעת האדם אף שמץ מנהו.

וכאשר נטה משה ידו על הים ויבקעהו, לא הי' רק בסגולה לבד בלי טעם, חלילה להאמין זאת שיהיו דרכי החכם בלתי בעל תכלית ח"ו דבריו כתפל בלי טעם. מי פתי יסור הנה להאמין פתיות כזאת. וכן כאשר זרק פיה הכבשן ונעשו אבעבועות בכל ארץ מצרים, וכן כאשר נטה ידו אל הארבה - לא היה רק הסכם וסגולה בעלמא ח"ו, וכן בכל הנביאים כירמי' וביחזקאל וכמוהם אשר עשו, לא הי' רק סגולה בעלמא.

אבל כאשר מחייב השכל ומתקבל על הלב, ובפרט כאשר קלטה דעתי הדלה מפי חכמים וגדולי המחברים, חוקרים ומקובלים גם יחד, וכאשר לקחתי מעט מזעיר מהם להסביר בדדמי ליה, כמו מספר הכוזרי וספר בעל חובות הלבבות, יש עלינו לדעת כי כמו שאנו רואים בטבע, כדומה עבודת האדמה, יש בזה חכמה להתלמד ידיעת טבע עבודתה, איך שתוציא האדמה אחרי עבודתה הנדרשת בטבעה, תוציא פרי טוב ורב פריה, אבל סוף כל סוף מה עושה בזה האדם, רק נותן הפרי בארץ מעשה קוף בעלמא, ואין לו שום ידיעה שמץ מנהו, איך ובמה תכונן האדמה את פריה בקבוץ היסודות יחד ובהרכבת היסודות יחד, שלא יתפרדו, כי הם מתנגדים זה לזה, ומי יודע כמה כחות וממוצעים באין מספר הצריך לכח התחברותם ולתווך השלום ביניהם.

ועתה התבוננו מעשה הטבע אלו הניח הגרעין לא במקומו הראוי, רק בחוט השערה הלאה, כמו על אבן, לא היו נתהוו כל הכחות וכל ההרכבות. וא"כ הרי לעינינו כח מעשה הטבע, שמדבר קל וקטן יבנו עולמות.

ואיך לא נבין כי ההנהגה הנסית אשר היא טבע עליונה מאד ג"כ כנ"ל - ומעשה המצוות היותר קל שאדם עושה, יבנו ויתכוננו מזה בדרך חכמה כנ"ל כחות ועולמות אין חקר.

וזה הדבר שהשכל מחייב ומתקבל אל הלב כי נבין דרכו, ובפרט כי חכמי האמת יגידו לנו זאת, אשר הם יודעים פרטי הדרכים ג"כ ולא בכלל לבד.

הגדה של פסח

אלה הדברים יכו שורש בלב האדם לדקדק בקיום מעשה המצוות כהלכתן דווקא, חוט השערה לא יחסר, ממש כמו טבע התחתונה ומכ"ש טבע עליונה מאד כנ"ל, עצמו מספר פסוקים מפורשים המאמתים זאת.

דם

במכת דם נאמר "ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים". וכתב רש"י, לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים, ולקה על ידי אהרן. וכן במכת כינים כתב רש"י (ח, יב) לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן.

למדנו מכאן שחייב האדם להכיר טובה ואפילו לדומם שנהנה ממנו, וכן אמרו חז"ל (בבא קמא צב, ב) בור ששתית ממנו אל תזרוק בו אבן.

ויש להתעמק בדבר זה, שהרי אין הבור והארץ מרגישים בבזיונם, ומה משמעותה של הכרת טובה לדומם שאינו מרגיש ואינו נהנה מכך.

ביאר המשגיח הגרא"א דסלר זצ"ל, שיסוד גדול ומקיף בכוחות הנפש של האדם מתגלה לנו בזה, שכל מדות הנפש מושפעות ונפעלות על ידי הרגש ולא רק על ידי השכל, לכן אם אין אנו מכירים טובה לדומם שנהננו ממנו, וכל שכן אם אנחנו מבזים אותו, נפגע מכך הרגש, שאינו מגיב רק בהתאם לחוקי ההגיון, אלא הרגש הוא אסיר תודה לכל אשר הוא הפיק ממנו הנאה בכל צורה שהיא ואפילו לדומם.

ופגיעה ברגש זה משפיעה באופן ישיר על המדות, וממילא נפגמת מדת הכרת הטוב, ואף שהשכל צופה למרחוק ודן על הכאת היאור לפי התכלית המסובבת על ידי זה שהוא קידוש ה', לא כן הרגש שניזון מהמתרחש בהוה, ומושפע ממה שהעינים רואות בחוש מעשה הכאה בלבד.

וכיון שעלולה היתה מדת ההכרת הטוב של משה רבינו להיפגם במשהו, לכן נעשו המכות האלו על ידי אהרן.

צפרדע

אמרו חז"ל, שצפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים.

הגדה של פסח

עורך על כך **מרון הסטייפלער זצ"ל**, הנה כשראו המצרים המכים אותה כי על ידי הכאתם היא מוסיפה להתז צפרדעים הרבה, הלא הדעת נותנת שהיו צריכים להפסיק מלהכותה כדי לא להרבות את הצפרדעים, אבל מדת הכעס שלהם גרמה להם שיוסיפו עוד להכותה, כדי להנקם ממנה ולהכותה ככל האפשר, וככל שהוסיפה להתז כך הוסיפו לכעוס ולהתנקם ממנה והיא הוסיפה להתז נחילין נחילין עד שכיסו את כל ארץ מצרים.

וכן הוא בכל מקום שכוועסים, כי אם ישמעו חרפתם ולא ישיבו ישתקע הדבר לאט לאט, אבל כשמשיבים לכשנגדו הרי הוא מוסיף להשיב לעומתו כהנה וכהנה, וכל מה שיוסיף להתנקם גם הלה יוסיף לעומתו ככל האפשר, ואם כן הדעת נותנת שטוב ויפה לו לא להיטפל עם זה שציערו ולעבור בשתיקה עד יעבור זעם, אבל מדת הכעס אומרת הכי אנכי אשתוק על זאת, ומתחיל להשיב או להתנקם, וגם שכנגדו הולך ומוסיף, ומדת הכעס אומרת לו שכל שכן שיש להשיב מנה אחת אפים, וכך לעולם.

ובמכה זו כתוב "ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים וגו' ויאמר למחר".

עוררו **בעלי המוסר**, שיש ללמוד מכאן איך היא דרכו של היצר הרע, אף שמכיר האדם את חטאו, הוא דוחה את הטבת דרכו למחר ואומר "לכאשפנה אשנה".

ובאבן עזרא כתב, "אמר רב שמואל בן חפני, אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד, וחשב פרעה כי מערכת כוכבי השמים הביאה הצפרדעים על מצרים, ומשה הוא יודע זה, וחשב פרעה, כי עתה הגיע עת סור הצפרדעים, על כן נסהו להאריך ואמר למחר".

ויש להתבונן בגודל רשעותו, שהיה עדיף לפרעה לסבול עוד יום אחד מהצפרדעים, ובלבד שלא להודות שמעשה נסים הוא זה.

ואמרו חז"ל (פסחים נג, ב) מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש, נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין

הגדה של פסח

על קדושת השם כתיב בהו ובאו ועלו בביתך וגו' ובתנורֶיך ובמשארותיך, אימתי משארות מצויות אצל תנור הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה.

וכתב **המהרש"א**, שדבר זה הוא יותר פליאה וקידוש השם בצפרדעים מכל שאר מינים לפי שהצפרדעים טבען במים ולהרחיק עצמן מן ההיפוך שהוא האש, ואעפ"כ בשליחות השי"ת קדשו עצמן בשליחותן שלא להרחיק עצמן מן התנור גם שהיה אש בתוכו.

כתב **הגאון ר' מאיר סגל זצ"ל** (מתלמידי נובהרדוק), יש לחקור בענין הצפרדעים שהלכו באש התנור, אם סילק הקב"ה מהם את טבען התמידי שלא ימשכו אחרי המים וקבלו טבע חדש להימשך רק אחרי האש, או שנשארו בטבען הקודם לאהוב את המים אלא שהוסיף להם הקב"ה עוד טבע אחר להימשך גם אחרי האש, ולפי זה היה להם לצפרדעים שני כוחות הסותרים זה את זה, אהבת המים כטבען התמידי וגם אהבת האש מכח שליחות השי"ת.

ואם הדבר כן, צריך להבין הרי הצפרדעים אינם בני בחירה, ולמה התגבר אצלם הכח להימשך אחר האש יותר מכח טבען התמידי לאהוב את המים. ומזה יש להוכיח על ענין גדלות הכוחות שהכח שנותן הקב"ה כדי לקיים את מצוותיו, הוא כח יותר גדול וחזק מכח הטבעי התמידי, שהרי נתגבר הכח של אהבת האש בצפרדעים על טבען התמידי לאהוב את המים, מפני שאהבת האש היה מטעם שליחות הקב"ה לקדש את השם.

וזהו גם תוכחת לאדם, אפילו כשהוא רואה את עצמו שבטבעו קשה לו לקיים מצוות השי"ת, אל יחוש לזה, כיון שהכח שישד הקב"ה באדם כדי לעבדו הוא כח יותר חזק מכל הכוחות הטבעיים ובודאי ינצח את טבעו הקשה. והאדם צריך להזהר לא לקלקל את בחירתו ע"י מדות רעות, ואם ישארו שני הכוחות כהויתן, בודאי הכח לעבוד את הקב"ה הוא יותר חזק וינצח את טבעו, וכמו שמצינו בצפרדעים.

כינים

מסדר הפסוקים בתורה מבואר שמכת כינים היתה קודמת למכת ערוב, אולם דוד המלך בתהלים כתב "אמר ויבא ערב כנים בכל גבולם" (קה, לא), וצריך לבאר מדוע דוד

הגדה של פסח

הקדים את מכת ערוב למכת כינים.

וביאר בס' קהלת יצחק בדרך משל נאה, בעל בעמיו ועשיר גדול, אירס את בנו יחידו המשכיל בכל חכמה ומדע, עם בתו של גביר הנודע לתהלה בקצווי ארץ. כאשר הגיע יום הכלולות של החתן והכלה, עשה העשיר אב החתן משתה שבעת ימים, וציוה לעבדיו ולמשרתיו שבכל יום יכניסו לסעודה אנשים נצרכים וישימו לפניהם לאכול מכל טוב, ובצאתם יחלקו להם מגדנות וממתקים לבני ביתם, ויצו עליהם במפגיע לבל ייכנס איש אחד פעמיים אלא בכל יום ייכנסו אנשים אחרים לסוגיהם.

ויהי ביום הראשון עשה משתה גדול לבני הישיבות לפי כבודם ומעמדם, וביום השני ללומדי תורה, ביום השלישי לעניים המחזרים על הפתחים, ביום הרביעי לבני טובים שנהפך עליהם הגלגל, וביום החמישי לכל בני משפחתו הנצרכים. ביום החמישי הכיר אחד המשרתים באחד המסובים שכבר היה לפני שלושה ימים, ויגש אליו ויאמר, סלח נא ידידי והשיבני דבר, כמדומני שכבודו נמצא פה בפעם השנית שכבר ראיתך מתמול שלשום, ויען האיש ויאמר, כן אדוני, ויאמר המשרת אם כן הואל בטובך לצאת בכבוד כי בעל הבית פקד לאמר אל ייכנס איש אחד פעמיים, וישיבהו האיש, התזכור לפני שלושה ימים לכבוד מי נערך המשתה, ויען המשרת לכבוד לומדי תורה, ויאמר האיש דע שגם אנכי נמנה על לומדי תורה כאשר יעידון יגידון אנשי בית המדרש שברחוב פלוני שהנני לומד שם בקביעות, ויאמר המשרת, אם כן מה טיבך היום לבוא אל המשתה והיום רק בני משפחתו של בעל הבית קרואים אליו, ויען האיש, דע נא כי גם אנכי ממשפחת בעל הבית קרוב לנו האיש מגואלינו הוא והנני שלישי ברביעי עם בעל הבית בכבודו ובעצמו ויש לי הזכות להשתתף גם היום יחד עם כל משפחתנו לשמוח עם החתן והכלה.

והנמשל הוא, הן אמנם שנעשה משתה מיוחד לכינים בפני עצמן לאכול מבשר המצריים ולמצוץ דם, אולם היות ובמכת ערוב נכללו כל זוחלי עפר, וכל מיני חיות ושקצים ורמשים באו במכת הערוב, כולם נקבצו למצרים בהמוניהם וישחיתו את היקום אשר לפניהם, גם לכינים היה מן הצדק לבוא שנית עם עמיתיהם בערוב.

וזה שאמר הכתוב "אמר ויבא ערוב כינים בכל גבולם" כי גם הם "מחותנים" ובאו עוד הפעם בגבול מצרים למכת ערוב.

הגדה של פסח

כתב הרמב"ם (פירוש המשניות לאבות ה, ג), "ואמנם העשרה ניסים אשר נעשו לאבותינו במצרים הרי הם הינצלם מעשר המכות, והיות כל מכה ומכה מיוחדת במצרים, לא בישראל, ואלו ניסים בלא ספק. ולשון התורה בכל מכה מהן שהיא במצרים לבד, זולת הכינים, שהוא לא באר בה זה, אבל ידוע שלא ענש את ישראל, ואמנם היו מצויות אצלם ולא ציערו אותם, וכך בארו החכמים. אבל השאר הרי התבאר בהן, אמר בדם "ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור", ראייה על היות הנזק דבק בהם בלבד, ואמר בצפרדע "ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל וכו' ובכה ובעמך ובכל עבדיך" וכו'".

וכן כתב הרמב"ם (הגדה של פסח), ואלו הן העשרה נסים שנעשו לאבותינו במצרים כדתנן באבות (ה, ג), וכולן מפורשין בכתובים חוץ ממכת כנים שהיא גמרא ובא בקבלה שהיו בהם אלא שלא היו מצערין אותם, ולפי שהיו בהם אמרו החרטומים אצבע אלקים היא, כלומר מכה כוללת, כי הם לא היו יודעים שלא היו מצערים אותם. ולפיכך ויחזק לב פרעה.

ויש שהביאו ראייה לכך ממה שהזהיר יעקב את יוסף "אל נא תקברני במצרים" (בראשית מז, ט), ופירש רש"י, סופה להיות עפרה כנים ומרחשין תחת גופי. והנה אם היה נקבר במצרים בוודאי היה מקום מנוחתו בארץ גושן ומדוע חשש ממכת כנים, אלא על כרחך שמכת כנים היתה גם בארץ גושן, אלא שלא היו מצערים את ישראל.

דבר

במכה זו נאמר "וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לבו".

עורר המשגיח הגר"ל חסמן זצ"ל, שאנו רואים כאן דבר והיפוכו, שהרי פרעה ראה שלא מת ממקנה ישראל עד אחד, וא"כ היה לו לחזור בתשובה, וראה זה פלא שדוקא משום שראה כן ויכבד לבו ולא שלח את העם, ויש להבין איך דחפתו ראייה זו להכביד את לבו.

וביאר, שלמדנו מכאן יסוד בכוחות הנפש, שאמנם מטבע האדם לא להודות באשמתו, כי כל דרך איש ישר בעיניו, אבל יש לפעמים שאדרבה ההודאה בטעות אף תכבדו, ויראו בו כי הוא איש מעלה אשר מסוגל להכיר בטעותו, וכי הוא איש חכם שמודה ועוזב ומעמיד עצמו על האמת, ולכן הוא מסוגל להודות שטעה.

הגדה של פסח

אבל אם עשה עוולה גדולה ושטות גמורה, אז אין בכוחו להודות שטעה, כי יחשבוהו בכך לשוטה איך עשה דבר כזה רע, ולכן זה גורם לו לפעול ההיפך ולעמוד על דבריו הראשונים, ולהוכיח לכולם כי הוא עדיין עומד בדבריו הראשונים. ולפי גודל רוע המעשה כך תגדל אצלו הסיבה שלא להודות בטעותו.

וכן הדבר היה אצל פרעה, דוקא משום שראה כי לא מת ממקנה ישראל עד אחד, נזדעזע ונפחד מה יאמרו עליו כל עמו, ולכן קבע בנפשו והחליט שצריך להילחם עד הסוף, והכביד את לבו ולא שלח את העם.

שחין

סיפר הגאון ר' פסח מקוברין זצ"ל אשר שימש את החפץ חיים זצ"ל בשנותיו האחרונות.

פעם בליל שבת קודש, בחצות בערך, כשהלכתי דרך ביתו, שמעתי נעימת קולו ונגשתי וראיתיו יושב על מיטתו ולומד חומש פרשת "וארא".

בכל מכה ומכה היה מתפעל ואומר בהתפעלות גדולה: "אי... אי...", וכשהגיע למכת שחין לפסוק "ולא יכלו החרטומים וגו'" צחק בקול שלא שמעתי ממנו אף פעם. ההתפעלות היתה כך גדולה, כאדם שרואה בעיניו את המכות. כך היתה אמונתו חזקה בתורה הקדושה ועמדתי כך יותר מחצי שעה!

ברד

במכה זו נאמר "ויהי ברד בכל ארץ מצרים על האדם ועל הבהמה ועל כל עשב השדה בארץ מצרים".

הקשה מרן הגרי"ז זצ"ל, לכאורה צריך ביאור מדוע הכתוב פירט שהברד יהיה על האדם והבהמה ועל עשב השדה, והרי ודאי שאם ירד ברד הוא יפגע בכל מה שנמצא בחוץ.

וכתב ליישב, שהפסוק בא לומר שהברד לא היה בכל מקום, אלא הוא ירד רק על הדברים הללו המפורטים, ולא היה ברד בכל ארץ מצרים, וממילא הברד הזיקם, אלא הוא ירד רק במקומות מסוימים שהיו נמצאים בו האדם והבהמה ועשב השדה.

הגדה של פסח

ולכן כשציוה ה' להכניס את הבהמות הביתה, אין זה משום שהבית יהווה שמירה עליהם מפני הברד, ואילו היו נמצאים בשדה היו בלי מחסה, אלא שכך נאמרה המכה, שהברד יהיה רק על אלה שיהיו בשדה ולא על אלה שיהיו בבית.

וכן כשהפסיקה המכה כתוב "ויחדלו הקלות והברד ומטר לא נתך ארצה" (ט, לג), ופירש רש"י שאף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ, ומכאן רואים שאין מכה זו היתה בדרך טבעית כמו שיורד גשם בכל מקום שמצד כח המשיכה יורד על הארץ, כי אם בדרך שליחות ניסית, ולכן כאשר הופסקה המכה, נפסק גם ירידת הברד והמטר, ולא המשיכו בדרך לארץ.

ובמכה זו כתוב "הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים. ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשדה" (שמות ט, כ- כא).

ויש להבין מדוע המצרים שהכניסו את קנינים לביתם מפני הפחד מהמכה נקראים בשם "יראי ה'", והלא הם ראו כבר שש מכות את גדלו ואת ידו החזקה של ה' ית', ועכשיו שמשה עומד לפניהם ומתרה בהם על הסכנה בחייהם, איך הם לא יפחדו, ומדוע הם נקראים בשם כך יראי ה'.

למד מכאן **המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל**, עד כמה בנקל הוא להיות ירא שמים, ויראת שמים היא פשוטה מאוד, אלא שהאדם אינו מתבונן ולכן אינו ירא שמים.

והביא את משלו הידוע של **מרן הגר"ס זצ"ל** על יראת שמים, שאם ימצא אדם כוס של מים, ורבים יגידו לו כי המים זכים ובריאיים, ואעפ"כ אם איש אחד ואפילו איש משוגע ממש, יגיד לו לא לשתות מן המים הללו משום שהנמצא בהם סם המות, הרי תיכף יחדל מלשתות המים, ואף שהוא נגד השכל הישר, שהרי אנשים רבים פקחים מבטיחים לו שאין כלום במים, ולמרות הכל הוא מפחד אף על איזה חשש כל שהו, כי הוא מסתפק פן ואולי האמת הוא כהמשוגע.

ואם כן - אמר הגר"ס - איך הולך האדם בעולמו בריא ובטוח, ולא מפחד ולא דואג כלום על אחריתו, ואיך הוא לא חושש על הספק פן ואולי הוא יענש, ואף אם הדבר

הגדה של פסח

לא ברור לו במאה אחוז, אבל גם על ספקות של עשרה אחוז צריך לחשוש ולפחד מלעבור על כל שהו מדברי השולחן ערוך!

ולכן אף שיראת המצרים באה מכח סיבות מאד פשוטות, מפחדם על נפשם ומאודם אשר הזהירום על המצאם בסכנה, ואעפ"כ קראם הכתוב "הירא את דבר ה'", מפני שאף יראה של עשרה אחוז היא יראה. וכן לומדים להיפך, כי על האינם יראים נאמר רק "ואשר לא שם לבו אל דבר ה'" - לא חסר היה ליראת שמים כי אם ההתבוננות ושימת הדברים אל הלב.

במכה זו אמר פרעה למשה "העתירו אל ה' ורב מהית קלת אלקים וברד ואשלחה אתכם ולא תספון לעמד".

ביאר המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל, שפרעה לא אמר בשקר את הדברים הללו, כי אם באמת גמורה, אלא שבעת שהמכה פעלה עליו נשתנה באמת, אולם אחר כך בעת שסרה המכה, אז הוא שכחה לגמרי.

והם הם תכונות האדם, שבעת צרתו ובעת דחקו, אז הוא נפלא עד מאוד בתכלית הדוגמא, אז הוא מבטיח "הרים וגבעות" בלי כל גבול, והנה עם ההקלה הראשונה, כשהרווח לו אף מעט מזעיר, הנה תיכף לא תכירהו עם האיש הלזה, ולא תאמין בשום אופן כי זה הוא אותו האיש עצמו.

והמשגיח ר' יחזקאל לוינשטיין זצ"ל עורר כן ממה שכתוב "חטאתי הפעם ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים", ואמרו חז"ל (רבה י, ו) כך דרך הרשעים כשהן בצרה הם צועקים ובעת הרוחה חוזרין לקלקולן.

ולכאורה יש להבין מה הוסיפו חז"ל, הרי זה מקרא מפורש שבעת הצרה אמר פרעה שה' הצדיק, ולאחר שסרה ממנו המכה חזר לסורו הרע.

אלא חז"ל באו להוסיף לנו, שבל נטעה לומר כשהרשע בעת צרה וזועק ובוכה ומתודה שכבר טוב וצדיק הוא, אלא שאחר כך כבד עליו יצרו ושב לרעתו, אינו כן, אלא "כך דרכם של רשעים" גם הכניעה והצעקה זהו מדרכו של הרשע, לא נשתנה מאומה, אל תשמע לקולו כי יתחנן, כי גם צעקתו זהו מדרך הרשעים.

ארבה

במכה זו אמר משה לפרעה "כה אמר ה' אלקי העברים עד מתי מאנת לענות מפני שלח עמי ויעבדני. כי אם מאן אתה לשלח את עמי הנני מביא מחר ארבה בגבלך".

יש לבאר את כפל הלשון, שהרי אמר בתחילה "שלח עמי ויעבדני" ומה היה צריך להוסיף שוב "כי אם מאן אתה לשלח".

ביאר **מרון הגרי"ז זצ"ל** באופן נפלא, על פי מה שכתב הרמב"ם (תעניות א, ג) אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית, הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי, כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי.

והיינו שאם אומרים שהצרה באה עליהם במקרה, בעבור זה לבד מתחייבים צרות יותר. וזה מה שאמר משה לפרעה, שעל שני דברים יבואו עליו המכות, על מה שאינו שולח את בני ישראל, וגם על מה שממאן ואומר שהמכות אינן ממעשי ה', כי אם דרך חכמה וכשפים, ועל זה לבד הוא מתחייב במכה על מכותיו.

עוד נאמר על מכה זו "לפניו לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן".

הרמב"ן הביא את דברי רבינו חננאל, שמעת עתרת משה רבינו ועד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל מצרים, ואם יפול בארץ ישראל ויבא ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מכל יבול הארץ כלום עד עכשיו, ואומרים כי זה כבר ידוע הוא לכל, ועל זה נאמר (תהלים קה, ב) שיחו בכל נפלאותיו.

הוסיף על כך **הכלי יקר**, שבמכת ארבה אמר משה לפרעה "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים", ויש להבין מה יש לספר במכה זו יותר משאר המכות. וביאר לפי דבריו של רבינו חננאל, שבכל המכות לא נשאר מהם שום רושם במצרים אחר הסרתם, והדורות הבאים לא ישאלו עליהם דבר, כי נשכח זכרם אצל ההמון כי ארכו להם הימים והכל נשכח, אבל במכת הארבה נשאר רושם לדורות גם אחר הסרת המכה, כי ברוב הימים ימצאו הדורות דבר חידוש ויראו כי יבוא ארבה ולא

הגדה של פסח

יאכל כלום מכל יבול מצרים, אז ודאי ישאלו הבנים על נס זה מדוע אינה אוכלת מיבול מצרים כי אם מיבול ארץ ישראל, ועל כרחך תצטרך להשיב לו סיפור כל הקורות בארץ מצרים, ואת דברי משה בהסרת המכה שלא תשאר ארבה בכל גבול מצרים, ועל ידי זה יספרו בניסי מצרים ויכירו כח מלכותו יתברך.

וזה שמסיים רבינו חננאל בדבריו פסוק שיחו בכל נפלאותיו, כי בלי ספק שלכך השאיר הקדוש ברוך הוא רושם זה לדורות כדי שעל ידו יזכירו יציאת מצרים ושיחו בכל נפלאותיו. וזהו שאמר "ולמען תספר באזני בנך וגו' וידעתם כי אני ה'", כי על ידי סיפור זה ידעו דורות הבאים גבורותיו יתברך ונפלאותיו, ופירוש זה יקר ונכון מאד.

חושך

כתב **הסבא מסלבודקה זצ"ל**, בעשרת הדברות פתח הקב"ה ואמר "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ומכאן, שביציאת מצרים נתגלה יסוד חדש בהכרת הבורא שנתנוסף על מעשה בראשית. לא זו בלבד שהבריאה מתקיימת מכח היצירה הראשונה, אלא מתחדשת היא בכל רגע ורגע בבחינת "המחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית".

דוגמא אחת לכך ראינו במכת דם, כיצד מצרי וישראלי שהיו שותים מתוך גיגית אחת של מים, עבור המצרי היו נהפכים לדם, ועבור היהודי נשארו מים. הרי שלכל אחד ואחד התחדש מעשה בראשית בכל רגע ורגע. וכן במכת ברד שלמצרים היו קולות וברד ולבני ישראל יום בהיר ונאה.

וכן במכת חושך, באותו הזמן שלמצרים היה "לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו" והיו מגששים באפילה כסומים, הרי "לכל בני ישראל היה אור במושבותם", ולכל יהודי ויהודי באשר הוא היה, היתה השמש זורחת בנפרד ובמיוחד. וזה הגילוי המיוחד שנתחדש לישראל במצרים, ואשר אודותיו נצטווינו לעשות את השבת "זכר ליציאת מצרים" - הכרת הבורא מתוך התחדשות הבריאה לכל אדם בכל רגע ורגע.

מכת בכורות

כתב **מון הגרי"ז זצ"ל**, שיש חילוק בין מכת בכורות לשאר המכות, שכל המכות באו מצד עונש על השעבוד, ולא בשביל שישלחו את ישראל ממצרים, וכמו שהבטיח

הגדה של פסח

הקב"ה לאברהם "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי", אבל מכת בכורות באה מפני שלא רצו לשלחם ממצרים, ולא משום עונש על השעבוד.

ובזה ביאר מה שכתוב "ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלקים לפרעה" (וארא ז, א), ופירש רש"י, שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין. ולכאורה מה שייך לומר שהיה שופט על המצרים. אלא מכיון שהמכות באו בתורת עונש וכמו שאמרו (עדיות ב, י) שמשפט המצריים היה י"ב חדש, לכן שייך בזה לשון שופט, כי המכות היו בגדר דין ומשפט על השעבוד.

ולפי זה אף מבואר דברי הפייטן בהגדה של פסח שאמר, "על אחת כמה וכמה טובה ומכופלת למקום עלינו, שהוציאנו ממצרים, ועשה בהם שפטים, ועשה באלהיהם, והרג את בכוריהם", ולכאורה מדוע נחלקו שאר המכות ממכת בכורות שהודה עליה בפני עצמה.

אלא שחלוקה מכת בכורות משאר המכות, שכל המכות היו בתורת עונש, ואילו מכת בכורות באה כדי לזרזם לשלח את ישראל, ויש להודות על כך בנפרד.

וכן ביארו לפי יסוד זה מה שבהלל הגדול אין מזכירים כלל את מכות מצרים, אלא רק "למכה מצרים בבכוריהם", וזה כי בהלל הגדול מוזכרים רק האותות והמופתים שעשה הקב"ה עם עמו ישראל במשך כל השנים, ולכן אין להזכיר את המכות שנתן למצרים בתורת עונש על השעבוד, ורק מכת בכורות שהיתה כדי לשלחם ממצרים, אותה מזכירים ומשבחים על ידה את מעשי ה' וגבורותיו.

אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו

"כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים וגו' והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני" (ויקרא יא, מה). וביאר רש"י, שאלמלי לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל שאין מטמאין בשרצים כשאר אומות, דיים, וזהו לשון העלאה.

עמד על כך **הסבא מקלם זצ"ל**, שהרי הקב"ה היה יכול להזהירם במצרים מאיסור אכילת שרצים ולמה הזהירם דוקא אחר שיצאו ממצרים.

וביאר על פי דברי בעלי הקבלה, שאין העונש שבא על האדם דבר חיצוני אלא העבירה עצמה מענישתו, וכמו אדם שאכל בשר מסריח שנחלה מהאכילה עצמה,

הגדה של פסח

כמו כן העבירה עצמה יש בה טבע רוחני שמענישה את האדם ויכולה להמיתו ביסורים קשים.

והנה אדם אינו יכול לאכול בשר מסריח כיון שמזיקו ואילו כשהכלב אוכל את אותו הבשר אינו מזיקו, וזה משום מעלת האדם שאין טבעו גס ככלב ומאכלים מסוימים מזיקים אותו. ולכן אם לא היו יוצאים ממצרים היה טבעם גס והיו יכולים לאכול שקצים ונבילות.

וזה מה שאמר ר' ישמעאל, שרק בכדי שגוף בני ישראל יהא מזוקק שלא יוכלו להכניס אל גופם מאכלים מאוסים דיינו, וזו טובה גדולה.

וכן כל אדם שמזכך את עצמו יותר ויותר כך אין נפשו יכולה לסבול חטאים יותר דקים, ולכן יש אנשים שנתבעים ונענשים על מעשים פעוטים אשר לפי דרגתם לא ראויים להם, והחטא עצמו בטבעו הרוחני מעניש את האדם.

אילו העבירנו בתוכו בחרבה...דיינו

בשירת הים נאמר "וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה ה' במצרים ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו".

כתב הגר"י ניימן זצ"ל משמו של הסבא מקלם זצ"ל, שבאמונה יש שני סוגים, יש אמונה על פי החקירה ויש אמונה בחוש מתוך המציאות.

ואמר על זה ציור נפלא, איש שלא טעם מעולם טעם לחם, ובא פילוסוף ומברר לו על דרך החקירה שהלחם הוא משביע נפשו של האדם, ובאותה שעה יכול לבוא פילוסוף שני בהוכחות ברורות על פי החקירה שהלחם אינו משביע. אבל אם אחד היה רעב ואכל לחם כדי שביעה וסעד את לבו לשובע, אפילו יבוא אחר כך מאה פילוסופים ויבררו לו על פי חקירה שהלחם אינו דבר שמשביע, הוא יתלוצץ מהם, כיון שכבר ברור לו באופן חושי ומציאותי כי הלחם הוא דבר שזן ומשביע, ולא תועיל פילוסופיה וחקירות לברר לו אחרת ממה שראה והרגיש בחוש.

כך הדבר בעניני אמונה, אם אחד יאמין בה' מפני שלמד אמונתו על פי החקירה, יוכל לבוא חוקר אחר ויהפוך לו את החקירה על פיה, אבל מי שמאמין באופן חושי הוא המאמין השלם, שרואה אמונה על בשרו, וכשלומד תורה ומקיים את המצוות הוא

הגדה של פסח

מרגיש חיות נפשית, ולהפך כשמתרפה ח"ו הוא מרגיש ריקנות בנפשו, אמונה כזו שום אדם בעולם לא יוכל להכחישה, כי היא מוחשית וגדלה מתוך המציאות. ולאמונה זו הגיעו בני ישראל בקריעת ים סוף, וראו ממש את היד הגדולה ואת כבוד ה', וזו היא אמונה בחוש.

עוד יש לבאר, שלכאורה מקודם צריך להאמין בה' ומתוך כך באה היראה ממנו, ומדוע נאמר שקודם יראו ורק אחר כך האמינו.

ביאר זאת **הסבא מקלם זצ"ל**, כי לכאורה יראה ואמונה הם סותרים, כי יראה פירושה שירא מלעבור על הדין, וכגון בגזל שמפחד לגזול מחמת העונש, אבל מצד אמונה אין הוא גוזל מפחד העונש, אלא כי יודע שמזונותיו של אדם קצובין לו, וכן אינו שונא את זולתו אם נראה לו שמקפח את פרנסתו כי מאמין שאין אדם נוגע במה שמוכן לו.

אבל הענין הוא שעבודת האדם היא שלא יעלה בלבו שום מחשבה נגד אמונה זו, וכיון שהיא עבודה גדולה וקשה, כי אמונה כזו תוכל להיות רק לאחר ששקטו אצלו תאוות גופו, ולכן האדם צריך מקודם ליראה, ועל ידי היראה מהעונש יפחד מלמלאות תאוותיו ורצונותיו, וממילא יכיר את האמת ויגיע לידי אמונה, ולכן הקדים הפסוק את היראה כיון שהיא עצה לבוא על ידה לאמונה.

ומרן הגרי"ס זצ"ל, שהיראה במהותה גורמת להחלשת האמונה. כי האדם בטבעו מאמין לכל דבר אשר ישמע איש מפי איש נאמן, כל עוד שהדבר אינו נוגע לו. אבל אם קיים חשש שיגרום לו איזה הפסד ממון או צער בגופו, או סתירה לשיטתו והליכותיו, יגרום מורא זה שיחל להסתפק בדבר, ויחקור וידרוש אם אכן כנים הדברים או לא.

ולכן אף ביראת שמים, יתכן שמבלי שימת לב, יבוא להרהר על דברים חמורים הפוגעים במעשיו, שמא אינם חמורים כל כך, והכל כדי להשקיט את מצפונו ולהרגיע את פחדו מפני יראתו.

וזה כוונת הכתוב, "כי אע"פ ש"וייראו העם את ה'", ומחמת היראה עלול היה להיחלש האמונה כדי להרגיע את רוח האדם, בכל זאת "ויאמינו בה'".

הגדה של פסח

עוד נאמר "ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'".

כתב רש"י, תפשו אומנות אבותם. באברהם הוא אומר אל המקום אשר עמד שם, ביצחק לשוח בשדה, ביעקב ויפגע במקום.

ויש להבין מה הדמיון של תפילת בני ישראל לתפילת האבות, והלא כלל ישראל היו כאן בצרה גדולה, שהיו מוקפים מכל צד, ולא היה להם דרך להימלט, ולכן התפללו, אולם האבות לא מוזכר בהם שהתפללו מתוך הצרה, אלא התפללו בכל יום לשם תפילה.

למד מכאן המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל יסוד גדול בענין עבודת התפילה, שתפילה צריכה להיות תמיד מתוך הרגשת לחץ, ולא פחות מתפלתם של כלל ישראל כשעמדו על הים, ואף בזמן שיש לאדם מנוחת הדעת והרוחה צריך הוא להרגיש ולהתפלל כאילו הוא במצר, כי אין לנו להישען אלא על אבינו שבשמים, ותמיד אנו תלויים על בלימה, כי אין לבטוח בשום דבר, כי הכל בידי ה' ולא בידי כוחות טבעיים, ואף שעכשיו יש כל טוב בידו יתכן שברגע הבא כבר לא יהיה בידו מאומה, כי הכל בגזירת ה'.

וזהו עבודת התפילה שבאה לאחר הכרה כי אין כלום זולת ה', וזו היתה דרגתם ואומנותם של האבות, שהתפללו מתוך הצרה, כי הרגישו שהם עומדים תלויים בידי ה', ואין הבדל אם עכשיו יש להם הרוחה או צרה, וצריך תמיד להתפלל.

וזה מה שאמר דוד "מן המצר קראתי י-ה" שאם תפלתו של האדם במצב של הרוחה כמו במצב של צרה ואין שינוי בתפילתו ומרגיש שהוא במצר, אז "ענני במרחב י-ה" שה' יצילהו שלא יבוא לידי צרה ח"ו.

עוד נאמר "והמים להם חומה מימינם ומשמאלם". ואמרו חז"ל (ילקוט שמעוני, רלד) ירד סמאל ואמר לפניו, רבש"ע לא עבדו ישראל עבודה זרה במצרים ואתה עושה להם נסים, והיה משמיע קולו לשר של ים ונתמלא עליהם חמה ובקש לטבען, מיד

הגדה של פסח

השיב לו הקדוש ברוך הוא שוטה שבעולם וכי לדעתם עבדוה והלא לא עבדוה אלא מתוך שעבוד ומתוך טרוף דעת ואתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון, כיון ששמע שר של ים אותה חמה שנתמלא על ישראל החזירה על מצרים.

הקשה **המשך חכמה**, מדוע השטן לא קטרג על יציאתם ממצרים ועל כל הנסים שהיו עד עכשיו, ומדוע התחיל לקטרג רק כשעמד ליקרע להם הים.

וכתב לבאר, שאם נתבונן בדרכי התורה נמצא כי במצוות שבין אדם למקום כגון עבודה זרה ועריות יש בהם חיוב סקילה וכתר ושאר מיתות ומלקות, ואילו במצוות של מידות ובין אדם לחבירו כגון מחלוקת ולשון הרע וגזל, אין בהם מלקות כי הוא ניתן לתשלומין או שאין בו מעשה.

אמנם כל זה רק ביחיד שחוטא, אבל בציבור שחוטא הוא ההיפך, וכמו שאמרו בירושלמי (פאה א, א) דורו של דוד כולם צדיקים היו וע"י שהיה להן דילטורים היו יוצאים במלחמה והיו נופלים, אבל דורו של אחאב עובדי ע"ז היו וע"י שלא היה להן דילטורין היו יורדים למלחמה ונוצחין. ולומדים מכאן שאם הציבור נשחתים במידות הוא יותר גרוע מאם נשחתין במצוות.

ולכן מצאנו שעל העגל שהיה החטא בעבודה זרה, מחל הקדוש ברוך הוא להם ונתרצה להם, אבל על חטא המרגלים שהיה לשון הרע וכפיות טובה לא מחל להם, ונגזר עליהם שלא יכנסו לארץ.

ומפני כך מובן שעל הניסים שהיה להם במצרים, אף שעבדו עבודה זרה והפרו ברית מילה, לא היה לו לקטרג עליהם, כי לא היה בהם חטא לשון הרע והיו אוהבים זה לזה, אבל כשבאו לפני הים, ונחלקו לארבע כיתות, ויש שאמרו לחזור למצרים ויש שרצו ליפול לים (וכמבואר בילקוט שמעוני, רלג), כבר לא היה אפשר לדונם כציבור אלא כיחידי, ולכן השטן קטרג על מה שעבדו עבודה זרה.

כתוב במכילתא, ר' מאיר אומר, כשעמדו שבטים על הים זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים, מתוך שהיו עומדין וצוהבין קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחלה וכו' התחילו שרי יהודה מרגמין אותם באבנים. משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן, נכנס לחדרו בלילה,

הגדה של פסח

אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות ביום, בא קטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול, אמר לו, לא אמר לי אלא בשלש שעות ביום, והקטן אומר לא אמר לי אלא עם הנץ החמה, מתוך שהיו עומדין וצוהבין ננער אביהם, אמר להם, בני שניכם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרם, כך אמר הקדוש ברוך הוא, מה שכר יטלו בני בנימין שירדו לים תחלה שרתה שכינה בחלקו, ומה שכר נטלו שבטו של יהודה שהיו רוגמין אותם, יהודה זכה למלכות.

וצריך להבין מה הדמיון למשל, שהרי במשל המלך ציוה על בנו הגדול שלא להעיר אותו רק בשלש שעות ולכן מובן שלא נתן לקטן להעירו, אולם במעשה הים לא הוגבל אף שבט להיכנס לים, ולכל אחד היתה הבחירה לקפוץ לים מתי שירצה, ומדוע יהודה רגמו את בנימין באבנים ומה היה פשעם שקפצו ראשונים.

ביאר זאת **הגאון ר' אברהם יפהן זצ"ל** באופן נפלא, הויכוח בין בנימין ויהודה מי ירד ראשון לים היה ויכוח אצל מי יהיה קידוש ה' יותר גדול. שבט יהודה טען שאם יתחילו גדולים וזקנים שדעתם מיושבת עליהם לעשות הדבר במתינות, אז כל השבטים ינהרו אחריהם וילכו בעקבותיהם לקפוץ לים, אולם אם יקפוץ שבט בנימין שהוא הקטן שבשבטים, יתכן שיפרשו את מעשיהם שעושים כן מפני היאוש, וכמו שאמרו חז"ל (מכילתא שם) ד' כתות נעשו על הים, אחת אומרת ליפול אל הים ואחת אומרת לשוב למצרים. ולכן היה מקום לחשוב שירידת בנימין היא מפני היאוש, ואם כן לא יגיע קידוש השם כראוי.

אולם בנימין שידעו שרצונם לקפוץ הוא מפני שרצו לקדש שם ה' ולקיים את ציווי במסירות נפש, הם חרדו מלהחמיץ את ההרגשה וההזדמנות למסור את הנפש, ואם יתחילו בחשבונות מי צריך לירד ראשון כבר תתקרב בלבם הרצון החזק לקדש שם ה' ולכן קפצו מיד למים.

אמרו חז"ל (סוטה לו, ב) כשעמדו ישראל על הים היו שבטים מנצחים זה עם זה, זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים, קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחילה וכו' לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזכן לגבורה שנאמר ובין כתפיו שכן.

הגדה של פסח

ועוד מצינו בחז"ל (מגילה כו, א), מה היה בחלקו של יהודה הר הבית הלשכות והעזרות, ומה היה בחלקו של בנימין אולם והיכל ובית קדשי הקדשים, ורצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסת בחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי, והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לבולעה שנאמר חפץ עליו כל היום, לפיכך זכה בנימין ונעשה אושפיזכן לשכינה.

ולכאורה מאמרי חז"ל אלו סותרים עבור מה זכה בנימין להיות אושפיזכן לשכינה, שבסוטה אמרו שזכה עבור שקפץ לים, ובמגילה אמרו מפני שהיה מצטער בכל יום לבלוע את חלקו של יהודה.

וביאר הגאון ר' מאיר חדש זצ"ל, עפ"י מה שיש לדקדק בדברי רש"י, שבמגילה פירש שהיה רוצה שהארון יהיה בחלקו, ואילו בסוטה פירש על בית קדשי הקדשים.

ובזה מבואר היטב, שאף שעל ידי מסירות נפש זוכים לשכינה - לבית קדשי הקדשים, אבל כשרוצים לזכות בארון שהוא התורה, לא די במסירות נפש, אלא לתורה זוכים רק על ידי "השתוקקות", ע"י "שאיפה", וע"י "מצטער עליה לבולעה".

ולכן אמרו שהיה מצטער בכל יום לבולעה, כי השתוקקות לתורה צריכה להיות באופן תמידי, ורק על ידה זכו שהארון יהא בחלקם, ולא די במסירות נפש פעם אחת במה שירדו לים.

ובשירה אמרו ה' ימלוך לעולם ועד".

אמר המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל, שמדרגת "מלכותו ברצון קבלו עליהם" מצינו רק בקריעת ים סוף, ומשמע שעד קריעת ים סוף לא היה קבלת מלכות שמים, ורק אז אמרו ה' ימלוך לעולם ועד. ואף לאחר כל היציאת מצרים על ידי נסים עצומים, עדיין לא היה קבלת עול מלכות שמים.

קבלת עול מלכות שמים בשלימות צריכה שתהיה כמה שיותר חושית, ולזה היה צריך שיראו על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי בנבואתו, והם ראו את כל המעשה בראשית מחדש, איך שהבריאה נהפכה בידי משה ואהרן ועל ידי כך אמרו שירה

הגדה של פסח

והמליכו את ה'. ונוכל ללמוד מכאן שכל כמה שהאדם מכניס את עצמו לעולם של חוש הוא זוכה יותר ויותר בקבלת מלכות שמים.

וכתב בספר החינוך (מצוה קלב) על המצוה "אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה", - ידוע הדבר בינינו ואצל כל חכם כי ניסים גדולים אשר יעשה הקל אל בני אדם בטובו הגדול לעולם יעשה דרך סתר, ונראים הענינים נעשים קצת כאילו הם בדרכי הטבע ממש או בקרוב לטבע, כי גם בנס קריעת ים סוף, שהיה נס מפורסם, כתוב שם (שמות יד, כא) "ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו המים", והמשכילים יבינו כי ענין סתר זה למעלת האדון ושפלות המקבל.

ומזה הענין ציונו להבעיר אש במזבח, אף על פי ששם יורד אש מן השמים, כדי להסתיר הנס. לפי הדומה שהאש היורדת לא היתה נראית בירידתה, מן הטעם שאמרנו, חוץ מיום שמיני של מילואים ושל גדעון ומנוח שהיתה נראית.

עורר על כך הגר"י ניימן זצ"ל, לפעמים עוברת מחשבה בלב האדם כי אילו היה עושה הקב"ה נסים נגלים כמימי קדם היינו גם כן עובדי ה' כמוותם, אולם לאמיתו של דבר טעות גדולה מונחת באמתלא זו, כי באמת בכל יום ויום נעשים לנו ניסים, אלא שהורגלנו למצוא טבעיות בכל דבר ואפילו בדבר שכולו נס.

והנה חז"ל תקנו בנוסח התפילה להודות "על נסיך שבכל יום עמנו", כי הם ראו בעיניהם והרגישו שהכל באמת נס, אלא שבעולם גשמי הוא מעוטף בטבעיות, ולכן צריך חכמה יתירה כדי להכיר ולהתבונן שהוא נס.

ואלו דברי החינוך הנ"ל, שבכל דבר ואפילו בקריעת ים סוף היה אפשר לפרשו באופן טבעי, כי היה רוח עזה, אלא שהעבודה היא להכיר את האמת שהכל נס.

ולפי זה הוסיף לבאר מה שאמרו המצריים על הים "אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים" (בשלה יד, כה), ולכאורה היה צריך להיות כתוב "כי נלחם להם על הים" (וכבר רש"י ביאר בב' אופנים). אלא יש לומר, שהמצריים חשבו שכל המכות הם עפ"י הטבע, ורק כשהגיעו לים אז הכירו שגם כל מה שהיה במצרים לא היה זה עפ"י הטבע אלא הכל נס מהקב"ה, ואז הם הודו "כי ה' נלחם להם במצרים".

אילו האכילנו את המן... דיינו

אמרו חז"ל (יומא עו, א) שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחי, מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה, אמר להם, אמשול לכם משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שיש לו בן אחד, פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה, ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה. עמד ופסק מזונותיו בכל יום, והיה מקביל פני אביו כל יום. אף ישראל, מי שיש לו ארבעה וחמשה בנים היה דואג ואומר שמא לא ירד מן למחר ונמצאו כולן מתים ברעב, נמצאו כולן מכוונים את לבם לאביהן שבשמים.

הקשה **הגאון ר' אליהו לופיאן זצ"ל**, והלא נאמר בתוכחה "והיו חייך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך" (דברים כח, טו), ופירש רש"י שהוא הלוקח פת מן הפלטר, והיא קללה שהוא תלוי ביד הפלטר וביום שאין לפלטר לחם אין לו מה לאכול. ואם כן יש להבין איך דור המדבר התקללו בקללה כזו גדולה של "ולא תאמין בחייך" וכל יום היו דואגים שמא לא יהיה להם אוכל למחר.

ותירץ בעמקות נפלאה, שהברכה והקללה אינם מתחלקים לפי מציאות של רע וטוב, אלא יתכן ואותו הדבר עצמו לאחד הוא יהיה טוב ולשני הוא יהיה רע, והכל תלוי איך מתייחסים לדבר.

ולכן אף שחיי תלואים לו מנגד וסומך הוא על הפלטר, יתכן והיא קללה שאין כמותה שהוא תלוי ביד הפלטר, ודבר זה אינו נותן לו מנוח לנפשו, אבל בדור המדבר שדאגו שמא יחטאו ולא ירד להם מן בעבור זה, לכן שעבדו את לבם לאביהם שבשמים ויצא מכך רק טובה, ותלו בטחונם בה' ואין לך ברכה גדולה מזו.

פעם שהה **הגאון ר' שמעון שוואב זצ"ל** אצל מרן החפץ חיים זצ"ל. שאלו החפץ חיים, במן כתוב שטעמו היה משתנה כפי שרצו לטעום בו, אבל מי שלא חשב כלום איזה טעם הוא היה טועם במן?

ענה מיד החפץ חיים, לא היה לו כל טעם, אם לא חושבים אין מרגישים טעם. המן היה מזון רוחני, וברוחניות כשלא חושבים הרי זה תפל. כשלומדים ולא חושבים אין טעם ללימוד, כשמתפללים ולא חושבים אין טעם לתפילה.

הגדה של פסח

אמרו חז"ל (מכילתא), לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן.

פעם אחת פתח הרבי **מקוצק זצ"ל** את דלת חדרו וקרא אליו את שמשו. אמור נא לי - שאל הרבי - איך מפרשים העולם את מאמר חז"ל "לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן".

העולם מסביר - ענה השמש - שהכוונה בזה לאנשים הסמוכים על שולחן אחרים ואין עליהם דאגת פרנסה, ויכולים הם משום כך לשבת ולעסוק בתורה.

ואני אומר - אמר הרבי - בדיוק להיפך! כוונת חז"ל היא לאנשים אלה, אשר בקושי רב מוצאים הם את פרנסתם, ואף על פי כן אין הם דואגים כלל, אלא בוטחים בה' יתברך שישפק להם את כל צרכיהם, כאותם אוכלי מן במדבר שלקטו דבר יום ביומו, ולא דאגו כלל ליום המחר אלא בטחו בה'. ליהודים כאלה ניתנה התורה!

ובמן כתוב "ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו" (שמות טז, ד). ופירש רש"י, צורך אכילת יום ילקטו ביומו, ולא ילקטו היום לצורך מחר. והרשב"ם הוסיף לבאר, אף אם יתכוונו ללקוט הרבה לא ימצאו בבתים אלא דבר יום ביומו.

כתב **המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל**, שכל הציווי היה רק בנוגע לכוונתם, כי למעשה הלא בין כך וכך לא ימצאו יותר מעומר לגולגולת, וכבר ידעו על זה בנסיון, כי הציווי הלא היה על כל יום ויום, ועל כרחק שהאזהרה היתה רק על הכוונה, שלא לדאוג למחר ולא לכוון להשאיר מהמן למחרת.

וכן הוא בכל הדורות, אין האדם פועל כלום בהשתדלויותיו הרבות, כי המרבה לא מעדיף והממעט לא מחסיר, אלא נתפס הוא על מחשבותיו, ואף אם לא ירבה בהשתדלויותיו אלא רק כי לא ינוח ולא ישקוט עם מה שיש לו, אלא אך דואג על למחר, הנה זה כבר מתואר בשם מחוסר אמנה, ולא זה מהלך התורה.

אילו נתן לנו את השבת... דיינו

אמרו חז"ל (שבת י, ב) הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו, שנאמר "לדעת כי אני ה'

הגדה של פסח

מקדשכם", אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם.

יסוד עמוק למד מכאן **המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל**, שגילו לנו חז"ל שיש הבדל בין צדקה למתנה, ואף שבצדקה צריך ליתן בסתר, אבל כשנותן מתנה צריך שיודיע למקבל, כיון שמטרת הנתנה היא להראות למקבל שהוא אוהבו וחפץ להיטיב עמו, ולכן צריך להודיעו כדי שיתבונן מזה כמה הוא אוהבו, ולכן יש חיוב על האדם המקבל מתנה להכיר טובה על הנתנה, שהרי לא לחנם נתן לו.

ונמצינו למדים שענין הכרת הטוב אין זה רק מעלה ויתרון, אלא הוא ממש מדיני גזל, והוא על פי דין ממש, כי אם המקבל לא מכיר בטובת הנותן, לא היה רוצה ליתן לו, וכל מטרת הנתנה היא כדי להראות אהבתו לשני.

ועל דרך זה הוא רצון ה' להיטיב עם ברואיו, שכל הנתנה היא רק כדי שנכיר ונשבחו, ולכן אנו מחוייבים תמיד להתבונן במעשיו, ולפארו ולרוממו ולהכיר טובתו תמיד, ואין זה מידת חסידות בעלמא, אלא הוא חיוב גמור מצד הדין. וזה מה שתקנו בסדר התפילה לומר "שכן חובת כל היצורים לפניך וכו' להודות ולהלל" שהוא חיוב ממש מדיני נתינת מתנה.

והחפץ חיים זצ"ל ביאר בדרך משל, ידוע שישנם בעולם הרבה סוגים של אבנים טובות ומרגליות שאין ערך לשווים, ועולים בדמים מרובים, ואין יד כל אדם משגת לרכוש הרבה מינין של אבנים טובות ומרגליות, ואפילו באוצרותיהם של מלכים אדירים קשה למצוא אצלם כל המינים שנמצאים בעולם, וכל שהמלך יותר גדול, ודאי שגם אוצרותיו גדולים וחשובים יותר מאוצרותיו של מלך שהוא בדרגה נמוכה ממנו.

והנה, קל וחומר בן בנו של קל וחומר, ה' יתברך שהוא מלך מלכי המלכים, ובודאי נמצאים בבית גנזיו כל חמודות הכסף והזהב והאבנים הטובות הנמצאים בעולם. ומכל המתנות הטובות לא השתבח הקב"ה בהן, כי אם באותה ש"שבת" שמה, והיא נקראת אצלו בשם "מתנה טובה". בודאי אין שיעור לחשיבותה וטובתה. ומתנה כזו

הגדה של פסח

הקב"ה נותן לישראל על ידי שמירת השבת. ואם כן, כמה צריך האדם להשתוקק כדי להשיג חלק במתנה טובה זו.

אילו נתן לנו את התורה... דיינו

אמרו חז"ל (שבת פח, ב) בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא. אמרו לפניו חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה החזיר להן תשובה וכו', אמר להן למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם וכו' קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם וכו'.

ויש להבין את טענת המלאכים, הלא ודאי הם ידעו את תשובת משה, וא"כ מדוע בקשו את התורה, ועל כרחך שהם בקשו את סודות התורה ופנימיותה, ולפי זה צריך להבין מה היתה באמת תשובת משה על כך.

ביאר זאת הגאון ר' שלמה הרכבי זצ"ל (משגיח ישיבת גרודנא), כי בקשת המלאכים להשגת התורה היתה כדי להשיג על ידה מעלה יותר גבוהה, שהרי אינם בעלי בחירה ואין בהם יצר הרע, ואינם נצרכים למצוות התורה, אלא רצו את התורה כדי להתעלות ולהתרומם בהשגת נפלאות הבורא ורוממותו, וזה הטעם שלכן לא קבלו, כי התורה ניתנה להשלמת האדם לתקון חסרונותיו, והוא מוכרח לתורה ואין לו קיום בלעדיה, אבל מי שטוב לו בלי תורה אלא שמבקש תורה לשם מעלה ויתרון, אינו מוכשר לקבל את התורה, ולכן זכה משה במה שטען "קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם", כי להם היא רק יתרון ומעלה, אבל לאדם שהיצר שוכן בו וטמון בקרבו להמיתו, ובכל צעד ושעל הוא בסכנה, וצריך הוא לדבר שישמרהו מסכנתו, וזו רק התורה, וכפי שאמרו חז"ל "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין", ולאדם התורה היא הכרח, שאינו יכול להתקיים בלעדיה, ולא רק יתרון מעלה.

ומזה הטעם היתה התשובה הזאת צריכה לבוא מפי משה בעצמו ולא מפי הקב"ה, כי צריך שמשה יכיר שהתורה עבורו הכרח ולא רק מעלה, וכשמשה הרגיש וטען זאת למלאכים, זכה על ידי זה לתורה עבורו ולכל כלל ישראל.

הגדה של פסח

וזוהי הוראה לכל אדם שכל שלומד תורה רק לשם מעלה וחכמה, אין לו זכות לקבל ולהשיג את התורה, והזכות להשיג את התורה היא רק למי שמרגיש ויודע שהתורה מוכרחת עבורו, והיא הרפואה עבורו, לו יש זכות להשיג את התורה.

ועוד פתח רבי יהודה בכבוד תורה ודרש, "הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם" וכי אותו היום נתנה תורה לישראל והלא אותו יום סוף ארבעים שנה היה, אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני (ברכות סג, ב).

אמר על כך הגאון ר' חיים שמואלביץ זצ"ל, שכדי שהתורה תהא חביבה בכל יום ויום צריך ללמדה בצמאון, וכמאמר התנא (אבות א, ד) "הוי שותה בצמא את דבריהם", והיינו שצריך להרגיש תמיד כאילו פעם ראשונה שומע דבר זה, ואם תחסר לו הרגשת ה"חידוש" אף אם ילמד אין זה לימוד בצמא, וחסר לו בעיקר ועצם הלימוד.

ויסוד זה של לימוד בצמא מוצאים אנו אף בענין ירידת המן, שפירש הרשב"ם על הפסוק "ויאמר אלהם הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קדש לה' מחר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו" (שמות טז, כג). וכתב, אשר דבר ה' מיום הראשון ואני לא הגדתי לכם, ומשה נתכוון שיהיו תמיהים כשימצאו משנה להודיע להם עתה כבודו של יום השבת.

כלומר, שאילו היו ישראל יודעים ביום ראשון כי בערב שבת ירד לחם משנה, היה מתבטל במשך השבוע הרושם של הנס לכבוד שבת, כי אין הלב מתרשם מדבר ישן וידוע, וכדאי היה למשה רבינו לכבוש נבואתו ולהמתין עד יום הששי ולהודיעם אז את מצות השבת, כדי שה"חידוש" של הדבר יעשה עליהם רושם ויכבדו את השבת.

וכן ביארו משמו של מרן הגר"ס זצ"ל את הקל וחומר שנשא רבי עקיבא בשעה שראה את האבן חקוקה, ואמרו לו שהמים שתדיר נופלים עליה בכל יום חקוקה. ואז נשא רבי עקיבא ק"ו בעצמו, מה רך פסל את הקשה דברי תורה שקשין כברזל על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם.

וביאר הגר"ס, שרבי עקיבא למד יסוד גדול מטיפות המים, שכמו שהטיפה השניה פועלת בדיוק כמו הראשונה, שהרי לא שייך בהם התיישנות ולכן יש בכוחם לשחוק

הגדה של פסח

אבנים, כך גם התורה כשלומדים אותה בלי התיישנות אלא בצמאון ובכל יום כאילו היא חדשה, אז הם ודאי יכולים לחקוק את לב האדם.

אמרו חז"ל (ספרי, שמג), כשנגלה הקדוש ברוך הוא ליתן תורה לישראל לא על ישראל בלבד הוא נגלה אלא על כל האומות. תחילה הלך אצל בני עשו, אמר להם מקבלים אתם את התורה, אמרו לו מה כתוב בה, אמר להם לא תרצח, אמרו כל עצמם של אותם האנשים ואביהם רוצח הוא וכו', הלך אצל בני עמון ומואב, אמר להם מקבלים אתם את התורה, אמרו לו מה כתוב בה, אמר להם לא תנאף, אמרו לו כל עצמה של ערוה להם היא וכו', מלמד שהחזירה הקדוש ברוך הוא על כל אומה ולשון ולא קבלוה עד שבא אצל ישראל וקבלוה.

עורך **הגאון ר' יצחק וינשטיין זצ"ל** (מתלמידי נובהרדוק), שודאי אין הדבר כפשוטו לומר שהקב"ה סיבב במציאות עם התורה על האומות וביקש ליתנה להן, כי מי פתי להעזי לבוא בתשובות אלו להקב"ה.

אלא הקב"ה שידוע מחשבות ובוחר כליות ידע את מחשבות לבם והכיר בהם שאם יעמידו בפניהם שאלה כזו, ישיבו בלבם תשובה זו, שהרי כל מהותן של אומות אלה היא "ועל חרבך תחיה" וכדומה.

ולכן יש לכל אדם לחשוש שמא עמוק עמוק בלבו שואל הוא "מה כתוב בה", ומשיב הוא בלבו "לא בעינא". ואף אם אינו מוציא דבר זה בפיו, אבל יתכן שבאמת בתוך לבו אלו מחשבותיו, וברוב הענינים דוקא הדברים הכמוסים בלבו, שלא ביטא אותם מעולם ולא העלם על דל שפתיו הם קובעים את מהותו ומדרגתו.

אלו הכניסנו לארץ ישראל... דיינו

המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל, האריך בענין סוד המקום בבריא, וכמו שהקב"ה שם לכל עם ועם גבולו במקומו, ולכל מקום יש אקלים מיוחד בסגולותיו, ואנשים הדרים במקומות מסוימים שונות הם תכונותיהם מאנשים הדרים במקום אחר, וודאי שהמקום משפיע על הדרים בו. וכן צמחים של כל מקום שונים בטיבם, ולא כל מה שצומח במקום אחד יכול לצמוח במקום שני.

הגדה של פסח

ואף אחד לא שואל ומתמיה על אלה השינויים, כי כל אחד מבין פשוט כי כן הענין, כי נמצאים בהבריאה מקומות בסגולות מיוחדות, ולא כולם שוים הם.

וכמו כן צריך להבין שסוד זה קיים גם ברוחניות, ואין כל מקום שוה להתעלות רוחנית כמו מקום אחר, וכמו שבארץ ישראל יש מצוות מיוחדות, כי המקום גורם ורק ארץ ישראל היא המקום המיוחד לסגולות אלו, וכן מקום המקדש שהוא המקום הכי מקודש בעולם, וכבר האבות הלכו להתפלל באותו מקום.

והוסיף המשגיח, שהיום שאין לנו מקומות אלו, צריך לידע שמקומות הגידול היחידי הוא מקומות התורה בישיבות ובבתי המדרש, ואם נמצא האדם בישיבה בטוח הוא כי יוכל לגדול, וישיג דברים אשר לא יוכל להשיג במקומות אחרים.

ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו

ביאר המשגיח ר' חיים פרידלנדר זצ"ל, שעיקר הצער והאבילות על חורבן הבית הוא מפני החסרון של האפשרות להתקרב לה' יתברך על ידי בית המקדש.

שהנה בית המקדש היה מקום שאפשר להתקרב על ידו לעבודת ה', וכמו שאמרו (ילקוט שמעוני תהלים, תשנה) "יפה נוף משוש כל הארץ" שהיתה משמחת כל הארץ, אדם עובר עבירה ודואג, ולבו שח עליו וכו' עלה לירושלים והקריב קרבן ונסלח לו ויצא משם שמח. וכן אמרו (תנחומא פינחס, יב) מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון, כיצד תמיד של שחר היה מכפר על עבירות שנעשו בלילה, ותמיד של בין הערבים היה מכפר על עבירות שנעשו ביום.

וכן כתבו התוס' (ב"ב כא, א) "כי מציון תצא תורה" לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה היה מכוון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה, כדדרשינן בספרי למען תלמד ליראה וגו' גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד, לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה היה גם הוא מכוון ליראת שמים ועוסק בתורה.

נמצא שבית המקדש היה מקום לעליה רוחנית, שהאדם היה מתעלה במקום קדוש זה, על ידי ראיית עבודת הכהנים, וכן על ידי כפרת העוונות היה יכול להתעלות ביתר שאת.

הגדה של פסח

ועוד הוסיף הגאון ר' מאיר רובמן זצ"ל, שלכאורה יש להקשות, שאם מטרת התורה בעליה לירושלים היא "למען תלמד ליראה", מדוע ציותה התורה "ואכלת שם לפני ה' אלקיך ושמחת אתה וביתך", וכי לא היה אפשר לצוות שיעלה לירושלים גם בלי לאכול שם ולשמוח, אלא רק כדי שילמד תורה.

וביאר, שהתורה באה ללמדנו שחיי רוחניות אינם כפי מחשבת האדם והרגשותו, ש"יראה" צריכה להתבטאות בעול נורא וחיי צער, וכשאדם מצייר במחשבתו "בית מוסר" נדמה לו כחדר חשוך ואפל שמטיל מרה שחורה, אלא אדרבה הוא ההיפך, יראה ושמחה אינם סותרים אחד את השני, אלא מתאימים זה לזה, כל עבודת ה' היא רק מתוך שמחה, כי היא מרחיקה את האדם מכל התאוות שמעציבין אותו ומוציאין אותו מן העולם, ועל ידי היראה הוא באמת שמח בעולמו.

וכתפילת רב, "חיים שיש בהם יראת שמים" "חיים שתהא בנו אהבת תורה", כי היראה אינה סותרת את החיים, אלא היא נוסכת בהם חיות אחרת, חיים אמיתיים ושלמים, ולכן אין סתירה מ"ושמחת אתה וביתך" ל"למען תלמד ליראה", כי היראה היא היא המנעימה את החיים.

פסח מצה ומרור

יש לבאר מדוע לא הקדימו את המרור למצה, והרי לפי טעמי המצוות המרור קדם בזמן שהוא זכר לשעבוד, ואילו המצה היא זכר לגאולה.

תירץ מן הגר"ס זצ"ל, שעיקר הסיפור אינו אלא לתאר את נס הגאולה, ולא לספר את הצרות סתם, אלא שמכח הצרות נבין את גודל הגאולה, לכן יש להקדים ולספר את הגאולה, וכמו בכל סיפור שמקדימים לספר את התוצאה ואח"כ מספרים את הדבר שגרם לסיפור שיקרה.

שפסח הקדוש ברוך הוא על בתי אבותינו במצרים

"והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם" (שמות יב, ג).

וכתוב בזוהר, שרשמו בדם את השם הוי"ה.

הגדה של פסח

ולכאורה קשה, א"כ כשיצאו ממצרים נשאר שם הקדוש על הבתים בבזיון ח"ו, ואין לומר שמחקו אותו טרם צאתם, שהרי אסור למחוק את השם.

תירץ **המהרי"ל דיסקין זצ"ל** בדרך מחודשת, שהנה נחלקו במכילתא היכן נתנו את הדם, ר' ישמעאל סבר שנתנו את הדם בפנים (וכ"כ רש"י שמות יב, יג), ור' יצחק סבר שנתנו אותו מבחוץ (וכ"כ בתרגום יונתן). ויש לומר, שבאמת נתנו את הדם על המשקוף מבפנים, אלא שכתבו את השם הוי"ה כמו חותם, והיינו שמתחילה ל' הפוכה ואח"כ ה' הפוכה וכו', והמשקוף נעשה שקוף כמו זכוכית, ונראה מבחוץ השם הוי"ה ישר כמו שצריך להיות, ונראה כן למלאכים. ונמצא שאין מחלוקת היכן נתנו, שלכו"ע נתנו בפנים אלא שנראה מבחוץ.

ולפי זה מיושב, שלא היה איסור למחוק את השם, כי לא היה כתוב כצורתו אלא בהיפוך [ועל' בפתחי תשובה יו"ד רה"ע, ו. בדין אותיות הפוכות אם מותר למחוק. וכן בשו"ת מהרש"ם ג, ט], וגם היו יכולים להשאיר אותיות אלו ולא למחוקן כלל.

ונצטוו לאכול את קרבן הפסח במצב של "מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם" (שמות יב, יא). וכתב רש"י, מזומנים לדרך.

ביאר **המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל**, שכדי לזכות בגאולה, צריך להיות מוכן אליה. והמשיל זאת לאדם שמזמין עגלה לנסוע לדרך, אף שבודאי מקדים הוא להכין עצמו עם כל הנצרך לדרך זו, להיות מזומן לעת בואה של העגלה, שמא לא תמתין עליו העגלה כ"כ הרבה זמן, אבל את ההכנות הקלות כמו ללבוש את המעיל העליון, אותן יניח עד לרגע האחרון לעת שכבר תבוא העגלה ליד ביתו, כי בטוח הוא שהעגלון יחכה עליו איזה זמן די מספיק לסדר את הדברים הקטנים.

אבל לא כן הוא אם נסיעת דרכו תהא במסילת הברזל, כי אז כבר לא יניח אף דבר קל מההכנה, אז עוד בעוד מועד גם יאכל וישתה וילביש עצמו מוכן בכל המלבושים, ואף יעמוד מוכן בחצר מסילת הברזל, ועוד יותר גם יקרב עצמו ליד המסילה אשר עליה תבוא הרכבת, למען לא יאחר להיכנס בה תיכף עם בואה של הרכבת, כי יודע הוא שאם לא יהיה מוכן ממש בכל מכל אז יאבד הכל, כי לא ימתינו לו אף רגע אחד, ואם יהיה רחוק אף כמה פסיעות, הנה הרכבת תפליג והוא ישאר במקומו.

הגדה של פסח

ולכן אף בני ישראל נצטוו להכין עצמם לגאולה לגמרי, המקל בידיהם, נעליהם ברגליהם, מוכנים לרגע שבו יבושרו על הגאולה, ורק בזכות הכנה זו זכו להיגאל.

וכן צריכה להיות הציפייה לגאולה השלימה, ועל האדם להכין עצמו שיהיה מוכן לביאת המשיח, ולא לחשוב שהוא יתעלה ויתרומם רק לאחר ביותו, אלא יכין עצמו מבעוד מועד, באופן שלא תחסר לו כי אם הגאולה עצמה, ובזכות זה ניגאל.

מצה זו שאנו אוכלים, על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא וגאלם

יש להבין מדוע היו צריכים לצאת בחפזון, והלא כתוב "ליל שמורים הוא", ופירש רש"י, שזה הלילה היה שמור להם להוציאם ממצרים, וא"כ מדוע הקב"ה לא גילה להם את זמן יציאתם, והיו יכולים להתכונן לכך כראוי ולהכין צידה לדרך.

ביאר זאת המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל בשם הסבא מקלם זצ"ל, כי הקב"ה עשה זאת כדי לבחנם ולהכינם בזה לקבלת התורה, וללמדם שאף מצב לא יוכל לשבור את מנוחתם, וזה היה המבחן אם הם ראויים לקבלת התורה, כי האדם צריך להיות מוכן לכל שינוי אשר קורה, ולהתרגל למצבים חדשים אשר באים בפתאומיות, ולהמשיך לשמור את כל דברי התורה והמצוות בכל מצב מתוך מנוחת הנפש, כי יודע אשר הכל מאת ה'.

ולכן ניתנה להם זאת הבחינה, ולא הוגד להם כלל מקודם על הגירוש והמרוצה, ובלי שום הכנה מוקדמת, נשארו על מעמדם, ושום חפזון לא הזיזם ממנוחתם, ובזה הראו כי מטרה אחת להם ללכת רק אחר רצון ה'.

הקשה המשגיח ר' שלמה הרכבי זצ"ל (משגיח ישיבת גרודנא), שהרי בכל דבר יש כלל ופרט, והכלל הוא השורש והעיקר, ורק אח"כ הפרטים אף שהם חשובים ויכולים ללמוד מהם הרבה, אבל שימת לב מיוחדת יש ליתן לכלל שממנו יוצאים הפרטים. וא"כ לכאורה המצוה של אכילת המצה צריכה לרמז על עיקר הדבר ושורשו, ואח"כ להדגיש את פרטיו, והיו צריכים לומר שעיקר הטעם לאכילת המצה היא זכר ליציאה

הגדה של פסח

מעבדות לחרות, ורק אח"כ להוסיף שהיא גם זכר לזריזות ולמהירות שהיתה בזמן היציאה.

ועל כרחך שהתורה באה ללמדנו את ענין המהירות והזריזות שאין זה דבר נפרד מהגאולה, אלא זה מורה על עצם הגאולה. והיינו, שגאולה באה מן עולם אחר שהוא למעלה מן הזמן ומן הטבע, ואילו העולם הגשמי והחומרי משועבד למציאות ה"זמן", וכל דבר צריך להמתין לזמנו, וכגון זריעת תבואה שצריך להמתין חצי שנה מן הזריעה עד יציאת הפרי לעולם, ובמשך הזמן הזה הוא הולך וגדל. ודבר זה הגביל הקב"ה בטבע של העולם הגשמי.

לא כן במה שבא מעולם רוחני, עולם זה אינו משועבד לאריכות זמן, וזה ענין הזריזות שהיה בזמן יציאת מצרים, שהוא בא להראות שהגאולה מוצאה מן עולם אחר גבוה משלנו, ולא היה מצד הטבע, כי מצד טבעם היו "עבדים" כי נולדו בעבדות ולא היה להם מושג אחר, ואם היה זה באופן טבעי, לא היו יכולים להיגאל במהירות, אלא היו צריכים להסתגל ולהתרגל למצב של חירות, ולכן הגאולה היתה רוחנית שבה אין ענין של זמן, והכל במהירות ובזריזות.

נמצא, שהוראת הזריזות במצה אינה רק סימן למקרה צדדי שקרה בעת היציאה, אלא זה הוראה על עצם היציאה שהיא באה מעולם רוחני למעלה מן החומר שאינו שייך לזמן.

עורך הגאון ר' ברוך סורוצקין זצ"ל (ר"י טעלז), הנה נצטוינו לאכול מצה בליל פסח משום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ. ויש להבין מה יש בכך לעשות עבור זה זכרון לדורות עם חומרות של כרת בחמץ.

וביאר, שטבע האדם לפעול ולחיות עפ"י השכל, וכל דבר שעושה ופועל רוצה הוא להבינו בשכלו, וסומך רק על מה שענינו רואות, ואף שבוטח בה' שהכל מאתו ית' והוא מוליכו בכל החיים, אבל עדיין קשה לאדם לעשות דברים נגד שכלו.

ועל זה בא החפזון של יציאת מצרים ללמדנו שאין זה נכון, שהרי עם ישראל יצא ממצרים בנעריהם ובזקניהם, ויצאו למדבר שאין בו לחם ומים, ולקחו עמם רק משארותם טרם יחמץ, וסמכו על ה' שיכלכלם, ואין לך בטחון גדול מזה. וכמו שכתב

הגדה של פסח

רש"י, מגיד שבחן של ישראל, שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה, אלא האמינו והלכנו.

ולכן עשו זכרון לחפזון זה, ללמדנו שגם עלינו לילך בדרכי אבותינו, ולסמוך על חסדי ה' שהוא יזון אותנו, ולא לעשות תמיד חשבונות, אלא יש לעשות מה שמוטל עלינו וה' כבר יגמור בעדינו.

כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה

במכת בכורות קרא פרעה למשה ולאהרן ואמר להם "קומו צאו מתוך עמי", אבל הם השיבו לו שאינם גנבים לצאת באמצע הלילה [כמבואר בילקוט שמעוני (פרשת בא, רח)].

למד מכאן **הגאון ר' יעקב קמינצקי זצ"ל** הנהגה לדורות, שלכאורה הלא ראו כמה פעמים שפרעה התחרט מהסכמתו ליציאתן כיון שהיתה לו הרוחה, וא"כ היו צריכים למהר ולצאת כדי שלא יחזור בו, וכמו שהיה באמת אחר כן שנהפך לב פרעה לרדוף אחריהם. אלא מכיון שהיו מוזהרים שלא לצאת עד הבקר, והיה בכך איסור, לא היה להם לעשות דבר נגד התורה אף שהוא צורך להצלת כל עם ישראל.

מרור זה... וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים

וכתוב "ויראו את אלקי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר" (שמות כד, י). וביאר רש"י, היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל, שהיו משועבדים במעשה לבנים.

ביאר **המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל**, כי כל המדות הכתובות בתורה על הקב"ה אינם אלא ללמדנו להיות מתדמים אליו יתברך. ויש להתבונן מכאן, שאפילו בתכלית החסד, כמו הקב"ה, היה כביכול צריך בעצמו לישא לבנה לזכור צרתן של ישראל. ולא די לאדם, ואפילו לבעל חסד במדרגה הכי גדולה, להיות מסתפק בהתבוננות וציורים שכליים בסבל צרתו של חברו, אלא מדת נושא בעול עם חברו היא, שישא בסבל חברו ממש, וירגיש את הצער בחושיו הגופניים.

וכמו שאמרה התורה על משה רבינו "וירא בסבלותם" (שמות ב, יא), ופירש רש"י שנתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם, והיינו שיש להתבונן ביסורים של השני, והראיה

הגדה של פסח

בלבד אינה מספיקה, אלא צריך לחוש את הצער ממש והוא על שישים את לבו על צרת חבירו.

ועוד אמר הגאון ר' אברהם יפה'ן זצ"ל, כמה יש להתפעל מזה שבמראה הגדול שהשיגו ישראל בסיני כשנתגלה להם השכינה, ראו למטה ממנה אך לבינה אחת פשוטה זכר לצערן של ישראל. לא ארמונות פאר והיכלי מלכים, אף לא מגדלים רמים מקושטים ראו שם. כל עמל אנוש לא עשה רושם במקום נשגב זה, רק הלבנים בהן עבדו ישראל, שעל ידם נצרפו והוכשרו ליציאת מצרים ומתן תורה.

עלינו לשנן תמיד, שגם יצירות פאר הכי גדולות אין עושים שום רושם למעלה, כל ההישגים של העולם הזה אין להם שום קיום. בשמים מתחשבים רק בתוכן פנימי של כל דבר ולא במראה החיצוני.

כמה נורא המעשה המובא בירושלמי (שקלים ה, ד), שרבי חמא בר חנינה ורבי הושעיא רבה הלכו לטייל בבתי כנסיות בלוד. אמר ר' חמא בר חנינה לר' הושעיא, כמה ממון שיקעו אבותי כאן, אמר ליה כמה נפשות שיקעו אבותיך כאן. וכתב בקרבן העדה לבאר, שהיה ראוי לאבותיו של ר' חמא לפרנס עניים שילמדו תורה ולא יקפידו על הציור של בנין בית הכנסת, וכיון שהשקיע את כספו בבנין היפה של הבית כנסת היו עניים בני תורה שהיו מוכרחים לצאת ולהתפרנס וביטלו תורתם.

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים

כתב הסבא מקלם זצ"ל, מעודי הייתי נבוך בזה, איך יוכל האדם לקיים הלכה זו, והלא אמרו "חייב", וכל מקום שאמרו חייב, חובה הוא, ואיך יוכל האדם לקיים הלכה זו, שיהיה בעיניו כאלו הוא יצא ממצרים, ולפי מצבי הדל אי אפשר זאת ולא אבין איך יוכל אדם לחשוב זאת בעיניו, כאלו הוא בעצמו יצא ממצרים, ואם יש אדם גדול במדרגה זו לחשוב זאת, איך נפסק הלכה זו לכולם, והלא לא רבים יחכמו כל כך.

וביאר והקדים את דברי חז"ל (מגילה יד, א) "גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים וז' נביאות שנתנבאו להן לישראל, שכולן לא החזירו למוטב, ואילו הסרת טבעת החזירתן למוטב", וכאן חז"ל גילו לנו שאף החכם היותר גדול בחכמה, לא תעשה עליו רושם כל כך החכמה בשכל לבד, וצריך הוא להכרת החוש. ולכן צריך האדם לקרב שכר ועונש כל מה שאפשר לחוש, והיינו לצייר יסורין, כאילו הם באים ממש עליו

הגדה של פסח

ח"ו, ולהתבונן היטב כמה קשה לסבול. וכמו שאמרו חז"ל "יזכיר לו יום המיתה", ודייקו לומר "לו", כי האדם שחושב על מיתה סתם, הרי זה כאלו חושב על מיתת פלוני, ולא על מיתת עצמו, ולכן אמרו "יזכיר לו יום המיתה", שיזכיר לו לעצמו ציור יום המות שלו עצמו.

והנה עיקר מצות חג הפסח וזכרון יציאת מצרים, רק שיתברר לאדם שכר ועונש, כמו שכתב הרמב"ן (סוף פרשת בא), כי נתברר שיש לעולם מנהיג ומשגיח, וענש את המצרים על זדון לבם, והטיב לעמו ישראל בעבור ששבו אליו ושמרו משמרתו וזעקו אליו. ולכן יעצו לנו חז"ל שכדי שתעשה עליו רושם ההתפעלות הזאת, צריך הוא לקרב את הדבר לחוש, והיינו לצייר ציור אמיתי, אילו היה עבד והיו מוציאין אותו משם, מה ה' חושב אז, ואיך היה מתבונן גדולת האדון המוציא, והיה מוסר עצמו וכל אשר לו לאדון העולם, ועל ידי הציור הזה תעשה זכירת יציאת מצרים רושם חזק עליו, ויוכל להתפעל מהנס הגדול.

ביאר המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל, שמצות עשה של יציאת מצרים אינה רק כדי שיתאמת אצל האדם האמונה על ידי הניסים שנעשו לישראל בזמן יציאתם ממצרים, אלא שעיקר התכלית של המצוה היא להרגיש ממש "עבדות". וכל מעשה ומעשה של האדם נמדד בזה עד כמה הוא שייך למידה של עבדות. זו המטרה שצריך האדם להציב לעצמו שיתעלה בהרגשה זו, ואת הכל למדוד סביב זה עד כמה הוא שייך לשם.

זו היתה עבודת יוצאי מצרים ביציאתם, וזו גם עבודתינו בלילה זה, "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" - ואין אנו יוצאים ידי חובתנו בסיפור יציאת מצרים בלבד, אלא שמחויבים אנו להרגיש עצמנו שגם אנו מיוצאי מצרים ואותנו גאל הקב"ה ואף אנו עבדי ה'.

וההכרה בזה באה על ידי שמספר את טובות ה' והניסים הגדולים שעשה ועושה עמנו כל הימים, ומתוך כך בא לידי מדת הכרת הטוב, וכמה שתהיה בו יותר מדה זו של הכרת הטוב ירגיש ויכיר יותר את מדת העבדות, והם תלויים זה בזה.

הגדה של פסח

עורך הגאון ר' אברהם יפהן זצ"ל, שחז"ל אמרו בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ואיזה תועלת תצא מכל הסדר וסיפור יציאת מצרים, אם לבו בל עמו ועושה הכל כמצות אנשים מלומדה, ואף אם מצליח לתאר במחשבתו את מצבם של אבותינו במצרים וכל תהליך גאולתם, אבל הוא בעצמו לא משך את עצמו כראוי "מעבודה זרה" שבידו, איך יוכל זכרון הגאולה לפעול עליו כראוי בשעה שהוא במצב כזה.

ולכן עיקר העבודה שיחזק האדם בקרבו את האמונה שתהיה שלמה ללא סייג של ספקות, ואז נוכל לגשת אל מצוות הפסח ברגש של התרוממות הדרושה.

הים ראה וינוס

בשירת הים נאמר "אז ישיר משה", ואמרו חז"ל (שמות רבה כג, ג), אמר משה רבון העולמים במה שחטאתי לפניך בו אני מקלסך וכו', יודע אני שחטאתי לפניך באז שנאמר "ומאז באתי אל פרעה", לכך אני משבחך ב"אז".

ויש להבין מה התיקון שהשירה נאמרה באותה התיבה ובאותו הלשון שאמר מקודם.

ביאר הבית הלוי, שהנה מי שהוא בצער חלילה והקב"ה עוזרו ומצילו, ונותן להקב"ה שבח והודיה על הטובה שעשה לו, יש בזה שני אופנים חלוקים זה מזה. אם עיקר שמחתו של האדם ומה שמשבח לשמו יתברך הוא רק עבור טובתו שקיבל והצלחתו מהצער, הרי לא יוגדל שמחתו יותר מאלו לא היה לו צער מקודם, כי עיקר שמחתו היא רק על ההצלה ולא על הצער שמקודם שבו לא ישמח כלל.

אבל השירה שאמרו משה וישראל, אז לא היה עיקר שמחתם על זה שניצולו מיד המצריים, רק עיקר שמחתם היה על זה שזכו להיותם הכלי חפץ אשר על ידם נתגדל כבודו יתברך ועל ידי הצלתם ממצרים נתפרסם שמו, וכמו שאמרו בהתחלת השירה "אשירה לה' כי גאה גאה", וא"כ הרי השירה נאמרה גם על השיעבוד הקדום כמו על הגאולה, שאלמלא השיעבוד לא היה מקום לגאולה, ושמחו בשיעבוד הקדום כמו בגאולה של עכשיו.

וזהו שאמר ב"אז" חטאתי, שמקודם התרעם על כובד השיעבוד, ועכשיו אני אומר שירה ב"אז" - פירושו שאני אומר השירה גם על אז, והיינו על השיעבוד הקדום כמו על הגאולה של עכשיו.

הגדה של פסח

וכן דוד המלך אמר "אודך כי עניתני ותהי לי לישועה" - כי אני נותן לך הודיה על העינוי הקודם שעל ידי זה באה לי הישועה ונתקדש שמך ברבים על ידי, ועל שניהם כאחד אני מודה לך.

ולאחר שעברו ישראל את הים נאמר "וישב הים לפנות בקר לאיתנו" (שמות יד, כז). ואמרו חז"ל (שמות רבה כא, ו) כך התניתי מתחלה שאני קורעו שנאמר וישב הים לפנות בוקר לאיתנו - לתנאו שהתניתי עמו מתחלה.

וקשה, שהרי הכתוב מדבר על החזרת המים לאיתנו הראשון, והיינו למצבו הראשון, ולכאורה הרי חזרתו למצב נזל אינה צריכה לתנאי מיוחד, כי כל החידוש שבדבר היה שהמים הפכו לנד ניצב, ועם סילוקו של הנס ממילא הפכו המים להיות נוזלים.

תירץ זאת הגאון ר' אהרן בקשט זצ"ל (מתלמידי קלם), שיש ללמוד מכאן איך להסתכל על נס. אנחנו בראותנו את המים כמות שהם, ברור לנו שזהו חוק הטבע כי המים צריכים להיות נוזלים, אבל חז"ל ראו והתבוננו בעינים אחרות, הם ראו והבינו, כי אין חוק עצמאי בטבע, אלא רק ציווי הבורא הוא הקובע ומנהיג את כל הבריאה, וכל זמן שמצות הבורא היא שהמים יהיו נוזלים, הריהם נוזלים, אבל כאשר מצותו היא שהמים יתייצבו כמו נד, הרי מעצם הווייתם וטבעם הם במצב של נד ולא של נוזלים, והם בריאה חדשה ושינוי מהותי בטבעם של המים. ולכן היה צורך בתנאי מיוחד שישבו להיות נוזלים, והיינו לצאת מגדר טבעם ולהפוך שוב לבריאה חדשה.

אשר גאלנו וגאל את אבותינו

הראשונים (שו"ת הרא"ש כד, ב. ועוד) הקשו מדוע לא תיקנו ברכה שציונו לספר ביציאת מצרים. **ובשבלי הלקט** (סדר פסח, ריח) תירץ, שנכלל בברכת "אשר גאלנו".

והקשה **החתם סופר** (תורת משה, הגש"פ), שעדיין אינו מובן מדוע אין מברכים קודם שמתחילים לספר את ההגדה כדי שיהיה עובר לעשייתן.

וביאר, שהנה אמרו (פסחים קטז, א) "מתחיל בגנות ומסיים בשבח", ולשיטת רב מתחיל לומר "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו", וכמו שחייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, כמו כן חייב אדם לראות עצמו כאלו הוא היה עובד

הגדה של פסח

עבודה זרה, ועכשיו קרבו המקום לעבודתו, והיום בלילה הזה שיצאנו ממצרים התחיל לעבוד את השם בתחלה, והמצוות הנוהגות בלילה הזה הם המצוות הראשונות שמקיים בהיותו יהודי.

ואמרו (פסחים ז, ב) בטבילת גרים שמברכים לאחר הטבילה, מפני שקודם הטבילה אינו יכול לומר "וצונו", וכמו כן קודם סיפור יציאת מצרים אינו יכול לומר "וצונו" מפני שעדיין אנו בבחינה כאילו עובדי ע"ז, ורק לאחר שמספר את סיפור יציאת מצרים יכול לברך, ולכן כללו ברכה זו בברכת "אשר גאלנו".

ומבואר מדבריו, שאין זה רק בבחינת "כאילו" שהרי עקרו עבור כן את הברכה על ההגדה, אלא שבכל שנה בליל הסדר מתחדשת לה מעשה הגירות שעל ידה נכנסים אנו להיות חלק מעם ישראל, ורק לאחר שאנו מרגישים כאילו יצאנו ממצרים שייך לברך ולהודות, ומברכים "אשר גאלנו" ואין זה ברכה בעלמא על אמירת ההגדה, אלא על הגאולה ממש שאנו מרגישים שה' גאל אותנו והכניס אותנו תחת כנפי השכינה בזה הלילה.

ברכת המזון

ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו

הסבא מקלם זצ"ל כתב לבנו על מעשה שהיה עמו בשעת המלחמה, אשר אין לשער גודל השמחה שהיה לו בבואו לאחד הבתים השפלים ובזוים, אשר כמו גן עדן נחשב לו, ומעט הלחם אשר היה לו לחיות כמעט לעת היה מרגיש בו ערבות ושמחה ושובע יותר מאשר באכלו בבית מעדנים לרוב.

וזה משום שתועלת האכילה היא להשבעת הרצון, ולכן כל עוד ששולחנו של אדם ערוך לפניו, ובדעתו אשר כל מה שהיה לפניו חייב היה להיות כן, יש לו גם מקום לטרוניות ותערומות על מה שעדיין חסר לו, אבל אם אין בדעתו ובמחשבתו שיהיה לו סעודה גדולה, הריהו נהנה ושמח גם על דבר מועט שמצא ואוכלו. ולכן בשעת מלחמה שמחים אף בפת חריבה ויבשה.

וזה מה שאמרו (ברכות יז, ב) על רבי חנינא בן דוסא "כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת", כי מחמת גודל חכמתו והשכלתו בחסרון וההעדר אשר היה יכול להיות, והכל מאת ה' יתברך בתורת נדבה

הגדה של פסח

וחסד, ושום דבר אינו בהתחייבות, לכן היה שבע גם ממעט חרובין שהיו לו, כי אינו מצפה לשום דבר, ויכול ליהנות ולשבוע אף מאכילה מועטת.

וכתב על כך הגאון ר' משה שוואב זצ"ל (מערכי לב ד, לו) ששייך לראות דבר זה אף אצל בני תורה, שאף שביתם בנוי בפשטות, שמחים הם בכך, כי מבינים שהכל בחסד מאת ה' ואין להם רצונות גדולים שצריכים להשביעם, ושבעים אף במיעוט.

ובפרשת הברכות נאמר "ואכלתם לחמכם לשבע" (ויקרא כו, ה). ופירש רש"י, אוכל קמעא והוא מתברך במעיו.

הקשה בשו"ת אגרות משה (יו"ד ג, עא), שלכאורה תמוה לאיזה צורך הוא ברכה זו, שהרי נאמר לעיל שהברכה תהיה מרובה שהארץ תתן יבולה והעץ יתן פריו ודיש ישיג את בציר ובציר את זרע, וכן אחר זה נאמר ואכלתם ישן נושן ומפני חדש תוציאו, וא"כ הרי יש להם הרבה מה לאכול ויהיה להם שובע אף כשיצטרכו לאכול הרבה.

ותירץ, שהאדם השלם אף שיש ברכה מרובה ושפע רב יודע לצמצם תאוותיו להנאות הגוף רק למה שיש לו צורך בהם, והשפע ברכה שנתן השי"ת יודע שאינו כדי שיוכל להיות בעל תאוה וזולל וסובא, אלא כדי שישגי בקלות מה שצריך לבריאות הגוף, וגם להנאות שיש צורך בהם לפעמים לראות חסדי השי"ת, ולימי העונג והשמחה כשבתות וימים טובים ושמחות של מצוה, ולכן נתן השי"ת גם ברכה זו שלא יצטרך האדם השלם לעסוק הרבה באכילתו ושתייתו, אלא שגם בקימעא שיאכל יתברך שיהיה שבע וטוב לו.

והוא להורות שגם כשנותן הקדוש ברוך הוא במדינה ברכה מרובה ועשירות גדולה, לא יבא מזה לדון שרצון השי"ת שישתדל להשיג כל הנאות שיכול ע"י הברכה שנתן לו, אלא ידע שבכל עת ובכל מקום יהיה הנאותיו רק מתורה ומעשים טובים שיעשה, שמזה יש הנאה בעוה"ז ובעוה"ב.

על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה

יש לבאר מדוע יש להודות בברכת המזון על הארץ הטובה, והרי אילו היה אדם סועד

הגדה של פסח

אצל חבירו ומביע לו את תודתו ואומר לו, אני מודה לכבודו על שנתן לי בית ושולחן וכסא וכלים ומטעמים שונים, בודאי שיראו אותו כמהתל בחבירו, כי הרי כל הדברים הללו היו מקודם, ורק נתן לו ארוחה אחת ולא יותר. והנה הארץ כבר ברא הקב"ה בששת ימי בראשית, ואת הארץ הנחיל לאבותינו לפני אלפי שנה, ולמה בכל סעודה וסעודה יש להודות מלבד על המזון שהוא מקבל עכשיו, גם על הארץ.

תירץ זאת **הגאון ר' בן ציון ברוק צ"ל** באופן נפלא, שכל זה דוקא באדם שסועד בבית חבירו, אבל נתאר לעצמנו, אדם התועה במדבר שממה רחוק מן הישוב ואין לו כלום להחיות נפשו, והרעב והצום מציקים לו, ואין לו במה להתכסות ולהסתתר מן השרב, ופתאום נוחת לשם מטוס ומוציאים ממנו בית מלא כל טוב, עם שולחן כסא מיטה ומנורה, וכל מיני מעדנים ומאכלים טובים ומשקאות, ואומרים לו, ראה כל מה שהבאנו בשבילך, קום נא ואכול ותשבע נפשך ותהנה, האם במקרה כזה תספיק ההודאה שגייד על המזון בלבד, והלא ודאי שחייב להודות על הכל, כי הכל הוא חדש למענו ובשבילו.

ולכן הקב"ה שהוא מחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית, ובכל יום הבריאה כולה חדשה היא, ולא לפי מה שהורגל האדם לראות כל דבר כדבר ישן, וכלשונו של החובות הלבבות (חשבון הנפש, ג) "ואל ישיאך רוב ראותך אותם ואורך רגילותך בהם על עזיבת התימה מהם והבחינה בהם, ותהיה קדימת ידיעתך אותם מחייבת, שתקל בהם בעבור שהיית רגיל בהם מילדותך לראותם ולהסתכל בהם. וככה נמצא רוב עמי הארץ והרבה מחשובי בני אדם על הענין הזה". נמצא שכל סעודה היא ממש בריאה שלמה וחדשה של עולם ומלואו, ולכן צריכה ההודאה להיות על הכל "על הארץ ועל המזון".

ועל בריתך שחתמת בבשרנו

אמרו חז"ל (נדרים לב, א) גדולה מילה שאילמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת. ועוד אמרו, גדולה תורה שאילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת.

הגדה של פסח

והקשה **רבי עקיבא איגר** (שו"ת, מב), שבתורה מובן מה שאמרו אם לא בריתי יומם ולילה, שהרי כתוב בה והגית בו יומם ולילה, אבל במילה מה שייך ליום ולילה, והרי אין מלין בלילה.

וכתב ליישב, שתורה ומילה שייכים זה לזה, וכדברי העוללות אפרים (לבעל הכלי יקר) שמילה חיצונית היא סיבה למילה פנימית מערלת לב, וכשימול את ערלת לבבו אז יהיו חדרי לבו פתוחים להבין ולהשכיל, ואם כן מילה היא מבוא למילת הלב להבין ולהשכיל בתורה ומצות, ולכן אמרו שאם לא בריתי לא יוכל להגיע לשערי תורה ולהגות בה יומם ולילה.

ועל פי זה פסק שם רע"א, שאם אין האב בברית, עדיף שאבי אביו יברך את הברכות, וכמו שהוא קודם לאחרים ללמדו תורה, כמו כן חייב אף יותר מאחרים למולו, שהוא הגורם לבא לשערי התורה.

והביא את דברי **הלבוש** (יו"ד, רסה) שהקשה מדוע צריך האב לברך עוד ברכה "להכניסו בבריתו וכו'" והרי המוהל מברך על המילה ומה תוספת הברכה שמברך האב. וכתב, שיש מפרשים שהברכה "להכניסו" אינה כלל על המילה, אלא שהאב משבח ומברך לשם יתברך שמהיום והלאה מוטל עליו לעשות בבן הזה עוד מצוות אחרות הנגררות אחר המילה, והם שמצווה לפדותו אם הוא בכור, וללמדו תורה ולהשיאו אשה.

וכתב רע"א שלדבריו יומתקו דברי הלבוש, שעל ידי הסרת הערלה יגרר על ידה עוד מצוות שיזכה על ידה למול את ערלת לבבו ולהשכיל בתורה ובמצוות.

כמו כן הקשה **רבי עובדיה מברטנורא** (עמר נקא יז, כד) מדוע המתין אברהם למול את עצמו. וכתב לחדש, שאברהם קיים את כל המצוות רק לאחר שנימול, אבל קודם לכן לא היה לו דעת לקיים את המצוות ולא נפתחו עיני שכלו.

וכבר כתבו **בעלי התוס'** (תחילת פרשת משפטים) שאין דברי תורה מתקיימין אלא בנימול.

ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב

הגאון ר' אליהו לאפיאן זצ"ל ביאר את דברי הפסוק "ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב"

הגדה של פסח

(תהלים ל, יא), שאין כתוב כאן שיהיה להם כל טוב, אלא שלא יחסר להם כל טוב, כלומר שלא יחסר להם מפני שאין להם צורך לדברים אשר העולם רודפים אחריהם, וטוב להם גם בלא זה, ולכן לא יחסרו כל טוב.

והמשיל זאת לאדם שיצא מבית חבירו ואמר באנחה "אוי לו לזה שלא ראיתי אפילו סם רפואה אחד בביתו", צחקו עליו השומעים ואמרו לו, מה לך להתאנח, אילו היה לו חולה בביתו ולא היו לו סמי רפואה למחלתו, היה לך מקום להתאנח, אבל כיון שהוא בריא ואין לו צורך בשום תרופות, א"כ אדרבה שמחה הוא לו שאין לו סמי רפואה בביתו. וכן הדבר הזה, שאדם מן השוק נכנס לבית של הבן תורה ואינו רואה את המותרות שהוא וחבירו מורגלים בהם, הרי הוא יוצא ומצטער בצערן איך תלמידי חכמים חיים בכזו פשטות וכו', אבל באמת התלמיד חכם עצמו שש ושמח כי לא חסר לו כלל אלו הדברים שרוצים בהם ההמון ורודפים אחריהם, וזה מה שאמר דוד המלך "ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב".

הלל

"הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף" (שבת קיח, ב). ופירש רש"י, שנביאים הראשונים תיקנו לומר בפרקים לשבח והודיה, וזה הקוראה תמיד בלא עתה, אינו אלא כמזמר שיר ומתלוצץ.

ובביאור דבר זה כתב **המשך חכמה** (ריש בחקותי), שהנהגה הנסיית אינה תכליתית, כי ה' ברא את העולם שיתנהג באופן טבעי, אלא שכדי שלא יטעה האדם וישכח את הבורא שמסדר ומשגיח את הטבע, ויחשוב לרוב הרגלו כי הטבע הוא מעצמו ח"ו, לכן יש נסים, אבל אינם תכליתיים, והנסים הם כדי להעיר לבות בני אדם על מפעלות הבורא ב"ה בטבע, כי היא ידו והשגחתו הטהורה. ולכן מי שקורא הלל בכל יום, הוא מורה שראוי להודות רק על הפעולות של דרך נס, אבל אינו מודה על מפעלות הטבע, ולכן "הרי זה מחרף ומגדף" (וכבר כתב כן רבינו יונה בברכות כג, א מדפי הרי"ף).

והמאירי (שבת, שם) כתב לבאר בדרך אחרת, "הקורא הלל בכל יום הרי הוא כפורק עול מן התפלה, שהלל לא נתן אלא להודאה על מה שעבר באיזה נס או באיזה גאולה, וכל שקובעו בכל יום דומה כמי שאין לו לצעוק ולהתפלל לזמן העומד או להבא ועל דבר זה הוא קוראו מחרף".

הגדה של פסח

ונראה שכוונת דבריו, שהודאה בלי בקשה לעתיד אינה הודאה מושלמת, כי חושב הוא שמה שיש לו ישאר בעתיד, ואינו מרגיש שכל רגע הכל יכול להתהפך, ולכן אינו מבקש על העתיד, וכמו שכתב האבן עזרא (ויצא כט, לה) על הודאתה של לאה שלא בקשה על העתיד ולכן עמדה מלדת.

ועוד ביאור כתב המאירי, "שמתוך שאומרו תמיד ושלא בטעם אינו מרגיש להתעורר עליו בימים שנקבע בו להודאה על הנסים שארעו בהם ויבא מזה להכחיש בהם".

והיינו שאם אומר הלל בכל יום מצטננת בו ההתפעלות וההתרגשות מחסדי ה', ואז הוא מהלל בלי רגש, ונראה שהוא מחרף ומזלזל בהכרת הטובה ואינו מתפעל ממנה, ואין חסרון בעצם אמירת ההלל בכל יום, אלא התביעה היא על איבוד הרגש בהכרת הטוב לבורא.

וכן אמרו חז"ל (תנחומא מקץ, יא), שאל אנטונינוס את רבינו הקדוש מהו להתפלל בכל שעה, אמר ליה אסור, אמר ליה למה, אמר ליה שלא תהא נוהג קלות ראש בגבורה.

וכן כתב הגר"א לבאר את הפסוק "הקר רגלך מבית רעך פן ישבעך ושנאך" (משלי כה, ז), שאלו בתי כנסיות, שאל ירבה אדם בתפילה יותר משלש שעות.

והוא על אותו דרך, שצריך לדאוג שלא לאבד את הרגש מהתפילה, ולא לצנן את ההתלהבות על ידי שמתפלל הרבה.

למה יאמרו הגוים איה נא אלוקיהם

ביארו בשם הגר"א, ש"נא" הוא מלשון עכשיו (וכן כתב האבן עזרא שמות ד, יג).

והנה אילו היה האדם חי מאות שנים היו מתיישבות לפניו כל התמיהות על הנהגת הבריאה, משום שבמשך זמן זה היה רואה כי הקב"ה משלם לכל אחד כמפעלו, לטוב ולמוטב.

אך הגויים אומרים "איה נא אלוקיהם" שהם רוצים לראות ולהבין כבר עכשיו את הנהגת הבורא, ולכן יש להם תמיהות וקושיות.

יברך יראי ה' הקטנים עם הגדולים

כתב מרן הגר"ח קנייבסקי זצ"ל (טעמא דקרא), שהברכה היא דוקא אם הקטנים

הגדה של פסח

הולכים עם הגדולים ומתייעצים עמהם ועושין על פיהם, אבל אם הקטנים עושים ע"פ דעת עצמן ואין שואלים את הגדולים ורוצים להיות יראי ה' ע"פ עצמן, על זה לא נאמר ברכה.

השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם

פירש הגאון ר' אליהו לאפיאן זצ"ל, "השמים" מספרים בעצמם שהם לה', "והארץ" - שהארץ תכריז שהיא לה' - זה "נתן לבני אדם" שהם יעשו זאת.

אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני

דקדק הסבא מקלם זצ"ל, שדוד המלך לא אמר שאהב את הישועה, אלא את ה"ישמע ה' את קולי", והיינו את קרבנו אלי, וזהו "כי הטוה אזנו לי", וזה השכר, כי הדבור אתו גם כן תענוג נפלא הוא. וא"כ אין תכלית השמיעה לתפילתי מה שיחלצני מצרה, אלא עצם התכלית רק מה שמקרב אותי, ואני זוכה לדבר עמו.

שומר פתאים ה'

בפשוטו הוא מלשון "פתי", שה' שומר על האדם שאינו יודע לעשות תחבולות. ו"הרוקח" פירש שהוא מלשון פתאום.

ביאר זאת הנצי"ב (הגש"פ אמרי שפר), שהקב"ה שומר על האדם ברגע האחרון, ואינו צריך לשמור על האדם קודם, ואף שנראה לאדם כי הוא בצרה גדולה, אבל ברגע האחרון פתאום ה' שומרו ומצילו. אבל האדם ששומר על חבירו צריך להקדים את השמירה לפני הרגע האחרון, כי אולי ברגע האחרון לא יוכל להצילו, וכמו אדם ששומר על תינוק מן המים, הרי הוא מרחיק את התינוק קודם שיהיה קרוב, כי חושש שמא ברגע האחרון לא ישים לב או לא יצליח לשמרו כראוי, אבל אצל הקב"ה אינו כן, ולכן אינו צריך להציל קודם הרגע האחרון, ולכן הוא מניח את המזיק לעשות כמו שלבו חפץ, וברגע האחרון הופכו על פניו, וכמו שהיה אצל פרעה ומצרים שרדפו אחרי ישראל, וכן אצל המן עם מרדכי.

אתהלך לפני ה' בארצות החיים

הדין הוא שגוי יכול להביא רק קרבן עולה, ואף אם נדר שלמים מקריבים אותו לעולה

הגדה של פסח

שהיא כליל לה'. ויש בזה אף סברא, שכוונתו שהקרבן יהיה רק לשמים ולא יאכל כלל.

כתב הגאון ר' חיים זייצ'יק זצ"ל לבאר דין זה בעומק נפלא, אצל אומות העולם התשוקה לרוחניות היא מובדלת ומנותקת מהעולם המעשי. אין לרוחניות אצלם קשר עם שולחנו בביתנו, זהו רק טכס דתי שיש בו התעוררות רגעית, אבל מיד חוזרים הם אל ארציותם וגשמיותם.

ולכן גם בהקרבת קרבן אינם רוצים להחדיר את הרוחניות לתוך ביתם ומאכלם, אלא רק להעלותו כליל לה'.

אבל אצל ישראל, גם בעת עסקם בגשמיות כל לבם פנוי לה', גם שולחנם בביתם הוא קדוש, הם רוצים לאכול את קרבן השלמים, כדי שאכילתם תהא עבודת קודש.

התורה מלמדת ומחנכת אותנו איך להכניס את הקדושה בתוך סדר החיים הרגילים, ודוקא במקום שהגשמיות שולטת בו, שם צותה התורה לנפוח בו רוחניות ולקדש את החומר.

וזה מה שדוד המלך התפלל ואמר "אתהלך לפני ה' בארצות החיים" וביארו ביזמא (עא, א) שארצות החיים הם השווקים. וזו היתה תפילתו של דוד המלך, שיצליח להמשיך את דרכו בהרגשת "לפני ה'" גם בארצות החיים, וגם בנסיבות החיים היום יומיים ובעסק השוק, גם אז יחיה בהרגשה שהוא לפני ה'.

מה אשיב לה' כל תגמלוהי עלי

ביאר הסבא מקלם זצ"ל, "מה אשיב לה" - ? - זאת אשיב לה', כשאדע כי - "כל תגמלוהי עלי". כי הנותן לחברו מתנה קטנה די אם המקבל מודה לו על כך, אבל על טובה גדולה לא די לומר תודה, אלא צריך לגמול לו טובה עבור זה, אבל אם הנותן לא מסכים לקבל ממנו דבר, חייב הוא עדיין בהכרת הטוב, וכשהמקבל מכיר בכך, אף אמירת התודה מקובלת על הנותן.

וכן הוא בטובותיו של הקב"ה, כשהאדם יודע כי כל עבודתו היא כלום, וחייב הוא עדיין בהכרת הטוב, על ידי כך תודתו מקובלת לפניו, כי האדם יודע שהוא עדיין חייב.

לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא, נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים

ולכאורה יש להבין מהו השבח שישלם את נדרו נגד כל עמו, והרי ה' דורש מן האדם שיהא הצנע לכת עם אלקיו. ועוד קשה, מה שמסיים בתוככי ירושלים, והרי בחצרות בית ה' הוא בירושלים, ומהו ההוספה בתוככי ירושלים.

וביאר הנצי"ב (העמק דבר ויקרא ז, ג), שיש כאן שני דברים, "לך אזבח זבח תודה" הוא הבאת קרבן תודה, "ובשם ה' אקרא" הוא ההודאה על הנס. ועל הבאת הקרבן אמר "נדרי לה' אשלם", ועל ההודאה בשם ה' אמר "נגדה נא לכל עמו", שברוב עם שיאכלו עמו את התודה יספר עוז ההשגחה עליו לטובה. ועוד הוסיף ואמר על הקרבן "בחצרות בית ה'", ועל קול התודה אמר "בתוככי ירושלים" שבשעה שכולם יאכלו את הקרבן בירושלים יספר חסדי ה'.

מן המצר קראתי י-ה ענני במרחב י-ה

יסוד גדול כתב המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל, שהורגלנו לחשוב שכשבאה על האדם איזו צרה ונחלץ ממנה מודה הוא לה' על התשועה, אבל ודאי שיותר היה נוח לו שלא היתה באה עליו הצרה כלל, אבל באמת אינו כן, וסיבת הישועה שהיא התגלות אלקית, נולדה ויצאה מתוך הצרה, שעל ידי הצרה קרא לה', ומכח זה נולדה הישועה, ובלי הצרה לא היתה אפשרית קריאת שם ה', ולא היה זוכה לאותו עזר אלקי. ונמצא לפי זה שענין הישועה אינו משום שצריך להושיעו מהצרה, והסיבה היא הצרה, שבשבילה נצרכת הישועה, אלא להיפך, שכל ענין הצרה הוא בכדי שתוכל להיות כאן ישועה, וסיבת כל הצרות הוא כדי שיצעק לה'.

ויסוד זה מלמדנו דוד המלך בכל פסוקי ההלל. "מן המצר קראתי י-ה ענני במרחב י-ה", הוא מגלה לנו שבתוך המצר, בתוך הצרה טרם שנחלץ ממנה, ראה את הישועה. וכן הוא מהלך כל הפסוקים שם על יסוד זה: "סבוני גם סבבוני", שזהו עדיין בתוך הצרה, "בשם ה' כי אמילם. סבוני כדבורים וגו' דחה דחיתני לנפול וה' עזרני". שאף שלאחר הישועה כולם רואים את "וה' עזרני", אבל מעלת דוד המלך היתה שהכיר את הישועה בעצם הצרה ובטרם שנחלץ ממנה.

הגדה של פסח

ואת ראיית הישועה בצרה, מכירים רק יחידי סגולה. וכמו שביאר הסבא מקלם צ"ל את הפסוקים "זה השער לה' צדיקים יבואו בו", ש"זה" היינו הצרות ומהלכן, זהו השער להגיע עד ה', אבל רק צדיקים יכולים להכנס בו, כי רק הם יכולים להכיר דרך זה. וכן, "אורך כי עניתני ותהי לי לישועה", מודה הוא לה' גם בעד הענוי, כי הענוי עצמו הוא גם כן הישועה.

טוב לחסות בה' מבטח בנדיבים

ביאר הגר"א (משלי יד, כו), שיש שני חלקי בטחון. אחד, שהקב"ה מבטיח לתת לו הון רב ועושר, כמו שמצינו שהבטיח ה' יתברך לאברהם שיעשירו, וזה נקרא בטחון. והחלק השני, שהקב"ה לא הבטיחו, אך האדם בעצמו שם בטחונו בה', וזה נקרא חסיון.

וזה שנאמר "טוב לחסות בה'", הוא החלק השני, כלומר, שטוב שמעצמו ישים וישליך יהבו על ה', אף שלא הבטיח לו ה', ממה שישים בטחונו באדם, אף לאחר שהבטיח לו האדם לעשות לו טוב, וזהו "מבטוח באדם".

הללו את ה' כל גוים שבחווהו כל האמים כי גבר עלינו חסדו

שר רוסני שאל את הגאון ר' איצלה מוואלז'ין צ"ל על מה הגויים צריכים להודות ולשבח, וכי משום שגבר חסדו על ישראל צריכים הגוים להלל לה'. מיד ענה לו ר' איצלה, הלא עם ישראל לא יודעים מזימות לבבכם בפטרבורג להרע עליהם, וה' מפיר עצתכם הרעה, ורק אתם הגוים יודעים בחסדי ה' על ישראל, שאינכם יכולים להפק זממכם לפועל, ולכן אתם המחויבים להלל ולשבח לה' על זה (מובא בחידושי הגר"ז עה"ת, יתרו).

בדרך אחרת ביאר הגר צדק המפורסם "הגרף פוטוצקי", שבטרם ביצוע גזר דינו להריגה, פנו אליו כמה ממעניו, בבקשת מחילה על כל העינויים הקשים שהסבו לו, ודרשו שלא ינקום בהם בעולם האמת. השיבם הגר בשלות נפש, והמשיל להם משל לנער בן מלך שהוכה ע"י חבריו בעת משחקם, והבטיח הנער למכהו, כי בבוא יום התמנותו למלך תחת אביו, ישיב לו מנה אחת אפיים. חלפו שנים, הנער היה לאיש, והוכתר למלך, החבר המכה שזכר את ההבטחה חשש מעתה לגורל חייו. ברם, המלך הבהיר לו כי ממרום כסאו עתה, כל מעשה ההכאה הזה אך לשחוק הוא בעיניו.

הגדה של פסח

סיים גר הצדק ואמר, כשאגיע לעולם שכולו טוב, אל מקומי השמור לי, כל הדברים שעשיתם לי ייחשב בעיני לשחוק, ולא תהא דעתי נתונה לדבר פעוט כזה כמו נקמה בכם ובמעלליכם. וזה הסיבה שגם אומות העולם צריכים להלל "כי גבר עלינו חסדו", כי דווקא משום שכל כך גבר עלינו חסדו, לכן כל הצרות שעוללו אינם נחשבים כ"כ בחומרתם ובתוקפם.

לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו

בבריאת השמש והירח נאמר "והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ" (בראשית א, יד-טו).

וכתב רש"י, והיו למאורות - עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם.

כתב החפץ חיים זצ"ל, מכאן נראה מה רב המרחק בין דעתנו לדעת התורה, לו היינו שואלים אף את החכם ביותר גדול בעולם, בשביל איזו מטרה נברא השמש, ודאי היה משיב, לתועלת הברואים, להאיר להם ולחממם, לעזור בצמיחת פרי האדמה ופרי העץ ועוד עניינים אין מספר ואין ערוך, ואם ישנן עוד איזה השתמשויות, הלא הן טפלין לדברים העיקריים. והתורה גילתה לנו להיפך, כי עיקר כוונת בריאת השמש היה בשביל לדעת ולסמן את המצב של העמים ומצב עם ישראל, ולקבוע על פיהם את המועדות, ומכיון שנבראו למטרה זאת, נתנה להם היכולת גם להאיר לעולם ולדרים, אבל זהו רק דרך אגב וכדברי רש"י - "עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם".

את השמש לממשלת היום כי לעולם חסדו

המשגיח ר' משה רוזנשטיין זצ"ל סיפר על מון הגרי"ס זצ"ל שהיה מביע לפעמים בזמן זריחת השמש שמחה רבה על האושר שהוא מרגיש בשמש המאירה שאין ערוך לטוב הצפון בה.

והוסיף המשגיח ואמר, למה אין אנו מרגישים את האושר למראה השמש וכל צבא השמים? מכיון שיצר לב האדם רע הוא, והוא יכול להרגיש טעם באושר ועושר רק בדבר שכל ההנאה שלו היא ואין לחבירו חלק בה, משא"כ בדבר שבטבע שהוא ניתן לכולם, בזה אינו מרגיש את השמחה כי יש הנאה לכולם בכך.

הגדה של פסח

אבל מי שמרגיש את הואהבת לרעך "כמוך" ממש, יכול להרגיש את האושר שנמצא בטבע אף שאחרים גם נהנים מכך, כי כמו שהאב הנאמן אינו מרגיש שום פגיעה בקנייניו הפרטיים כשבניו גם נהנים מרכושו, ואדרבה זה מוסיף לו עונג מיוחד.

פעם הלך החפץ חיים זצ"ל עם אדם אחד ודיברו בענייני אמונה. שאל אותו הח"ח, הנה עכשיו יום, מנין לך שעוד מעט יהיה לילה. השיב אותו אדם, הלא יש טבע בעולם שהלילה בא אחר היום. אמר לו החפץ חיים, אין כך הדברים, אלא כל מה שאנו יודעים שיהיה עוד מעט לילה זה מפני שכתוב בתורה "יום ולילה לא ישבתו", ולולי שכתבה זאת התורה לא היה מוכרח שיהיה כן.

והיה רגיל החפץ חיים להוסיף, שמקרא מפורש בתורה "חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ", שהקב"ה הבטיח שיבוא יום וכבודו ימלא את כל הארץ. ועלינו להאמין באותה אמונה שאנו מאמינים בזריחת השמש ביום מחר, כן עלינו להאמין שיבוא יום ותכונן מלכות שמים בכל העולם, ועלינו לצפות ולחכות ליום גדול זה.

נרצה

עוררו בעלי המוסר, הנה סימני הסדר מתחילים ב"קדש" "ורחץ", ומסתיימים ב"נרצה". "נרצה" הוא התכלית של כל הסדר, שצריך להגיע לריצוי מאת השי"ת, כמו בקרבן שצריך להתקבל לפני ה' ברצון.

וכדי להגיע לריצוי, יש לדעת את התכלית של לילה קדוש זה, שאינו רק להזכיר ולספר מהגלות והגאולה, אלא יש ללמוד את תכלית היציאה.

שהנה יש כמה מצוות שהם זכר ליציאת מצרים, וצריך להתבונן בהן, ועל ידי זכירת יציאת מצרים צריך להתחזק במצוות אלו. וכן יש כמה לאוין שהוזכר בהן יציאת מצרים, וכמו שאמרנו (בבא מציעא סא, ב) "למה לי דכתב רחמנא יציאת מצרים ברבית, יציאת מצרים גבי ציצית, יציאת מצרים במשקלות, אמר הקדוש ברוך הוא אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור, אני הוא שעתידי ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוה אותם לישראל ברבית, וממי שטומן משקלותיו במלח, וממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא וכו'. יציאת מצרים דכתב רחמנא גבי שרצים למה לי, אמר ליה אמר הקדוש ברוך הוא אני הוא שהבחנתי בין

הגדה של פסח

טפה של בכור לטפה שאינה של בכור, אני עתיד ליפרע ממי שמערב קרבי דגים טמאין בקרבי דגים טהורין ומוכרין לישראל", וכשמתבוננים ביציאת מצרים ומגיעים למסקנא לדעת שה' הבחין במצרים בין בכור לאינו בכור, וגם עכשיו הוא רואה את כל הנעשה ומשגיח בהשגחה על כל הברואים בכל רגע ורגע, ויוצא מכך לאדם חיזוק ביראת שמים, זה סימן שהוא ראוי ל"נרצה".

וכבר כתב **הסבא מקלם זצ"ל** (חכמה ומוסר א, כז), "עיקר מצות חג הפסח וזכרון יציאת מצרים, רק שיתברר לאדם שכר ועונש, כמו שכתב הרמב"ן ז"ל סוף פ' בא, כי נתברר שיש לעולם מנהיג ומשגיח, ויענש למצרים על זדון לבם, והטיב לעמו ישראל בעבור ששבו אליו ושמרו משמרתו וזעקו אליו". ורק כשמגיעים לדרגה כזו שמסיפור יציאת מצרים הוא מתחזק בענין של שכר ועונש, אזי הוא "נרצה".

קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה

אמרו חז"ל (שמות רבה ל, כד) שאילו ישראל לבלעם אימתי תהיה ישועה, אמר להם "אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב", אמר להם הקב"ה זו היא דעתכם, אין אתם יודעין שסוף בלעם יורד לגיהנם ואינו רוצה שתבא ישועתי, אלא היו דומים לאביכם שאמר "לישועתך קויתי ה'" וכו' צפה לישועה שהיא קרובה, לכך נאמר "כי קרובה ישועתי לבא" (ישעיה נו, א).

ביאר **הגאון ר' דניאל מובשוביץ זצ"ל** (מתלמידי קלם), בלעם וישעיה שניהם ראו וצפו את הגאולה, אלא שבלעם אמר שהיא רחוקה, וישעיה אמר שהיא קרובה וכל רגע היא יכולה להיות.

וההבדל הוא, כי אצל בלעם היה מושג זה קיים רק בהכרה השכלית, שאין לה שייכות ליום שהוא נמצא בו, והגאולה לא תפריע לו להמשיך במעשיו.

וזה טבע האדם שמחפש תמיד אחרי דרכים שאפילו בהישארו מאמין שלא יהיה לזה השפעה מכריעה על כוחות נפשו, ולכן הוא מעביר את עניני האמונה למרחקים, וזה לא נוגע לחיי היום יום שהוא נמצא בהם עכשיו.

אבל יש לנו להאמין ולהתנהג כפי שישעיה אמר "כי קרובה ישועתי לבא", שהישועה והגאולה ממש נמצאת קרובה אלינו, ומתוך הרגשה כזו יש לחיות את הימים, ואמונה כזו ודאי שהיא משפיעה על המחשבה והמעשה.

הגדה של פסח

אמרו חז"ל (סנהדרין צז, א) אין בן דוד בא עד שיתייאשו מן הגאולה שנאמר ואפס עצור ועזוב כביכול אין סומך ועוזר לישראל, כי הא דרבי זירא כי הוה משכח רבנן דמעסקי ביה, אמר להו במטותא בעינא מנייכו לא תרחקוה, דתנינא שלשה באין בהיסח הדעת אלו הן משיח מציאה ועקרב.

הקשה הגריי"ל בלוך זצ"ל, מה הדמיון של המשיח למציאה ועקרב, והלא במציאה אין המחשבה מפסידה את המציאה, וכן אין היאוש מועיל למצאה, ואם כן מדוע אמרו שצריך להתייאש מן המשיח.

ועוד, איך אפשר לומר שעלינו להתייאש מן הגאולה, והלא נצטיינו לחכות לגאולה, ואחת מן השאלות ליום הדין היא "צפית לישועה". וכן בכל תפלה ערב ובקר וצהרים ובברכת המזון תקנו לנו חז"ל להזכיר בנין ירושלים ומלכות בית דוד, ואיך אפשר לומר שעלינו להתייאש מן הגאולה.

וביאר, כי אי אפשר לאדם להגיע עד סוף החשבון לדעת מתי ואיך תבוא הגאולה, כי תכלית ענין הגאולה וביאת המשיח תלוי במחשבתו של הקדוש ברוך הוא שקדמה לבריאה, ולכן אי אפשר לבני אדם לדעת האמצעים איך לקרב ולהביא את הגאולה. ובזה טעו הרבה בזמנים שונים שחפשו עצות להביא את הגאולה בכל דור לפי מה שהוא, אם בדורות הקודמים על ידי סגולות רוחניות, על ידי שמות הקדושים וכדומה, אם בדורות האחרונים על ידי סיבות טבעיות, וכל זה לא הצליח ואי אפשר שתצליח כי הגאולה אי אפשר להביא על ידי תחבולות בני אדם ואי אפשר לדעת אותן, נעלה ונעלם הוא ענין הגאולה, ולכן תבוא בהיסח הדעת, כי לא ידעו בני אדם אל נכון איזה מצב הוא הראוי לגאולה.

וזהו מה שאמרו "עד שיתייאשו מן הגאולה", היינו עד שיתייאשו מלהביא את הגאולה על ידי אמצעים ותחבולות, כשם שאי אפשר למצוא מציאה על ידי עצות ותחבולות, ואם יאבה אדם להשתדל ולחפש אחרי מציאה עלול שעל ידי חפשו יתרחק מן המציאה שהיתה אמנם קרובה ומוכנת לפניו כי יחפש במקום שאיננה ועל ידי זה יתרחק ממקום המציאה, כמו כן אם נשתדל ונחפש אחרי אמצעים להביא את הגאולה הנה האמצעים לא יועילו ועוד עלול שנתרחק מן הגאולה, כי הנה בחפשנו אחרי הגאולה לפי מובננו אנו במהות הגאולה הרי מתרחקים אנחנו מדרך הגאולה

הגדה של פסח

האמיתית ואת אשר אולי נמצא אין זאת הגאולה המיועדת לנו, וזה עצמה סבה לרחוקה. וכמו שראינו כבר פעמים הרבה שעל ידי זה שחפצו בדרכים שונים להביא את הגאולה נתרחקו מדרך האמת והאמונה הנכונה, וכמו שאנו רואים גם בדורנו שעל ידי זה שחפצו להביא את הגאולה בכח עצמי, נתרחקו בני דורנו מדרך התורה והאמונה וגרמו לכמה פורעניות ולשפלות הדור ועל ידי זה נתרחקו מן הגאולה כמה מעלות, ה' ירחם.

ועל זה הביאו מר' זירא שראה את רבנן שמתעסקים בזה, ולא נאמר שמדברים אודותה אלא שהיו עסוקים איך לקרב את הגאולה, ועל זה אמר להם, אל תרחקוהו, כי אין למצוא תחבולות לגאולה שבזה הנכם מתרחקים ממנה, באשר תלכו בדרך אחרת מנגד לדרך לגאולה האמיתית, אמנם זה ודאי כי דרוש לאחוז באמצעים הכלליים להחזיק בתורת ה' ולהתחזק באמונתו לחכות לגאולה ולצפות לישועת ה'.

פעם אמר משהו **לחפץ חיים זצ"ל** שהוא רוצה שהמשיח יבוא רק כדי להקל עליו את קיום המצוות, כי עכשיו היצר הרע מעכב, אבל כשהמשיח יבוא הרי הוא יעביר את רוח הטומאה מן הארץ, ויהיה יותר קל לקיים את המצוות וללמוד תורה.

אמר לו החפץ חיים, הנה אמרו חז"ל על הפסוק "והגיעו שנים אשר אין בהם חפץ" שאלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה. והרי זה דומה למוכר קמח שחשש שמא יוזל מחיר הקמח, וכששאלו אותו, הרי הסברא הפוכה היא, כי כאשר יוזל הקמח ירבו הקונים וקל יהיה לו למכור מאשר עכשיו שהקמח ביוקר, אמר להם המוכר, ומה בכך, אבל להרויח יותר אפשר רק כאשר הקמח ביוקר.

כן הדבר בענין קיום המצוות ולימוד התורה, אפשר להרויח בהם הרבה רק כאשר היצר הרע מעכב, ולפום צערא אגרא, אבל כאשר היצר הרע יתבטל לעתיד לבוא, יהיה אמנם קל לקיים את המצוות, אבל הרויח יהיה קטן בהרבה מאשר היום.

כתב **הרמב"ם** (קריאת שמע א, ד), הקורא קריאת שמע כשהוא גומר פסוק ראשון אומר בלחש ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וכו'. ולמה קורין כן, מסורת היא בידינו

הגדה של פסח

שבשעה שקבץ יעקב אבינו את בניו במצרים בשעת מיתתו, ציום וזרזם על יחוד השם ועל דרך ה' שהלך בה אברהם ויצחק אביו, ושאל אותם ואמר להם בני שמא יש בכם פסלות מי שאינו עומד עמי ביחוד השם וכו' ענו כולם ואמרו שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, כלומר שמע ממנו אבינו ישראל ה' אלקינו ה' אחד, פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, לפיכך נהגו כל ישראל לומר שבח שבח בו ישראל הזקן אחר פסוק זה.

והקשה הכסף משנה, מנין לרמב"ם שציום וזירזם על יחוד ה', והלא בפסוק כתוב שרצה לגלות להם את הקץ.

ביאר **מון הגרא"מ שך זצ"ל** ביאור נורא, שבאמת גם ידיעת סוד הקץ אינה תכלית לעצמה, ואין שום ענין בידיעתה, וכל המטרה לידע מתי יבוא המשיח הוא רק כדי לזרז ביחוד ה'. ולכן כתב הרמב"ם שציום וזירזם על יחוד ה', שזו היא התכלית האמיתית בידיעת הקץ.

אחד מי יודע

כדי להבין את מהות הפיוט, יש להקדים את דברי חז"ל על הפסוק "ולא יכלו אחיו לענות אותו", אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה וכו' לכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד לפי מה שהוא על אחת כמה וכמה.

ולמד מכאן **הגר"י ניימן זצ"ל** שאצל חז"ל הקדושים אשר היה תמיד פחד ה' לפניהם, מיד כשלמדו פסוק זה נזכרו בחשבון שלמעלה. וכן דרשו על הפסוק "על כן יאמרו המושלים" שאלו המושלים ביצרם, "בואו חשבון" בואו ונחשב חשבוננו של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה. ואף שהוא דבר רחוק מאוד מפשט הכתוב, אלא כיון שלחז"ל היה כל הזמן פחד ודאגה שמא הם מקצרים בעבודת ה', לכן ראו בפסוק זה גם התעוררות לעבודת ה'.

והביא לבאר בשם **הגר"ש רוזנבסקי זצ"ל** את הפסוק "אשרי אדם שומע לי" ודרשו חז"ל (דברים רבה, כי תבא) שכל שמועותיו לי, והיינו שכל מה שהוא שומע הוא מקשר תיכף עם עניני שמים, וזה דוקא כשהאדם דבוק ברעיוניו ומחשבותיו בה', אז כל מה שהוא רואה ושומע מיד הוא מקשר זאת לעניני שמים.

הגדה של פסח

וזה מה שאנו אומרים בפיוט "אחד מי יודע", שכשמזכירים לנו את המילה "אחד" זה מיד מזכיר לנו את ה', וכן ב"שנים" וכו', וזה כי כל מחשבותינו דבוקות בה' וכל דבר מיד מזכיר לנו עניני שמים.

שמונה ימי מילה

בברית מילה נהוג לברך את הרך הנימול "כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה לחופה ולמעשים טובים".

שאל האדמו"ר רבי מנחם מנדל מקוצק זצ"ל מה הפירוש "כשם שנכנס" וכי התינוק נכנס לברית מילה הרי הוריו הם המכניסים אותו.

אלא כוונת הברכה היא, שכשם שהתינוק נכנס ומקיים מצות מילה ללא גאווה והתנשאות על שמקיים הוא כה מצוה גדולה, כך ימשיך בעזרת ה' לקיים מצוות ללא כל רגש גאווה, אלא רק כדי לקיים רצון בוראו.

בברית מילה של אחד מנכדיו של מרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל ישב בסעודה ליד רבינו אחד מחשובי ירושלים ואמר בהתרגשות: אה! כזו ברית חשובה.

הגיב מרן הגרי"ז ואמר: ברית היא מצות עשה שיש בה כרת, ואין שום חילוק והבדל מי מקיים את המצוה, אם איש פשוט או גדול בישראל, וכי מה אפשר להוסיף על מצוה.

ספירת העומר

כתב בספר החינוך (מצוה שו) "משרשי המצוה על צד הפשט, לפי שכל עיקרן של ישראל אינו אלא התורה, ומפני התורה נבראו שמים וארץ וישראל וכו'. והיא העיקר והסיבה שנגאלו ויצאו ממצרים כדי שיקבלו התורה בסיני ויקיימוה וכו', שהיא העיקר הגדול שבשביל זה הם נגאלים והיא תכלית הטובה שלהם. וענין גדול הוא להם, יותר מן החירות מעבדות, ולכן יעשה השם למשה אות צאתם מעבדות לקבלת התורה, כי הטפל עושין אות לעולם אל העיקר.

הגדה של פסח

ומפני כן, כי היא כל עיקרן של ישראל ובעבורה נגאלו ועלו לכל הגדולה שעלו אליה, נצטוינו למנות ממחרת יום טוב של פסח עד יום נתינת התורה, להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו, כעבד ישאף צל, וימנה תמיד מתי יבוא העת הנכסף אליו שיצא לחירות, כי המנין מראה לאדם כי כל ישעו וכל חפצו להגיע אל הזמן ההוא”.

וכבר הקשו, שהרי כשסופרים לקראת דבר שמצפים לו סופרים את הימים שנותרו ולא את הימים שכבר חלפו עברו, ואם כן לכאורה היו צריכים להתחיל במנין ארבעים ותשע יום שנותרו עד קבלת התורה, עד הסוף שנותר יום אחד בלבד ליום הגדול של קבלת התורה.

ביאר זאת **הגאון ר' שמשון פינקוס זצ"ל** באופן נפלא, והמשיל זאת לאדם שנזקק נואשות לסכום כסף רב, שאם יאמרו לו שבעוד מאה ימים הוא יקבל את כל הסכום הנדרש לו, הרי הוא יהיה מאושר ממש, וכל יום יחכה וימתין מתי כבר יגיע היום הגדול שיקבל את הכסף, וכל רגע ורגע יראה אצלו כנצח, כי הוא כבר מחכה לסוף מנין הימים.

לא כן אם יציעו לו עבודה שירויח ממנה סכום גדול, וכך בסוף התקופה של מאה ימים יהיה בידו את כל הסכום הנדרש לו – אצל אדם זה הימים יחלפו במהירות.

וההבדל ביניהם הוא, כי אם ממתין סתם שיעברו המאה ימים, והימים בינתיים הם חסרי תוכן, והם רק מפרידים בינו ובין הכסף, כל יום נראה אצלו כנצח. אולם אם המאה ימים אינם ימי המתנה בלבד אלא הם האופן שבו הוא משיג את הכסף, אז הוא שמח על כל יום כי הוא מרויח ביום זה, ומרגיש שהוא מתקדם לקראת הסוף שיהיה בידו את כל הסכום הנצרך לו.

וזה ענין ספירת העומר, אילו היו ממתנים לקבלת התורה והיו סתם חמישים יום בינתיים, ודאי שהיו צריכים למנות את הימים שנותרו, כי היו מחכים שכבר יחלפו ויעברו ימים אלו המעכבים את קבלת התורה, אבל באמת, ימים אלו הם ימי הכנה ובנין לקראת קבלת התורה, וכל יום ויום אנו מוסיפים הכנה שנהיה יותר ראויים לקבל את התורה, ולכן אנו מונים את הימים שחלפו, ובזה אנו מונים כמה ימי הכנה כבר יש בידנו עבור קבלת התורה.

בס' הכתב והקבלה (ויקרא כג, טו) האריך לבאר את טעם הבאת קרבן העומר, כי כשיש לאדם שפע הוא עלול לחשוב ולאמר כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, ולמען דעת כי לה' הארץ ומלואה פירות ופירי פירות, וכח האדם במ אין כי הכל הבל, לכן צוה טרם יהנו מתנובת השדה וטרם יטעמו מלחם קלי וכרמל, יביאו מראשית הקציר אל הכהן, להורות בזה כי ממנו יתברך הכל, וינפוהו לד' רוחות העולם למעלה ולמטה, להורות כי כללת העולם שלו ית' והוא האדון המשפיע לנו כל טוב למלאות הגרנות בר ואסמיו שבע, ואנחנו עבדיו צריכים לשמוע תמיד בקולו.

ומזה יפתח לנו שער בינה לדעת טעם שקראה התורה מנחה זו בשם עומר שהוא על שם המדה כמו שכתוב "והעומר עשירית האיפה" ולא מצינו דוגמא זו בשאר מנחות שנקראו רק על שם הכלי הכלי כמנחת מאפה תנור מרחשת וכדומה, אבל להקרא על שם המדה לא מצינו, ולמה לא קראה בשם מנחת בכורים, ושם זה יותר נכון לפי הזמן.

אמנם אחרי שתכלית המכוון בתנופת מנחה זו להתבונן בינה שלא ניחס שפע הטובות הזמניות אל ההנהגה הטבעית רק אל ההנהגה העליונה אשר הכין לפנינו כל טובות זמניות להיותנו מוכנים לפניו לעבודתו, הנה אל כוונת ההשתעבדות למצותיו קראה מנחה זו בשם "עומר" שנכלל בו גם כן לשון ההשתעבדות, ומלשון "והתעמר בו ומכרו" שהוא לשון של השתעבדות, שאנו מודים בעומר התנופה שהצלחות הזמניות אינם לתכלית עצמותן כי אם להיותן אמצעים המביאים אל תכלית האמתית להחזיק את ידינו להיות פנויים לעבודת ה'.

ותדע מזה גם כן המכוון בענין ספירת העומר, אשר יקשה על הדעת מאד, שתקנו לנו מתקני הברכות לברך וצונו על ספירת העומר, וכן נוסח ספירת הימים והשבועות שבידינו שהוא קשה המכוון על דרך הפשט בלשון "היום כך וכך בעומר", מהו המכוון ממנו, לספור שעברו כך וכך ימים מן היום שהיה ראוי בזמן הבית להקריב מנחה שהיתה שיעור מדתה מדת עומר. אמנם לפי המבואר שאין טעם הנחת שם עומר על שיעור המדה לבד וגם ענין ההשתעבדות נכלל בו, לשונות אלו מיושבים גם כן, כי כל הימים שמפסח ועד עצרת הם באמת ימי הכנת ההשתעבדות, להיות מוכשר וראוי אל ההשתעבדות האמתית והוא יום מתן תורה, אשר לתכליתו היתה היציאה

הגדה של פסח

ממצרים, והימים האלה נקראו ימי העומר, והיינו ימי השתעבדות, ונצטוינו על ספירת יום יום מימי הכנת השתעבדתנו זו, והוא הנקרא ספירת העומר, ואין המכוון בזה לידע כמות הימים לבד כענין ספירות העם, כמה וכמה ימים עברו, אבל עיקר מכווננו ההשגחה והעיון על איכות הימים, להכין לבבינו להתקדש ולהתטהר יום יום בימים האלה, ובאמרינו היום כך וכך בעומר המכוון בו הוראת שמחת תודה במה שעברו עלינו כמות ימים אלה אשר השתעבדנו בהם תאות ומחשבות לבבינו לעבודתו ית'.

